T.C.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERKEN DÖNEM OSMANLI CAMİLERİNDE ALÇI SÜSLEME SANATI

ESRA AYBEK

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. MUSTAFA ÖZER

EDİRNE 2011

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESRA AYBEK tarafından hazırlanan **ERKEN DÖNEM OSMANLI CAMİLERİNDE ALÇI SÜSLEME SANATI** Konulu **YÜKSEK LİSANS** Tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 12.-13. maddeleri uyarınca **22.02.2011 Salı** günü saat **13.00**'da yapılmış olup, tezin * ..Kabul.....Edilmesine..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Üye Prof. Dr. Engin BEKSAÇ	Kabul Edilmesine	
Danışman Doç. Dr. Mustafa ÖZER	Kabul Edilmesine	
Üye Doç Dr. İbrahim SEZGİN	Kabul Edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	**394933**
Yazar Adı / Soyadı	Esra Aybek
Uyruğu / T.C.Kimlik No	T.C. 22897509046
Telefon / Cep Telefonu	05362220732
e-Posta	esraybek@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Erken Dönem Osmanlı Camilerinde Alçı Süsleme Sanatı
Tezin Tercümesi	Stucco Decoration in Early Ottoman Mosques
Konu Başlıkları	Sanat Tarihi
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bölüm	
Anabilim Dalı	Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı / Bölüm	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2011
Sayfa	184
Tez Danışmanları	Prof. Dr. Engin Beksaç Doç. Dr. Mustafa Özer Doç. Dr. İbrahim Sezgin
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Yayımlama İzni	☑ Tezimin yayımlanmasına izin veriyorum ☐ Ertelenmesini istiyorum

a.Yukarıda başlığı yazılı olan tezimin, ilgilenenlerin incelemesine sunulmak üzere Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından arşivlenmesi, kağıt, mikroform veya elektronik formatta, internet dahil olmak üzere her türlü ortamda çoğaltılması, ödünç verilmesi, dağıtımı ve yayımı için, tezimle ilgili fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere hiçbir ücret (royalty) ve erteleme talep etmeksizin izin verdiğimi beyan ederim.

25.02.2011

İmza:.....

Yazdır

Konu: Erken Dönem Osmanlı Camilerinde Alçı Süsleme Sanatı

Hazırlayan: Esra AYBEK

ÖZET

Alçı süsleme Anadolu Türk Sanatı'nda en erken örneklerini Selçuklu Dönemi'nde vermiş, ancak bu dönemde saraylar dışında fazla ilgi görmemiştir. Anadolu Selçukluları izleyen Beylikler ve Erken Osmanlı dönemlerinde ise, başta camiler olmak üzere dini mimaride yaygınlık kazanmıştır.

Bu çalışmada, Erken Osmanlı Dönemi'nin 1300-1453 yılları arasında Bursa ve Edirne'deki camilerde kullanılan alçı süslemeleri, bütün yönleriyle ele alınarak incelenmiştir. Bu devir yapılarında görülen alçı süsleme, öncelikli olarak zaviyeli camilerin tabhane mekanlarında ocaklı ve nişli duvar kaplamaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bursa'daki yapılardan Yeşil ve Yıldırım camilerinde bu şekilde alçı süslemeyi görmekteyiz. Edirne'de Yıldırım Camisi'nde ise alçı süsleme doğrudan ocakta kullanılmıştır.

Alçı süsleme, ocaklı ve nişli duvar kaplamalarının dışında mihraplarda da görülmektedir. Edirne'de Gazi Mihal ve Şah Melek camilerinin mihraplarında görülen alçı süsleme bazı tamirlerden geçerek günümüze ulaşmıştır. Bursa'daki camilerde ise, döneminde alçı süsleme görülen mihraplar günümüzde tamamen boyanarak haklarında zor hüküm verilecek hale gelmişlerdir. Bursa Timurtaş Paşa Camisi'nde ise alçı süsleme diğer örneklerden farklı olarak cümle kapısı frizinde karşımıza çıkmaktadır.

İncelemiş olduğum yapıların hepsinde alçı süslemeler kalıplama tekniğinde alçak ve yüksek kabartma olarak yapılmıştır. Tek örnek olarak Bursa Yeşil Camisi'nin tabhane mekanı duvar kaplamasında alınlık kısmının ortasında ajurlu bir kabaradan bahsetmek mümkündür.

Kalıplama tekniğinin uygulandığı alçılarda süsleme olarak; bitkisel, geometrik, yazı, mukarnas ve nadir de olsa figürlü süslemeyi görmekteyiz. Ayrıca birçok örnekte, camilerin gerek ocak, niş gibi duvar kaplamalarında gerekse mihraplarında geometrik ve mukarnas süslemelerin aralarında az da olsa alçı ile çini bir arada kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Alçı, Mihrap, Cami, Tabhane, Süsleme, Osmanlı.

Title: Stucco Decoration in Early Ottoman Mosques

by Esra AYBEK

ABSTRACT

The earliest practise of stucco decoration in Islamic Art comes from Seljuk's Period in Anatolia only from the palaces. It is spread to the mosques and other religious building during Anatolian Beylik's and the early Ottoman Period. The main objective of this study is approach to the stucco in every respect from the Mosques of Bursa and Edirne city build in the period 1300-1453 of Ottoman Empire. The stucco usually prefer in this period as a paving of tabhane wall with niche and furnace such as Yeşil and Yıldırım mosques at Bursa. On one hand, the stucco decoration used only furnace at the Yıldırım Moques in Edirne.

The stucco decoration can be seen also mihrabs like Edirne Gazi Mihal Mosque and Şah Melek Mosque. The ornaments of this buildings is almost original except some little repairs on the contrary of Bursa Mosques which are completely painted so this very difficult to work on this materials. Bursa Timurtaş Paşa Mosque is extraordinary example with its stucco ornaments at the frieze of main door.

The stucco of every mosques that mentioned in this work made by the mould and they have two main style as low and high relief. The unique example can be find at the Bursa Yeşil Mosque is carving, which comes from a kabara found at the tympanum of tabhane. The decoration of moulding technique is common like floral, geometric, mukarnas and figurative is very rare and also there is some example stucco use with tile as a rare.

Keywords: Stucco, Mihrap, Mosque, Tabhane, Decoration, Ottoman.

ÖNSÖZ

Erken Dönem Osmanlı Mimarisi'nde alçı süsleme sanatı, 14.- 15. yüzyıllarda inşa edilen yapılarda, yeni ve farklı denemelerle birçok yenilikler ortaya koymuştur. Türk Mimarisi'nde alçının yerini ve önemini inceleyen bu çalışmamda Erken Dönem Osmanlı camilerinde alçı kullanılan yapılar ele alınmıştır. Bu yapılardaki alçı süsleme motiflerinin benzerliklerinin ve farklılıklarının ortaya konulması, kompozisyon ve teknik özelliklerinin topluca irdelenmesi amaçlanmıştır.

Son yıllardaki çalışmalara bakıldığında Türk Sanatı kapsamında süsleme ile ilgili birçok yayın ve makale olmasına rağmen Erken Dönem Osmanlı camilerinde alçı süsleme sanatı ile ilgili bugüne kadar bir çalışma yapılmamıştır. Bu yönleriyle alçı süsleme sanatı yeterince araştırılmamış ve üzerindeki problemler tamamıyla çözülememiş bir konudur. Bu güne kadar Osmanlı Mimarisi'nde süslemede alçının tercih edilmesi genellikle iklim veya işleme kolaylığı ile açıklanmıştır. Ancak farklı etkenlerinde göz önünde bulundurulmuş olabileceği düşünülmelidir.

Çalışmamı sürdürürken konuyu farklı yönleriyle değerlendirmeye çalışmam alçı süsleme sanatının, yukarıda değinilen yönleriyle mümkün olabilmiştir. Bu nedenle öncelikle beni alçı süsleme konusuna yönlendiren ve zevkli bir çalışma dönemi geçirmemi sağlayan Doç. Dr. Mustafa Özer'e teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca alan çalışmalarım sırasında, ziyaret etmiş olduğum camilerdeki görevlilere, gerekli izinleri sağlayan Bursa ve Edirne illeri Vakıflar Bölge Müdürlüğü yetkililerine teşekkür ederim. Çalışmalarımın başında ve olgunlaşmasında önemli katkıda bulunan Yrd. Doç. Dr. Gülgün Yılmaz'a ve Dr. Murat Kocaaslan'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca çalışmamın her aşamasında desteğini esirgemeyen sevgili eşim Yrd. Doç. Dr. Serdar Aybek'e ve varlığıyla beni motive eden oğlum Atilla Ant Aybek'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET

ABSTRACT

ÖNSÖZ i

ÇİZİM LİSTESİ iv

RESİM LİSTESİ v

1. GİRİŞ 1-4

1.1. Konunun Tanımı, Amacı ve Önemi 1

1.2. Metot ve Düzen 1

1.3. İlgili Kaynak ve Yayınlar 3-4

2. TÜRK MİMARİSİNDE ALÇI SÜSLEME HAKKINDA GENEL BİLGİ 5-18

2.1. Anadolu Öncesi Türk Mimarisinde Alçı Süsleme 5-11

2.2. Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Mimarisinde Alçı Süsleme 11-15

2.3. Osmanlı Mimarisinde Alçı Süsleme 15-18

3. TÜRK MİMARİSİNDE UYGULANAN ALÇI SÜSLEME TEKNİKLERİ VE PROGRAMI 19-35

3.1. Süsleme Teknikleri 19-23

3.1.1. Kalıplama Tekniği 19-21

3.1.2. Kazıma Tekniği 21

3.1.3. Ajur Tekniği 21-22

3.1.4. Malakari Tekniği 22-23

3.2. Süsleme Programı 23-35

3.2.1. Bitkisel Süsleme 23-28

3.2.2. Geometrik Süsleme 28-30

3.2.3. Yazı 30-32

3.2.4. Mukarnas Süslemesi 32-34

3.2.5. Figürlü Süsleme 34-35

4. KATALOG 36-94

4.1. Bursa Timurtaş (Demirtaş) Paşa Camisi 37-38

4.2. Bursa Yıldırım Camisi 39-51

4.3. Bursa Yeşil Camisi 52-80

4.4. Edirne Yıldırım Camisi 81-85

4.5. Edirne Gazi Mihal Paşa Camisi 86-90

4.6. Edirne Şah Melek Camisi 91-94

5. DEĞERLENDİRME 95-103

5.1. Alçının Yapıdaki Yeri ve Önemi 95-96

5.2. Teknik ve Süsleme Özellikleri 96-103

6. SONUÇ 104-105

7. KAYNAKÇA 106-111

ÇİZİMLER

RESİMLER

ÇİZİM LİSTESİ

Çizim 1 Bursa Timurtaş (Demirtaş) Paşa Camisi Planı

Çizim 2 Bursa Yıldırım Camisi Planı

Çizim 3 Bursa Yeşil Camisi Zemin Kat Planı

Çizim 4 Bursa Yeşil Camisi Üst Kat Planı

Çizim 5 Edirne Yıldırım Camisi Planı

Çizim 6 Edirne Gazi Mihal Camisi Planı

Çizim 7 Edirne Şah Melek Camisi Planı

Çizim 8 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı

Çizim 9 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı

Çizim 10 Bursa Yeşil Camisi güneydoğu tabhane mekanı

Çizim 11 Bursa Yeşil Camisi güneybatı tabhane mekanı

Çizim 12 Bursa Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanı

Çizim 13 Bursa Yeşil Camisi kuzeybatı tabhane mekanı

Çizim 14 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili doğu odası

Çizim 15 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili batı odası

Çizim 16 Edirne Yıldırım Camisi güney tabhane mekanı

Çizim 17 Edirne Yıldırım Camisi kuzey tabhane mekanı

Çizim 18 Edirne Gazi Mihal Camisi mihrabı

Çizim 19 Edirne Şah Melek Camisi mihrabı

RESİM LİSTESİ

Resim 1 Bursa Timurtaş Paşa Camisi cümle kapısı genel görünüm

Resim 2 Bursa Timurtaş Paşa Camisi frizi

Resim 3 Bursa Timurtaş Paşa Camisi frizi detay

Resim 4 Bursa Timurtaş Paşa Camisi cümle kapısı frizi ve mukarnas kavsarası

Resim 5 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplaması genel görünüm

Resim 6 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasını kuşatan bordürler

Resim 7 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında ocağın üstünde yer alan panolar

Resim 8 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında ocağı çevreleyen bordürler

Resim 9 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında ocak kısmı ve sağ bölüm

Resim 10 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında sol bölüm

Resim 11 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında bulunan pano ve nişler

Resim 12 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında sağ bölümdeki nişler ve maşalık

Resim 13 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında bulunan nişlerin köşelikleri ve bordürleri

Resim 14 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında sol bölümde bulunan geniş niş

Resim 15 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplaması genel görünüm

Resim 16 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında sol bölüm

Resim 17 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında ocak kısmı ile sağ bölüm

Resim 18 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında ocağın üstünde yer alan pano

Resim 19 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında sağ bölümdeki geniş nişler

Resim 20 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında sağ bölümdeki geniş nişlerin köşelik kısımları ve bordürü

Resim 21 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasını kuşatan bordürler

Resim 22 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında ocak bölümünü kuşatan bordürler

Resim 23 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında bulunan panolar ve bordürler

Resim 24 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında sol bölümdeki nişler ve maşalık

Resim 25 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında bulunan nişlerin köşelikleri ve bordürü

Resim 26 Bursa Yeşil Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında alınlık bölümü

Resim 27 Bursa Yeşil Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında alınlık panoları

Resim 28 Bursa Yeşil Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında sağ bölüm

Resim 29 Bursa Yeşil Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında sağ bölümde bulunan geniş niş duvarı ve bordürü

Resim 30 Bursa Yeşil Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında ocak bölümü

Resim 31 Bursa Yeşil Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında sol bölüm

Resim 32 Bursa Yeşil Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasını kuşatan bordürler

Resim 33 Bursa Yeşil Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplaması genel görünüm

Resim 34 Bursa Yeşil Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında alınlıkta bulunan kabara

Resim 35 Bursa Yeşil Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında sol bölüm

Resim 36 Bursa Yeşil Camisi güneybatı tabhane mekanı sol bölümdeki geniş niş

Resim 37 Bursa Yeşil Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında ocak bölümü

Resim 38 Bursa Yeşil Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında ocak yaşmağı

Resim 39 Bursa Yeşil Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplaması sağ ve sol bölümünde bulunan panolar

Resim 40 Bursa Yeşil Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplaması sağ bölümde nişleri bölen kartuş

Resim 41 Bursa Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanı duvar kaplaması genel görünüm

Resim 42 Bursa Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanı duvar kaplaması sol bölümü

Resim 43 Bursa Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasının sol bölümünde yer alan geniş niş ve maşalık

Resim 44 Bursa Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanı duvar kaplaması ocak bölümü

Resim 45 Bursa Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanı duvar kaplaması ocak yaşmağı ve bordürü

Resim 46 Bursa Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında ocağın üstünde yer alan pano ve tepelik kısmı

Resim 47 Bursa Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanı duvar kaplaması sağ bölüm

Resim 48 Bursa Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasının sağ bölümünde yer alan geniş niş ve maşalık

Resim 49 Bursa Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasını kuşatan bordürler

Resim 50 Bursa Yeşil Camisi kuzeybatı tabhane mekanı duvar kaplaması genel görünüm

Resim 51 Bursa Yeşil Camisi kuzeybatı tabhane mekanı duvar kaplaması sol bölüm ve orta bölüm

Resim 52 Bursa Yeşil Camisi kuzeybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında kapı kemeri ve köşelik süslemesi

Resim 53 Bursa Yeşil Camisi kuzeybatı tabhane mekanı duvar kaplaması sağ bölüm

Resim 54 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili doğu odası duvar kaplaması genel görünüm

Resim 55 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili doğu odası duvar kaplaması ocak yaşmağı

Resim 56 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili doğu odası duvar kaplamasında sol bölümde bulunan panolar ve bordürleri

Resim 57 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili doğu odası duvar kaplaması sağ bölüm

Resim 58 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili batı odası duvar kaplaması genel görünüm

Resim 59 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili batı odası duvar kaplaması sol bölümdeki panolar

Resim 60 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili batı odası duvar kaplaması ocak yaşmağı

Resim 61 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili batı odası duvar kaplaması sağ bölüm

Resim 62 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili batı odası duvar kaplamasını kuşatan bordürler

Resim 63 Edirne Yıldırım Camisi güney tabhane mekanında bulunan ocağın genel görünüşü

Resim 64 Edirne Yıldırım Camisi güney tabhane mekanında bulunan ocak kemerinin üstünde yer alan pano

Resim 65 Edirne Yıldırım Camisi güney tabhane mekanında bulunan ocak bordürleri

Resim 66 Edirne Yıldırım Camisi kuzey tabhane mekanında bulunan ocağın genel görünüşü

Resim 67 Edirne Yıldırım Camisi kuzey tabhane mekanında ocak kemerinin üstünde yer alan pano

Resim 68 Edirne Yıldırım Camisi kuzey tabhane mekanında bulunan ocağın alınlık, bordür ve tepelik kısmı

Resim 69 Edirne Yıldırım Camisi kuzey tabhane mekanında bulunan alınlık panosu

Resim 70 Edirne Yıldırım Camisi kuzey tabhane mekanında bulunan ocak bordürü

Resim 71 Edirne Gazi Mihal Camisi mihrap genel görünümü

Resim 72 Edirne Gazi Mihal Camisi mihrap kavsara ve köşelik kısmı

Resim 73 Edirne Gazi Mihal Camisi mihrap köşelik kısmı

Resim 74 Edirne Gazi Mihal Camisi mihrap bordürleri

Resim 75 Edirne Gazi Mihal Camisi mihrap bordürü detay

Resim 76 Edirne Gazi Mihal Camisi mihrabı alınlık panosu

Resim 77 Edirne Şah Melek Camisi mihrabı genel görünümü

Resim 78 Edirne Şah Melek Camisi mihrap kavsara ve köşelik kısmı

Resim 79 Edirne Şah Melek Camisi mihrap köşelik ve bordürleri

Resim 80 Edirne Şah Melek Camisi mihrap köşelik kısmı

Resim 81 Edirne Şah Melek Camisi mihrap nişinin yüzeyi

Resim 82 Edirne Şah Melek Camisi mihrap sütunce ve bordürleri

1. GİRİŞ

1.1. Konunun Tanımı Amacı ve Önemi

Alçı sanatı, Anadolu Türk Mimarisi'nde önemli bir süsleme elemanıdır. Anadolu öncesi Türk Mimarisi'nde, özellikle İslam coğrafyasında bölgenin tamamında kuru iklim görülmesi, yapıların iç ve dış yüzeylerinde dekorasyon için alçının kullanımına sebep olmuştur. Anadolu Türk Mimarisi'nde görülen alçı süsleme, genellikle yapıların iç kısımlarında, önemli bir süsleme elemanı olmuştur[1].

Alçı bilhassa taş malzemenin az bulunduğu yerlerde mimari süslemeyi oluşturan ana ve vazgeçilmez bir malzeme olmuştur. Kolay elde edilen ve hemen her bölgede doğal kaynakları bulunan bu malzemenin kolay işlenebilmesi, her türlü şekil çıkartmaya uygun oluşu, düz yüzeylerin dışında her türlü profile uygulanabilmesi vazgeçilmez oluşunun ilk akla gelen sebepleridir. Ayrıca, ucuz bir malzeme olması ve boyanıp renklendirilmeye imkan tanıması dolayısıyla, yapıların hemen her yerinde ve farklı amaçlarla çağlar boyu kullanılmıştır[2].

İncelediğimiz Erken Osmanlı Mimarisi'nde alçı süsleme sanatı, 14. ve 15. yüzyıllarda inşa edilen yapılarda, yeni ve farklı özellikleriyle varlığını ortaya koymuştur. Türk Mimarisi'nde alçının yerini ve önemini inceleyen bu çalışmamda Erken Dönem Osmanlı camilerinde alçı kullanılan yapılar katalog halinde ele alınmıştır. Bu yapılardaki alçı motiflerin benzerliklerinin ve farklılıklarının ortaya konulması, kompozisyon özelliklerinin topluca irdelenmesi amaçlanmıştır.

1.2. Metot ve Düzen

Bu çalışma dört aşamada tamamlanmıştır. Öncelikle, Erken Osmanlı Dönemi'ne ait Bursa ve Edirne'de yapılmış olan camiler incelenerek alçı süsleme

---

[1] Abdullah Karaçağ, "Alçı Sanatı", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Mimarlık ve Sanat), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları,* C. 2, Ed. A. U. Peker, K. Bilici, Ankara 2006, s.494.

[2] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.,* s. 494.

görülen yapılar belirlenmiştir. Erken Dönem Osmanlı camilerinde görülen alçı süslemenin dönemi ve çevresi içinde değerlendirilmesi konusunda, alan çalışmaları gerekli görülmüştür. İkinci aşamada, belirlenen bu camiler, yılın bazı dönemlerinde yerinde incelenmiş ve bu camilerin fotoğrafları çekilmiştir. Çalışmanın üçüncü aşamasında kütüphanelerle birlikte, Edirne ve Bursa'da bulunan Vakıflar Bölge Müdürlükleri, Y.Ö.K. Tez Merkezi ve üniversitelerin sanat tarihi bölümlerinde kaynaklara yönelik araştırmalar yapılarak ilgili bölümler fişlenmiştir. Yayınların taranması ve fotoğrafların çekilmesinden sonra dördüncü aşama olarak, tezin yazımına geçilmiştir. Bu süreçte kütüphane çalışmalarına devam edilmiştir.

Tezin metin kısmında giriş adını alan ilk bölüm üç alt başlık altında toplanmıştır. İlk başlık konunun tanımı, amacı ve önemi adını almaktadır. Bu bölümde, konunun kısaca tanımı ve çalışmada varılmak istenen hedef üzerinde durulmaktadır. Metot ve düzen adlı ikinci alt başlıkta araştırmanın nasıl bir düzen içerinde verildiği, hangi bölümlerin yer aldığı ve bu bölümlerin kısaca içerikleri hakkında durulmuştur. İlgili kaynak ve yayınlar adlı üçüncü alt başlıkta ise, konuya ilişkin araştırmacılar tarafından yapılan yayınlar eleştirel bir bakışla ele alınmıştır. Yayınların içerikleri hakkında kısa bilgiler sunulmuştur.

2. bölümde Türk Mimarisinde Alçı Süsleme Hakkında Genel Bilgi başlıklı bölümde genel hatlarıyla Anadolu Öncesi, Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi ile Osmanlı yapılarında yer alan alçı süslemeler hakkında bilgi verilmiştir.

Türk Mimarisi'nde uygulanan alçı süsleme teknikleri ve programı olarak adlandırılan 3. bölümde genel hatlarıyla alçının süsleme teknikleri, kalıplama, kazıma, ajur ve malakari olarak; süsleme programı ise, bitkisel, geometrik, yazı, mukarnas ve figürlü şeklinde alt başlıklar halinde ele alınmıştır.

4. bölüm olan katalog bölümünde belirlenen şemaya uygun olarak çalışmamıza konu olan eserler tanıtılmaktadır. Katalogda Erken Osmanlı Dönemi'nde Bursa ve Edirne'de yer alan alçı süslemeli camiler incelenmiştir. Yine bu dönemde Bursa'da yapılmış olan Orhan, Nalbantoğlu ve Bedrettin camilerinin mihrapları orijinallerinde

alçı olup, sonradan boyanarak haklarında zor hüküm verilecek hale getirilmişlerdir. Bu nedenle bu yapılara katalog bölümünde değinilmemiştir.

5. bölüm değerlendirmeden oluşmaktadır. Bu bölümde Erken Dönem Osmanlı camilerinde; özellikle katalog çalışmasına dahil edilen Bursa ve Edirne'deki camilerde görülen alçı süslemenin yapılardaki yeri ve önemi ile, teknik ve süsleme özellikleri adı altında iki alt başlık halinde değerlendirilmiştir.

6. bölüm olan sonuçta ise değerlendirme yapılan Erken Dönem Osmanlı camileri bir sonuca bağlanmıştır. Araştırmamızın sonunda ise Kaynakça, Çizimler ve Resimler yer almaktadır.

1.3. İlgili Kaynak ve Yayınlar

Türk Sanatı kapsamında süsleme ile ilgili çok fazla yayın ve makale bulunmakla birlikte Erken Osmanlı Mimarisi'nde alçı süslemeye yönelik fazla bir çalışma yapılmamıştır.

Osmanlı Dönemi'ne ilişkin Yıldız Demiriz'in **Osmanlı Mimarisinde Süsleme** adlı kitabı, Erken Dönem Osmanlı camilerinin katalog halinde sunulmasını ve bu camilerde bulunan süslemelerin ayrıntılı bir biçimde incelenmesini sağlayan bir kaynak olmuştur[3]. Abdullah Karaçağ'ın **Beylikler Devri Mimarisinde Alçı Süslemeler** adlı doktora tezi, bu döneme ait camilerin dışında, Erken Dönem Osmanlı camilerini de içine alan katalog çalışmasıyla, tezimde başvurduğum kaynakların en başında gelmektedir[4].

Gönül Öney'in **Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları** adlı çalışması, hem Selçuklu Dönemi süsleme programını, hem de alçı malzemedeki motif ve kompozisyon özelliklerini bilmemiz açısından önemlidir[5]. Yine, Gönül

[3] Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisi'nde Süsleme I Erken Devir 1300-1453*, İstanbul 1979.

[4] Abdullah Karaçağ, *Beylikler Devri Mimarisinde Alçı Süslemeler,* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Konya 2002.

[5] Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları,* Ankara 1992.

Öney'in **Beylikler Devri Sanatı** adlı eseri, beylikler devri sanatının mimari süslemesi ve el sanatları hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir[6].

Suat Alp'in **Ahşap ve Alçı Süslemeciliğinde Çelebi Mehmet Dönemi Süsleme Repertuarı** adlı yüksek lisans tezi, Yeşil Cami hakkında bilgi edindiğim bir çalışmadır[7]. Osmanlı Dönemi eserlerine yönelik olarak özellikle Ekrem Hakkı Ayverdi'nin iki ciltlik eseri, temel başvuru kaynaklarımdan biri olmuştur[8].

Türkiye'de alçı süslemeyle ilgili olarak yayınların genellikle Selçuklu Dönemi'ne yönelik olduğu söyleyebiliriz. Alçı malzemenin en çok kullanıldığı mimari bölüm olan mihraplarla ilgili olarak Ömür Bakırer'in **13. ve 14. Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları** adlı çalışması, Selçuklu mihraplarının yanı sıra Beylikler Dönemi'nden bazı mihrapları da ele alması bakımından önemlidir[9]. Mihraplarla ilgili bir diğer çalışma, Bekir Eskici'nin **Ankara Mihrapları** adlı kitabıdır[10]. Eskici, Ankara'da bulunan bütün mihrapları süsleme programı ve kompozisyon özellikleri bakımından incelemiş; ayrıntılı bir biçimde ele almıştır.

Tezin katalog kısmında yer alan yapıların süsleme şekilleri ile bu yapılarda bulunan alçı süslemelere ait çizimler, Abdullah Karaçağ'ın **Beylikler Devri Mimarisinde Alçı Süslemeler** adlı doktora tezinden alınmıştır[11]. Ayrıca planlar, Ekrem Hakkı Ayverdi'nin **Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murat Devri (1403-1451) ve İstanbul Mimari Çağının Menşei, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (1230-1402)** adlı kitaplarından alınmıştır[12].

---

[6] Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı, XIV-XV. Yüzyıl*, İstanbul 1989.

[7] Suat Alp, *Ahşap ve Alçı Süslemeciliğinde Çelebi Mehmet Dönemi Süsleme Repertuarı,* (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1995.

[8] Ekrem Hakkı Ayverdi, İ*stanbul Mimari Çağının Menşei, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, (1230-1402),* İstanbul 1989, Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murat Devri*(1403-1451), C.II, İstanbul 1989.

[9] Ömür Bakırer, *13. ve 14. Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları,* Ankara 1976.

[10] Bekir Eskici, *Ankara Mihrapları,* Ankara 2001.

[11] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.*

[12] Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.*

2. TÜRK MİMARİSİNDE ALÇI SÜSLEME HAKKINDA GENEL BİLGİ

2.1. Anadolu Öncesi Türk Mimarisinde Alçı Süsleme

Alçının, Eski Mısır ve Mezopotamya'da mimaride yapı ve süsleme malzemesi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Mezopotamya'dan Suriye ve İran'ın doğusuna geçen alçı süsleme, Part dönemi saraylarında görülür.

Alçının İran coğrafyasında homojen bir üslupla ortaya çıkışı Sasani İmparatorluğu zamanında (3-4.yüzyıl) olmuştur[13]. Sasani alçı süslemelerindeki hem stilize hem de doğal bitkisel motifler aynı yapıda birlikte kullanılmıştır. Örneğin, Kish'de (5.yüzyıl) ve Ktesifon'da (6.yüzyıl) asma ve akanthus yaprakları birlikte görülür[14]. Sasanilerin önemli yapılarında tuğla üzerine alçı ile süsleme yaptıkları bilinmektedir[15].

Alçının Orta Asya'da ve diğer Budist bölgelerinde bulunan heykellerde ve boyalı duvarlarda kullanılması bu bölgede eski zamanlardan beri bilindiğini göstermektedir. Yine Buhara yakınlarındaki Varahşa Sarayı'nın (7.yüzyıl) duvar süslemelerine ait birtakım alçı oyma tarzları sonradan arabesk adı altında İslam sanatına yayılacak tezyinatın ilk belirtileri olarak görülür. Hindistan ve Afganistan bölgelerinde alçının kullanıldığı erken örneklere rastlanmaktadır. Hindistan'da bulunan evlerin duvarlarında, tavanlarında, zeminlerinde ve kubbelerinde; ayrıca heykelcilikte alçının kullanıldığı bilinmektedir.

İslam coğrafyasında özellikle Ortadoğu'da bölgenin tamamında nispeten kuru iklim görülmesi, yapıların iç ve dış yüzeylerindeki dekorasyon için ucuz ve uygun malzeme olan alçının kullanımına sebep olmuştur. Alçı, kerpiç ya da moloz taşla inşa edilmiş duvarlarda ve ayrıca kemer yüzeylerinde değerlendirilmekteydi[16]. İslam'ın

[13] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.,* s. 494.

[14] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.,* s. 24.

[15] Ümit Hassan-Halil Berktay-Ayla Ödekan, *a.g.e.,* s. 458.

[16] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.,* s. 24.

kurduğu bölgeler arası yeni bir denge, alçının İran ya da Irak'tan birdenbire ve hızla tüm Müslüman dünyaya yayılmasına neden olmuştur.

Emeviler Mimarisi'nde görülen figürlü ve figürsüz alçı süslemelerde konular ve süsleme unsurları Sasani Sanatı'nın etkilerini taşır. Emevi Dönemi'nde inşa edilen Hırbet-el Mefcer Sarayı'nın (8.yüzyıl) divan odasında bulunan parçalarda alçı süslemeye rastlanmıştır. Yine bu döneme ait Maşatta (8.yüzyıl) ve Kuseyr Amra gibi çöl saraylarında boyanmış alçı süslemenin olduğu görülmektedir[17].

Alçı özellikle erken İslam Sanatı sivil mimarisinde çok önemli bir süs unsurudur. 9. yüzyılda Bağdat'ın kuzeyinde Türk askerleri için kurulan Samarra şehrinde gelişen alçı üslubu, etkilerini geniş bir alanda yüzyıllar boyu sürdürür[18].

Samarra'da kazılar sonucu ortaya çıkan alçı süslemeler, Herzfeld tarafından I., II. ve III. stiller olmak üzere üç grupta değerlendirilmiştir. Aynı alçı süslemelerin, somuttan soyuta giden bir gelişim çizgisi gösterdiği dikkate alınarak, farklı bir sıralamayla A (III), B (II), C (I) üslupları şeklinde ifade edildiği görülmektedir[19].

A Üslubu (III. Stil); Emevi alçılarında da görülen doğrudan Sasani geleneğinin uzantısıdır. Maşatta ve Kubbetü's Sahra gibi Emevi yapılarında karşılaşılan asma yaprakları, baskın motif olarak gözlenir. Asma yapraklarının üzeri fazla derin olmayan küçük yivlerle hareketlendirilmiştir.

B Üslubu (II. Stil); çoğu zaman süzgeç gibi delikli yaprakların meydana getirdiği, çoğu kez geometrik kafesler içinde yer alan, merkezi bitkisel kompozisyonların ve stilize helezonik şekillerin zengin gelişimi söz konusudur. Bu üslubun en belirgin özelliği antinatüralist olmasıdır. Bu üslupta her bitkisel öğe kendi içinde bağımsızdır. Tasarım tüm yüzeye egemendir ve tek motiflerin etrafına derin yivler açılarak motiflere yüksek kabartma havası verilmiştir. Soyut biçimler içinde

[17] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.*, s. 494.

[18] Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu…*, s. 83.

[19] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.*, s. 494.

konturlar basitleştirilmiştir[20]. Metropolitan Müzesi'nin yaptığı Nişapur kazılarında bulunan 9-10. yüzyıl Samanoğullarına ait alçılar bu tipin İran'da en erken ve yaklaşık paralellerini gösterir. Stilize kuş gagasına benzer palmet yapraklarıyla ve çeşitli tipte süzgeç satıhla ilgimizi çekerler[21]. Kahire'deki Tolunoğlu Ahmet Camisi'nin (9.yüzyıl) kemer karınlarında bu üsluptaki alçı süslemeleri görmek mümkündür. Ayrıca geometrik kompozisyonların da erken örneklerine bu yapıda rastlanır[22]. 12. yüzyıla ait Rey Medresesi alçı örneklerinde, bitkisel desenlerin geometrik kafesler içerisinde, çok başarılı bir şekilde uygulandığını görülmüştür[23].

C Üslubu (I. Stil); Samarra alçı süslemeleri içinde en ilginç olanıdır. Bu üslubun en karakteristik özelliklerinden biri kalıplama tekniğidir. Diğer özellikleri ise, soyut temalar, tüm yüzeyi örtme ve simetri, eğri kesim tekniği[24] olarak özetlenebilir. Bu teknikte, stilize tam ve yarım palmetlerin helezonların, düğme gibi noktaların işlendiği Avrasya hayvan stilinden esinlenilen örneklerdir. Dıştan ince dizili bordürlerin çevrelediği geniş yüzeylerin üzerine motifler yan yana getirilerek süsleme yapılmıştır. Ahşap kalıplar kullanmak üzere desen zemine uygulanmıştır. Böylece büyük alanların süratle süslenmesi mümkün olmaktadır. Mısır'da Tolunoğlu Camisi'nde (9.yüzyıl) görülen alçı örnekleri bu gruba girer[25]. 12. yüzyılda Kahire'de yapılan Seid-e Atika, Seid-e Rukiye, Muhammed el Hasavati ve Yahya Şabih türbeleri mihraplarında alçı üzerine bitkisel kompozisyonlar ve yazı, aynı teknikle alçak kabartma olarak şekillenmiştir[26].

Samarra C üslubunda yapılmış örnekler arasında El Ezher Camisi'nin harim kısmında görülen derin oyma alçıları verebiliriz. İran'da 10. yüzyıla ait olan Nayin Ulu Camisi alçı mihrabının köşeliklerinde görülen antik etkili büyük helezonun

[20] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.,* s. 494.

[21] Gönül Öney, *a.g.m.,* s. 261.

[22] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.,* s. 495.

[23] Gönül Öney, *a.g.m.,* s. 262.

[24] Eğri kesim hakkında detaylı bilgi için, bkz. Abdullah Karaçağ, *a.g.m.,* s. 495.

[25] Gönül Öney; *a.g.m.,* s. 257-258.

[26] Ömür Bakırer; *a.g.e.,* s. 4.

içinde yer alan süzgeç satıhlı, yarım palmetli alçı kompozisyon, Samarra B ve C üslubunu birleştiren tipik bir örnektir[27].

Partlardan beri İran'da gelişen alçı işçiliği, Samarra etkisiyle yeni bir hüviyet kazanmıştır[28]. Samarra'da süsleme, sarayların ve evlerin içlerinde büyük ölçüde yer alır. Ele geçen bu süsler, tuğla duvarları bir metreye yüksekliğe kadar kaplayan mermer tozu ve alçıdan yapılmış bir harca yani stukoya işlenmiştir[29]. 9. yüzyıla tarihlendirilen Cevsak-ül Hakani Sarayı'nın mescidindeki mihrapta görülen alçı süsleme, bu dönem alçılarına örnektir.

Asır ve bölge farklarına rağmen Samarra ile başlayan bu alçı üslubunun İran'da Selçuklu, Mısır'da Tolunoğlu ve Fatimi, Anadolu'da Selçuklu Devri alçı, ahşap, taş ve hatta çini gibi çeşitli malzemelere de kaynak oluşturduğu bilinmektedir[30].

Tolunoğlu Dönemi'nde alçı süsleme, İbn Tolun Camisi'nin (9.yüzyıl) kıble önündeki ayakları üzerine yerleştirilmiş iki mihrabında Samarra B üslubunda alçı süslemeler görülür[31]. Caminin pencerelerini örten ajurlu alçı şebekeler, zengin çeşitli geometrik örneklerle dikkati çeker[32].

10. yüzyıldan sonra İran'da inşa edilen yapıların neredeyse tamamının iç dekorasyon malzemesi olarak alçıyı kullandıkları bilinmektedir. Bu dönemde yapılan Nayin Ulu Camisi, doğudaki üç kubbeli mihraplı bölümünün kemer köşelikleri ve karınlarında, kemerleri taşıyan ayaklarda ve mihrabında alçı süsleme görülen örneklerdendir[33].

Karahanlılar Dönemi'nde yapılan ilk camiler, ince işlenmiş alçı süslemelerle kaplıydı. Bunun en muhteşem örneği, Şir-i Kebir Cami mihrabında görülmektedir.

---

[27] Gönül Öney, *a.g.m.*, s. 258.

[28] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.*, s. 494.

[29] Suut Kemal Yetkin, *Türk Mimarisi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1970, s. 13.

[30] Gönül Öney, *a.g.m.*, s. 266.

[31] Ömür Bakırer, *a.g.e.*, s. 3- 4.

[32] Oktay Aslanapa, *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, Ankara 1993, s. 108.

[33] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.*, s. 495.

Duvarlarda da alçı süslemelerden kalıntılar göze çarpar. Bir başka cami olan Muğak Attari Camisi'nde anıtsal portalinin süslemelerinde de alçıya rastlanmıştır[34]. Bu dönem yapıları içinde Üzkent Türbelerinde ve Şeyh Fazıl Türbesi'nde (12.yüzyıl) yapının iç ve dış duvarlarında çok zengin ve geniş bir şekilde alçı süslemeli alanlara yer verilmiştir[35].

Karahanlılar Dönemi'nde, tuğla kaplamaların alçıyla sıvanarak yeni bir şekil aldığı görülmektedir. Hakim Tirmizi Camisi'nde de tuğla duvarlar sonradan 12. yüzyıl ortalarında alçı ile kaplanmıştır[36]. 11-12. yüzyıllarda inşa edilmiş olan Tirmiz Sarayı'nın tuğla olan iç duvarları alçı panolarla bezenmiştir[37]. Sarayda renge de önem verilmiş, alçı süslemelerin çoğunda turuncu ve kırmızı renkte goncalar kullanılmıştır. Alçıya birden fazla rengin uygulandığını gösteren bir başka örnek de Sengbest Türbesi'dir. Türbenin alçılarında mavi, sarı ve kırmızı renge rastlanır.

Gazneli Dönemi yapıları içinde 11. ve 12. yüzyıllara ait olan Leşker-i Bazar ve Sultan III. Mesut saraylarında da tuğla, mermer kabartma süslemelerin yanı sıra alçı süslemeye yer verilmiştir[38]. Leşker-i Bazar Sarayı'nda taht salonunda bulunan duvarların üstünde alçı süslemelere rastlanmıştır. Saraya ait bir bölümde küçük bir cami yapılmış; bu caminin duvarları ve mihrabı da alçı süslemelerle kaplanmıştır[39].

Zengiler Dönemi'nde 12. yüzyıla ait olan Musul Ulu Camisi'nde mihrap önü kubbesindeki sekizgen kasnağın üzerinde, alçıdan yapılmış süslemeler görülmektedir[40].

Azerbaycan Atabekleri Dönemi'nde, Hamedan'da 12. yüzyıl sonunda inşa edilen Kümbed-i Aleviyan'ın[41] yivli köşe kuleleri yanında, alınlıktaki ve içteki

---

[34] Oktay Aslanapa, *Başlangıcından Bugüne…* , s. 68-69.

[35] Ümit Hassan-Halil Berktay-Ayla Ödekan, *a.g.e.,* s. 458- 459.

[36] Oktay Aslanapa, *Başlangıcından Bugüne…,* s. 72.

[37] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.,* s. 27.

[38] Ümit Hassan-Halil Berktay-Ayla Ödekan, *a.g.e.,* s. 459.

[39] Oktay Aslanapa, *Başlangıcından Bugüne…,* s. 75-76-77.

[40] Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1993, s. 90.

zengin alçı süslemeler eşsizdir[42]. Çift zeminli yüksek kabartma olarak yapılmış bitkisel kompozisyonlar ve yazı başlıca süslemesini oluşturmaktadır[43].

Mısır'da Türk Memlükleri Dönemi'nde 13. yüzyıl sonuna tarihlenen Baybars Camisi'nde duvarların üst yarısındaki sivri kemerli pencereler, İbn Tolun Camisi'ndekiler gibi alçı şebekeler ile örtülüdür. Yine bu döneme ait olan Sultan Kalavun Türbesi'nin duvarları çok zengin mermer ve renkli taş mozaiklerle süslenmiş olup, üste alçıdan nesih kitabe uzanmaktadır[44].

Alçı üzerinde gelişmiş olan Büyük Selçuklu Dönemi süsleme üslubu 12. yüzyılın bazı yapılarında açık olarak görülmektedir. Yapıların gerek dış gerekse iç yüzlerinde alçı üzerine işledikleri süslemelerde, dekoratif bir etki elde etmişlerdir. Örnek olarak, Kazvin Mescidi Cami ve Kazvin Haydariye Medresesi, Buzan İmamzade Camisi ve Zevvare Mescidi Camisi mihraplarında görülen alçı süslemeyi söyleyebiliriz. Ardistan Mescidi Camisi'nde bulunan üç mihrap da alçı süslemelerinin zenginliği bakımından dikkat çeker[45].

Selçuklular zamanında alçı, yalnız camilerin değil, saraylarla zengin evlerinin de süsleme malzemesi olarak geniş ölçüde kullanılmıştır. İran'da Rey'de bulunan (12.yüzyıl) ve bugün New York Metropolitan Müzesi'nde sergilenen alçıdan yapılmış bir prens ya da saraya mahsus kişilerden birinin heykelinin orijinalinde boyalı olduğu bilinmektedir. Neredeyse gerçek boyutlardaki bu heykelin ve yine İran'dan olduğu tahmin edilen boyalı alçı kadın heykelinin geleneksel İslam saray dekorasyonunun parçaları oldukları düşünülür[46]. Bugün Boston'da Pensvlvania

---

[41] Bazı kaynaklarda bu türbe, Büyük Selçuklular Dönemi'ne ait olarak yazılmıştır. Bkz. Ümit Hassan-Halil Berktay-Ayla Ödekan, *a.g.e.,* s. 459.

[42] Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988, s. 31.

[43] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.,* s. 27.

[44] Oktay Aslanapa, *Başlangıcından Bugüne…*, s. 110-111.

[45] Suut Kemal Yetkin; *a.g.e.,* s. 32.

[46] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.,* s. 496.

Müzesi'nde bulunan, Irak Selçuklularından II. Tuğrul'u (12.yüzyıl) tahtında oturmuş olarak gösteren alçı kabartmayı burada özellikle sayabiliriz[47].

İran'da Selçuklu Dönemi yapılarının iç mekanlarında görülen alçı süsleme geleneğinin 14. yüzyılda İlhanlılar zamanında da devam ettiği görülmektedir. İlhanlı Sultanı Olcayto tarafından İsfahan Mescidi Camisi'ne sonradan eklenen mihrapların birinde, alçıdan nesih yazı ve yüksek kabartma arabesk kompozisyonlar, tamamen Büyük Selçuklu geleneğini devam ettirmektedir. İlhanlı alçı işçiliğinin daha sonra Timurlu alçı süslemesinin temelini oluşturduğu ileri sürülür[48].

2.2. Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Türk Mimarisinde Alçı Sanatı

Anadolu Selçuklu Dönemi'nin yapılarında alçının, başta mihraplar olmak üzere, duvar yüzeylerinde, pencere pervaz ve şebekelerinde, sandukalarda; ayrıca saray, köşk gibi sivil yapıların bazı duvarlarında da kullanıldığını görmekteyiz.

Anadolu Selçuklu Dönemi'nden olan alçı mihrapların sayısı fazla değildir. Bu alçı mihrapların yer aldığı yapılar Harput Ulu Camisi (12.yüzyıl), Ankara Arslanhane Camisi (12.yüzyıl), Konya Sakahane Mescidi (13.yüzyıl), Konya İç Karaaslan Mescidi (13.yüzyıl), Konya Sahip Ata Mescidi (13.yüzyıl) ve Konya Sahip Ata Hanikahı'dır (13.yüzyıl). Harput Ulu Camisi ve Sakahane Mescidi mihrapları alçının tek başına kullanıldığı örneklerdir. Konya Sahip Ata Hanikahı mihrabında bulunan alçı bordürlerin, çini plakalarla kaplı duvara, bu çiniler üzerine monte edilmesi şeklinde farklı bir uygulama görülür. Alçının çini ile birlikte kullanılması Konya İç Karaaslan Mescidi, Konya Sahip Ata Mescidi ve Ankara Arslanhane Camisi'nin mihraplarında görülür[49]. Özellikle Ankara Arslanhane Camisi'nin çini-alçı karışık mihrabı, üslup bakımından İran Selçuklu geleneğini devam ettirir[50]. Aslanhane Camisi mihrabındaki İran etkili bu alçı işçiliğinin Anadolu'daki en yakın benzeri,

[47] Suut Kemal Yetkin; *a.g.e.,* s. 33.

[48] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.,* s. 27-28.

[49] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.,* s. 497.

[50] Ümit Hassan-Halil Berktay-Ayla Ödekan, *a.g.e.,* s. 460.

Hasankeyf Koç Camisi'nin (14.yüzyıl) mihrabında görülür[51]. Bugün mihrapları mevcut olan bu yapıların dışında, Malatya Ulu Camisi'nde, Konya Hoca Hasan (12.yüzyıl) ve Zenburi (13.yüzyıl) mescitlerinde yapılan yenileme çalışmalarında alçı parçalara rastlanmıştır[52].

Anadolu Selçuklu Dönemi'nde alçının duvarların yüzeylerini süslemek amaçlı kullanıldığını gösteren örnekler bulunmaktadır. Malatya Ulu Camisi, Konya Zenburi Mescidi, Konya Sırçalı Mescit ve Akşehir Ulu Camisi'nin, zengin alçı duvar kaplamalarına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Anadolu Selçuklu Dönemi'nde son olarak alçının mimaride kullanıldığı yerlerden birisi de pencere pervazları ve şebekeleridir. Tokat Gök Medrese ile Konya Hoca Hasan ve Zenburi mescitlerinde alçı malzemenin pencere pervazlarında kullanıldığı, günümüze ulaşan kalıntılardan anlaşılmaktadır. Konya Hoca Hasan Mescidi'nin alçı pencere şebekelerine ait olabilecek parçalar bulunmuştur[53].

Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait Isparta Emir Mübarezettin Ertokuş'a (13.yüzyıl) ait türbede bulunan, çinili sandukada bulunan alçılar, mimari dekorasyon dışında alçı kullanımını gösteren bir örnek olması bakımından önemlidir[54].

Son olarak Anadolu Selçuklu Dönemi saray ve köşk mimarisinde alçı süslemenin, özellikle figürlü alçı süslemenin çok zengin ve çeşitli kompozisyonlarla ele alındığını, Konya Sarayına ait Alaaddin Köşkü ile Felekabad Köşkü'nün ve Beyşehir Gölü kıyısındaki yazlık Kubadabad Sarayı'nın buluntuları kanıtlamaktadır[55]. Buluntular, bu dönem alçı süslemenin üslubu hakkında fikir verecek niteliktedirler. Özellikle Kubadabad Sarayı'nda bulunan, alçıdan yapılmış zengin süslemeli duvar rafı dikkate değerdir. Bu alçılar bugün Konya İnce Minareli

---

[51] Bekir Eskici, *a.g.e.,* s. 222.

[52] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.,* s. 496.

[53] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.,* s. 499-500.

[54] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.,* s. 497.

[55] Şerare Yetkin, "Konya'da Yeni Bulunmuş Figürlü Stuko Süslemeler Ve Anadolu Türk Mimarisindeki Devamı", *Sanat Tarihi Yıllığı,* S. 9-10, İstanbul 1981, s. 354.

Medrese ve Karatay Medresesi'ndeki müzelerde kısmen de İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir[56]. Paris ve Berlin'de de birkaç parça vardır[57].

Selçukluları izleyen Beylikler Dönemi'nde, alçı süslemeler başta camiler olmak üzere dini mimaride yaygınlık kazanmıştır. Bu dönemde alçı kullanımı artmakla beraber, günümüze ulaşan alçı süslemelerin, yalnızca Karamanoğlu, Candaroğlu ve Eretna beyliklerine ait eserlerde bulunduğu görülür[58].

Beylikler Devri yapılarında mihraplar, alçının en yoğun kullanıldığı yapı elemanları olmuştur. Bu döneme ait olduğu ileri sürülen, tamamen ya da kısmen bozulmuş, onarım görmüş veya sağlam gelebilmiş çok sayıda alçı mihrabın bulunduğu görülür. Bilhassa Ankara'daki cami ve mescitlerde yer alan mihrapların tamamı alçıdandır. Ahi Tura (14.yüzyıl), Hacı İvaz (15.yüzyıl), Gecik (15.yüzyıl), Ayaş Ulu (15.yüzyıl), Karanlık (15.yüzyıl), Poyracı (15.yüzyıl), Geneği (15.yüzyıl), Eyüp (15.yüzyıl), Hacı Seyid (15.yüzyıl), Abdülkadir İsfahani (15.yüzyıl) camileri ve mescitlerinde bulunan alçı mihraplar dönemin üslubunu yansıtan örneklerden bazılarıdır. Hacı İvaz Camisi alçının mihrap dışında duvar kaplamasında da kullanıldığı nadir örneklerden biridir[59].

Beylikler Devri mihraplarında karşımıza çıkan bir başka uygulama, alçının içine çini kaselerin gömülmesidir. "Milet işi" denilen ve 14. yüzyılın ortalarından 15. yüzyılın ortalarına kadar yaygın olarak kullanılan bu Erken Osmanlı seramiklerinin çeşitli sayılarda mihraplara gömüldüğü örnekler vardır[60]. Bu çinili alçı mihraplar Beylikler Devri'nin önemli bir yeniliği olarak karşımıza çıkar[61]. Örtmeli (14.yüzyıl), Molla Büyük (15.yüzyıl), Hacı Doğan (15.yüzyıl) camilerinin mihraplarında bu uygulama görülür. Yine Karamanoğlu Beyliği yapılarından Ermenek Ulu Camisi (13.yüzyıl) ve Kazım Karabekir Ulu Camisi'nde (14.yüzyıl), çini mozaik ve alçı

[56] Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu…* , s. 84.

[57] Şerare Yetkin, *a.g.m.,* s. 355.

[58] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.,* s. 497.

[59] Abdullah Karaçağ, a.g.e., s.218.

[60] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.,* s. 497- 498.

[61] Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı..,* s. 38.

süsleme yan yana kullanılmıştır. Bu döneme ait Yollarbaşı Ulu Camisi (14.yüzyıl) ve Akçaşehir Ulu Camisi (15.yüzyıl) alçı mihrapları da bilinen örneklerdir. Candaroğlu Beyliği yapıları kabul edilen Kastamonu'daki Kemah Köyü Halil Bey (14.yüzyıl), Hamza Ağa (15.yüzyıl) ve Honsalar (15.yüzyıl) camilerinin alçı mihrapları günümüze ulaşabilenlerdir[62].

Yine bu dönemde Karakoyunlu Beyliği'ne ait olan Van Ulu Camisi'nde, alçının tuğla ile birlikte kullanıldığı kazılarda ele geçen parçalardan anlaşılmaktadır. Yapının kubbesinin, mihrabının, mihrap duvarının tuğla ve renkli alçı süslemelerle süslendiği görülmektedir. Alçı süslemeler sarı, mavi, yeşil ve kırmızı renkte boyanarak göz alıcı bir etki yaratılmıştı. Van Ulu Camisi'nin bu ince işlenmiş tuğla ve alçı süslemeleri Büyük Selçuklu sanatına, özellikle Kazvin Mescidi Camisi'nin tuğla alçı süslemelerine bağlanmaktadır[63].

Beylikler Dönemi'nde, özellikle zaviyeli camiler[64] adını verdiğimiz yapıların tabhane mekanlarındaki ocak ve nişli rafların alçılarla süslendiği görülmektedir[65]. Eretna Beyliği'ne ait Turhal Gümüştop Zaviyesi'nde (14.yüzyıl) ve Tokat Horozlu İmareti (15.yüzyıl) tabhane mekanlarındaki ocaklı duvarlar alçıdan nişlerle kaplıdır. Alçı kaplamalarla oluşturulan bu düzenlemenin dolap, raf olarak kullanmaya elverişli birimleriyle sadece süsleme amaçlı olmadıkları aynı zamanda işlevsel unsurlar oldukları da düşünülebilir. Zaviyeli camilerde bu kompozisyona alçı yaşmaklı ocakların da dahil edildiği görülmektedir[66]. Çok nadir olarak alçının pencerelerde kullanıldığını gösteren, Kastamonu Kasabaköy Mahmut Bey Camisi'nin (14.yüzyıl) mihrap duvarında yer alan alçı pervazlı pencereler ile Aksaray'daki Susadı Köyü Hacı Bektaş Zaviyesi'nin (13.yüzyıl) pencere kenarlarındaki alçı kaplamalar bu dönemden günümüze ulaşan nadide örneklerdir.

---

[62] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.,* s. 498.

[63] Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı (Başlangıcından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar)*, C.I-II, İstanbul 1972-1973, s. 313.

[64] Zaviyeli camiler hakkında geniş bilgi için, bkz. Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 2007, s. 83-122.

[65] Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı…,* s. 31.

[66] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.,* s. 497.

Beylikler Devri'nde alçının duvar yüzeyine sadece süsleme amaçlı kaplandığını birkaç yapıda görürüz. Bunlar Ankara Hacı İvaz Camisi ve Abdülkadir İsfahan Mescidi'dir[67]. Karamanoğlu Dönemi'ne ait olan Tol Medresesi'nin (14.yüzyıl) türbesindeki alçı ve çini süslemeli sanduka ve Karaman İbrahim Bey Türbesi'nde yer alan üç adet tamamen alçıdan yapılmış sanduka Beylikler Devri'nden olanlardır[68].

2.3. Osmanlı Dönemi Türk Mimarisinde Alçı Sanatı

Erken Osmanlı Mimarisi'nde alçı süsleme, yapıların iç mekanlarında geniş ölçüde kullanılmıştır. Bu devirde, zaviyeli[69] olarak adlandırılan çok işlevli camilerin ibadete açık olmayan yerlerinde ocaklı ve nişli duvarlar oluşturmak amacıyla geniş yüzeyler alçıyla biçimlenmiş ve bezenmiştir. Bu nitelikte işlevsel yaklaşım ilk kez 1335 tarihli İznik Orhan İmareti'ne ait olan alçı süslemeli parçalarda aranmaktadır[70]. Yapının neresinde yer aldığını kesinlikle söylemek mümkün değilse de, bu parçaların daha sonraları Bursa'da Yıldırım (14.yüzyıl) ve Yeşil camilerinde (15.yüzyıl) gördüğümüz ocaklı ve nişli duvarların ilk örneği olması da mümkündür[71].

Alçının eşya konulabilecek niş ve raf gibi birimlerle gömme dolaplar içeren duvar kaplamaları olarak da kullanılmıştır. Bursa'da Yıldırım ve Yeşil camileri ile Amasya Bayezid Paşa Camisi'nin (15.yüzyıl) tabhane mekanlarıyla, hünkar mahfilindeki odalarda gözlenmektedir. Bu yapıların hemen hemen hepsinde duvar yüzeyi, ortada yer alan bir ocağın iki yanında şekillenmiş panolarla kaplanmıştır. Bu kaplamalar zeminden üst örtü başlangıcına kadar devam ederek tüm yüzeyi örtmektedir.

---

[67] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.,* s. 499-500.

[68] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.,* s. 502.

[69] Zaviyeli camiler hakkında geniş bilgi için, bkz. Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi,* İstanbul 2007, s. 83-122.

[70] Metin Kunt-Hüseyin G. Yurdaydın- Ayla Ödekan, *a.g.e.,* s. 306.

[71] Yıldız Demiriz, *a.g.e.,* s. 22.

Mimari eleman olarak ocak, zaviyeli camilerde görülen bir biçimdir. Bursa Yıldırım, Edirne Yıldırım (14.yüzyıl), Amasya Bayezid Paşa ve Bursa Yeşil camilerinin tabhane odalarında da ocakla karşılaşılmaktadır. Edirne Yıldırım Camisi dışındaki örneklerde ocak, duvar yüzeyini boydan boya kaplayan dolap-niş kuruluşlarının bir parçası olarak ele alınmıştır. Bu camide ise güney ve kuzeydeki mekanlarda yer alan ocaklar, dönem içinde alçı malzemenin doğrudan ocakta kullanıldığı tek örnektir.

Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi'nde görülen alçı mihrap geleneği Osmanlı Dönemi'nde de devam etmiştir. Behramkale Hüdavendigar Camisi'nde bulunan alçı mihrap, Ankara'da pek çok örneğini gördüğümüz (Ahi Elvan, Ahi Yakup, Direkli, Hacettepe, Hacı Arap, Karacabey camileri) Erken Osmanlı alçı mihrapları geleneğinin, değişik bir çevrede tanıdığımız tek örneği olarak dikkate değerdir[72]. Bilecik Orhan Gazi İmareti (14.yüzyıl) alçı mihrabının harap hali yüzünden, değerlendirilmesi zordur. Yapıda kubbeli iki mekanı ayıran büyük kemerin alt ve güney yüzünde ve namaz mekanının kubbeye geçiş bölgesinde yer yer malakari süsleme görülmektedir. Bu yapıda bulunan malakari süslemeler, Erken Osmanlı devrinden tek örnek olması bakımından önemlidir[73].

Edirne'de Gazi Mihal (15.yüzyıl) ve Şah Melek (15.yüzyıl) camilerinin de mihraplarında alçı süsleme görülmektedir. Nehir yakınında olan camileri sık sık su basması sonucu, bu camilerin de mihraplarının alt bölümleri erimiştir. Bakımsız Gazi Mihal Camisi'nde bu durumun halen görülebilmesine karşılık, Şah Melek Camisi'nin mihrabı başarılı bir şekilde tamir edilmiştir. Ayrıca Şah Melek Camisi'nin mihrabında alçı çini birlikteliği çarpıcı bir biçimde çözümlenmiştir. Çini mozaik ve alçı süslemenin yan yana kullanıldığı bir başka örnek Ankara Ahi Yakup Camisi'nde görülmektedir. Caminin mihrabında köşelik kısmının tam ortasında mavi-beyaz bir Osmanlı seramik tabağı bulunmaktadır.

[72] Yıldız Demiriz, *a.g.e.,* s. 229.

[73] Yıldız Demiriz, *a.g.e.,* s. 234.

Alçı mihraplar, Bursa'daki yapılarda da karşımıza çıkmaktadır. Orhan Camisi'nin mihrabı 14.yüzyılda Anadolu'da pek ileri olan alçı işçiliğinin muhteşem bir eseridir. Ancak mihrap fazlasıyla boyalı olduğu için orijinal süslemesinden hiçbir şey kalmamıştır[74]. Ayverdi ise, mihrabın fazlasıyla boyalı olmakla birlikte esas hatlarını koruduğunu savunmaktadır[75]. 15. yüzyıla ait olan Nalbantoğlu ve Bedrettin camilerinin alçı mihrapları da aynı şekilde çok boyalı olduğu için incelemek mümkün değildir. Diğer camilerden farklı olarak, Timurtaş Paşa Camisi'nde (14.yüzyıl), cümle kapısının mukarnas yaşmağının altında yer alan üç sıra frizde alçı süsleme görülmektedir.

Klasik Osmanlı Mimarisi'nde taş yapının önem kazanması taşla ilişkili süsleme üslubunun gelişmesine neden olmuştur. Bu süre içinde alçı süsleme en güzel örneklerini hamam yapılarında vermiştir. Dışarıdan gösterişsiz kütleler oluşturan hamamlar, içeride kubbenin en tepesinden zemine doğru kademelenerek inen alçıdan oluşturulmuş iri mukarnas öğelerle gösterişli iç mekanlara sahiptirler. Örnek olarak, 14. yüzyıl yapısı olan İznik İsmail Bey Hamamı'nda iri mukarnas öğeli süslemenin en çarpıcı uygulaması görülmektedir. İznik Hamamı'nı Bursa hamamları izler; ancak alçı süsleme hamamlarda en ileri aşamasına 15. yüzyılın ilk yarısında II. Murat döneminde ulaşır. Çok çeşitli düzenlemelerle karşılaşılan Edirne hamamlarında, iç mekanlarda büyük boyutlu alçı mukarnas süslemeler güçlü bir plastik etki yaratmaktadırlar. Edirne Gazi Mihal, Beylerbeyi, Yeniçeri, Topkapı ve Saray hamamlarında alçı mukarnas süslemenin en güzel örnekleri bulunmaktadır[76].

Klasik Osmanlı Mimarisi'nde seyrek olarak görülen alçı süslemeler, genel olarak Batılılaşma Dönemi diye adlandırılan 18.yüzyıldan itibaren dini ve sivil yapılarda yoğun bir biçimde yeniden kullanılmaya başlar. Avrupa üsluplarının Türk Mimarisi'ne uygulandığı ilk anıtsal örnekler camiler olmuştur. Her tür desenin kolaylıkla işlenebildiği yumuşak bir malzeme olan alçı, bu dönem camilerinin iç

---

[74] Yıldız Demiriz, a. g. e., s. 301.

[75] Ekrem Hakkı Ayverdi, "Bursa Orhangazi Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi", *Vakıflar Dergisi,* Sayı VI, İstanbul 1965, s. 79.

[76] Metin Kunt-Hüseyin G. Yurdaydın- Ayla Ödekan, *a.g.e.,* s. 307.

dekorasyonunda başlıca süsleme unsuru olarak dikkati çekmektedir. Dayanıksız bir malzeme olması nedeniyle yapıların içinde, hava etkisine açık olmayan kısımlarda kullanılan alçı süslemelerin yer aldığı kısımlar duvar yüzeyleri, mihrap, pencereler, sütun başlıkları, mimari kuruluşun iskeletini oluşturan kemerlerin üst kısımları, kemer araları, kubbeye geçiş unsurları, kubbe içi ve mahfildir[77]. Bu döneme ait örnekler arasında İzmir Kemeraltı (17.yüzyıl), Balıkesir Burhaniye Koca (19.yüzyıl), Aydın Cihanoğlu (18.yüzyıl) ve Bergama Yıldırım[78] camilerinde bulunan alçı süsleme, mihraplarda karşımıza çıkar. İzmir Kemeraltı ve İzmir Hisar camilerinde ise kubbe içlerinde, mahfil kısmının tavanlarında alçı süsleme yoğun bir şekilde kullanılmıştır[79]. Alçı süslemenin görüldüğü pencerelerin büyük çoğunluğu yenilenmiş olmakla beraber Bursa'da Şehzade Mustafa ve Cem Sultan türbelerinde olduğu gibi orijinal halde günümüze ulaşan eserler de bulunmaktadır[80].

[77] Lale Bulut, *a.g.m.,* s. 2.

[78] 14. yüzyılda inşa edilen camide, alçı süslemeler geç tarihlidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. B. Ersoy, *Bergama'da Türk-İslam Anıtları(Cami ve Mescitler),* (E.Ü. Ed. Fak. Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1983, s.14.

[79] Lale Bulut, *a.g.m.,* s. 8-9.

[80] Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Ankara 1992, s. 153.

3. TÜRK MİMARİSİNDE UYGULANAN ALÇI SÜSLEME TEKNİKLERİ VE PROGRAMI

Doğada alçı taşı olarak bulunan alçı, ısıtılarak suyundan ayrıştırılıp öğütülerek toz haline getirilir. Elde edilen toz halindeki alçı belli oranlarda su ile karıştırılarak sıvı hale getirilir ve katılaşmadan istenilen şekil verilir. Ayrıca katılaştırma sürecini hızlandırmak ve yavaşlatmak, direnci arttırmak için de bazı maddelerle birlikte kullanılabilmektedir.

Alçı bilhassa taş malzemenin az bulunduğu yörelerde mimari süslemeyi oluşturan ana ve vazgeçilmez bir malzeme olmuştur. Kolay elde edilen ve hemen her bölgede doğal kaynakları bulunan bu malzemenin kolay işlenebilmesi, her türlü şekil çıkartmaya uygun oluşu, düz yüzeylerin dışında her türlü profile uygulanabilmesi vazgeçilmez oluşunun ilk akla gelen sebepleridir. Ayrıca, ucuz bir malzeme olması ve boyanıp renklendirilmeye de imkan tanıması dolayısıyla, yapıların hemen her yerinde ve farklı amaçlarla çağlar boyu kullanılmıştır[81].

3. 1. Süsleme Teknikleri

Ana malzeme olarak alçının kullanıldığı süslemelerde malzemenin çeşitli tekniklerle şekillendirildiği görülür. Alçı süslemede dört teknikten bahsedilebilir: kalıplama, kazıma, ajur ve malakari. Abdullah Karaçağ, özellikle İran'da görülen ajur tekniğini kazıma tekniği içinde değerlendirmiştir[82].

3.1.1. Kalıplama Tekniği: Bu tekniğin kökeni 9. yüzyıl Samarra C üslubu (I.stil) alçılarına uzanmaktadır. Fakat asıl gelişmesini Anadolu'da gerçekleştirmiştir[83]. Kalıplama tekniğinde kullanılmak istenen yere uygun bir biçimde, (bu profilli ya da düz yüzeyli bir bordür olabileceği gibi, bir mukarnas parçası v.s. de olabilir) hazırlanan ahşap kalıbın yüzeyine, aktarılmak istenen

[81] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.*, s. 494.

[82] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.*, s. 20.

[83] Bekir Eskici, s. 227.

süsleme oyulduktan sonra sıvı haldeki alçı, bu kalıbın içine dökülerek şekillendirilir. Katılaştıktan sonra kalıptan çıkarılan parça istenilen yüzeye harç yardımıyla yapıştırılır[84].

Alçı süsleme, daha çok kalıplara dökülen parçaların bir araya getirilmesi ile oluşturulur. Bu uygulamanın yanı sıra, düz tabakalar halinde dökülen parçaların duvar yüzeylerine kaplanması ve süslemenin kalıplarla alçı yüzeylere basılması yöntemi de kullanılır[85]. Baskı Tekniği[86] olarak adlandırılan bu ikinci uygulamada alçı çabuk donduğundan, kalıpla döküm tercih edilmektedir[87]. Anadolu'da baskı tekniği kullanımı Beyşehir Eşrefoğlu Hamamı (13.yüzyıl) sıcaklık bölümündeki uygulama ile sınırlı kalmıştır[88].

Anadolu Selçuklu Dönemi'ne ait Kubadabad Sarayı'nda, Konya Alaaddin ve Felakabad köşklerinde (13.yüzyıl) ele geçen buluntularda alçıdan kalıplama tekniğiyle hafif kabartmalı çeşitli insan ve hayvan figürleri işlenmiştir. Bunun yanında alçı mihraplarda da kalıplama tekniği kullanılmıştır. Örnek olarak Konya Sahip Ata Hanikahı'nın (13.yüzyıl) mihrap kenar bordürlerinde, Eski Malatya Ulu Camisi'nde (13.yüzyıl) mihraba ait alçılar, ayrıca Harput Ulu Camisi (12.yüzyıl) ve Konya Sakahane Mescidi'ndeki (13.yüzyıl) alçı mihraplar hafif kabartmalı basit işçilik sunmaktadır[89].

Beylikler Dönemi'ne ait Van Ulu Camisi (14.yüzyıl) ve Ermenek Ulu Camisi (13.yüzyıl) mihraplarında, Ermenek Tol Medrese Türbesi'ndeki sandukanın alçı kısımlarında ve yine İbrahim Bey İmaret Medresesi Türbesi'nde bulunan üç sandukada alçak ve yüksek kabartma olarak kalıplama tekniği uygulanmıştır. Bunun yanı sıra bu dönemde Ankara'da yapılmış olan camilerin geneli, birbirine çok benzer

[84] Abdullah Karaçağ , *a.g.m.,* s. 493.

[85] Ömür Bakırer, *a.g.e.,* s. 34.

[86] Bekir Eskici, *a.g.e.,* s. 227.

[87] Ömür Bakırer, *a.g.e.,* s. 34.

[88] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.,* s. 493.

[89] Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu…,* s. 83.

ve yüzeysel kabartmalara sahip kalıplama tekniğinde yapılmış mihraplara sahiptirler[90].

Erken Osmanlı Dönemi'nde camilerin tabhane mekanlarında ve mihraplarda gördüğümüz alçı süslemelerin hepsi kalıplama tekniğinde yapılmışlardır. Bursa ve Edirne'deki camiler ile bu dönemde yapılmış diğer camilerin tabhane mekanlarında veya mihraplarında yer alan alçı süslemelerde, alçak ve yüksek kabartma olarak bu teknik uygulanmıştır.

3.1.2. Kazıma Tekniği: Bu teknikte süslemeler, alçı yüzeye aktarılan motiflerin, alçı harcı sertleştikten sonra, kesici aletlerle oyulması yoluyla elde edilir. Bezenecek yüzeye alçı, tabakalar halinde sıvanır ve tamamen kurumadan üzerine işlenecek desenler çizilir. Desenlerin dışında kalan bölümlerin genellikle kalem adı verilen aletlerle kazınması ile süsleme elde edilir. İmalat işleminin böyle yapıldığı, yarım kalmış bazı örneklerden de anlaşılmaktadır. Emevi Dönemi'nde inşa edilen Hırbet-el Mefcer Sarayı'nın (8.yüzyıl) divan odasında bulunan alçı parçaların kazıma tekniğinde yapılmış olduğu bilinmektedir[91]. Bunun dışında 9. yüzyılda Samarra'da, daha sonra İran'da Samanoğulları ve Büyük Selçuklularda, Mısır'da Fatimiler'de bu teknikte yapılmış süzgeç gibi delikli yüzeylere sahip bitkisel kompozisyonlarla süslenmiş eserler görülür.

3.1.3. Ajur Tekniği: İran'da 12. yüzyıl mihraplarında yoğun olarak görülen teknik, kazımadan farklı bir yolla yapılmaktadır. Alçı, yüzeye kat kat konduktan sonra üzerine desenler oyulur, süslemede istenilen yükseklik elde edilinceye kadar, oyma işlemine devam edilir. Böylece çok yüksek kabartma ve zeminden tamamen ayrılabilen desenlerin işlenmesine imkan sağlanmaktadır[92].

---

[90] Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı...,* s. 32.

[91] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.,* s. 25.

[92] Suat Alp, *Ahşap ve Alçı Süslemeciliğinde Çelebi Mehmet Dönemi Süsleme Repertuarı,* (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1995, s. 34.

[92] Yıldız Demiriz, *a.g.e.,* s. 331.

Bu teknik, İran'da 11. ve 12. yüzyıllarda Buzan İmamzade Karar, Ardistan Mescidi Cuma, Abarkuh Pir Hamza ve Veramin Pir Hamza türbelerinin mihraplarında ve en iyi şekliyle de Kazvin Haydariye Mescidi ile Hamedan Aleviyan Türbesi mihraplarında kullanılmıştır. 12. yüzyılda Kahire'de yapılan El Cuyuşi ve Ikvat Yusuf türbelerinin mihraplarında da süslemenin aynı teknikle işlendiği göze çapmaktadır[93]. 12. yüzyıla ait Rey Medresesi'nin alçı panoları da bu tekniğin erken örneklerinden birisidir. Burada çeşitli stilize yapraklar süzgeç gibi delikli satıhlarıyla ilginç kompozisyonlar meydana getirir.

Ajur tekniğinin, İran yoluyla Anadolu'ya varan dalgaları az da olsa Selçuklu devri eserlerinde dikkati çeker. Ankara Aslanhane Camisi'nin çini ve alçı karışık mihrabının alçı kısımlarında bu etkileri tespit etmek mümkündür. Mihrap tepesindeki bitkisel desende ve ejderi hatırlatan dekorda, alınlıktaki alçı rozette palmet ve çiçeklerin üzeri süzgeç gibi delikli satıhlarıyla İran'da gördüğümüz ajur tekniğinin etkisini gösterir[94]. İran'daki Büyük Selçuklu geleneğine bağlı olan bu çok katlı alçı işçiliğinin, Anadolu'daki en yakın benzerleri, inşa tarihleri tartışmalı olan Hasankeyf Koç Camisi'nin (14.yüzyıl) alçı mihrabı ve günümüze ulaşamayan Van Ulu Camisi'nin alçı süslemeleri olarak bilinmektedir[95].

Erken Osmanlı Dönemi'nde ajur tekniğinin görüldüğü tek örnek Bursa Yeşil Camisi'dir. Caminin güneybatı tabhane mekanında bulunan alçı kaplamanın alınlık kısmında ajur tekniğinde yapılmış bir kabara bulunmaktadır.

3.1.4. Malakari Tekniği: Alçının kalemişi ile birlikte kullanılmasıyla meydana gelir. Bu teknikte duvar yüzeyine sıva tabakası üzerine, süslemenin yapılacağı kısma çiviler tutturulur. Çivilerin üzerine, alçı hamuru tabakalar halinde sürülür. Hamur donmadan mala veya bir alet yardımı ile şekillendirilir. Süsleme mala ile yapıldığından dolayı bu adı alır. Daha sonra mala ile şekillendirilen bölüm,

---

[93] Ömür Bakırer, *a.g.e.*, s. 4.

[94] Gönül Öney, "İran'da Erken İslam Devri Alçı İşçiliğinin Anadolu Selçuklu Sanatında Akisleri", *Belleten*, C. 37, S. 147, Ankara 1973, s. 261.

[95] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.*, s. 503.

kalemişi boyalar yardımı ile boyanır[96]. Beylikler Devri yapılarından Ahlat Boğatay Aka-Şirin Hatun Türbesi (13.yüzyıl)[97] ve Konya Beyhekim Mescidi'nin içlerinde malakari tekniğinde yapılan süslemelere rastlanmaktadır[98]. Erken Osmanlı yapılarında tespit edilen en erken örneği, Eski Bilecik Orhan Gazi İmareti'nin (14.yüzyıl) kemerlerinde ve örtü sisteminde yer almaktadır. Sıva tabakası üzerine alçı ile meydana getirilen kabartma süslemenin renklendirilmesi ile alçı ve kalem işinin bir birleşimi olarak ortaya çıkmıştır[99].

Beylikler Devri bazı Osmanlı yapılarında görülmeye başlanan ajur tekniğiyle yapılmış oldukça yüzeysel boyalı alçı süslemeler olarak tarif edebileceğimiz bu örneklerin, Klasik Osmanlı Dönemi yapılarında çoğaldığı gözlenir. İstanbul Şehzade Camisi'nin avlu pencerelerinin alınlıklarında yer alan, renkli alçılarla oluşturulan bitkisel ve geometrik süslemeli alçı panolarda da bu uygulama görülmektedir[100]. Malakari tekniğinin görüldüğü bir diğer örnek Fatih Devri'ne uzanmakta ve İstanbul Çinili Köşk'ün kubbesini süslemektedir[101].

3.2. Süsleme Programı

Osmanlı Dönemi Mimarisi'nde görülen alçı süslemeleri, bitkisel, geometrik, yazı, mukarnas ve figürlü süsleme başlığı altında değerlendirmek mümkündür.

3.2.1. Bitkisel Süsleme: Bitkisel kompozisyonları oluşturan motifler; rumi, palmet, lotus, kıvrık dallar, çınar yaprağı ve çeşitli yapraklar, rozet şeklinde

---

[96] Suat Alp, *a.g.e.,* s. 35.

[97] Yılmaz Önge, "Ahlat'ta XIII. yüzyıl Nakışlarıyla Süslü Bir Eser: Boğatay Aka-Şirin Hatun Kümbeti", *Önasya,* C. VI, S. 721971, s. 6-7, 21.

[98] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.,* s. 493.

[99] Yıldız Demiriz, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I, Erken Devir (1300-1453),* İstanbul 1979, s. 22-23.

[100] Yüzeye aktarılan motiflerin, zemine eğimli veya dik olarak kesilip oyulmasıyla elde edilen bu tipteki alçı süslemelerin, tamamen farklı bir imalat tekniği ile üretilmediği, ajur tekniğinin bir çeşidi olduğu görülmektedir. Bkz. Abdullah Karaçağ, *a.g.m.,* s. 493; Suat Alp, *a.g.e.,* s. 33.

[101] Yıldız Demiriz, *a.g.e.,* s. 23.

çiçekler ve nadiren hatayi üslupta işlenmiş şakayık, narçiçeği, gül ve gül goncalarıdır. Bitkisel motifleri yaprak ve çiçek karakterliler olarak gruplayabiliriz[102].

Yaprak Karakterli Bitkisel Motifler: Bu grupta rumi ve palmetler yer alır. Türk Süsleme Sanatlarında en çok kullanılan motiflerin başında gelen ruminin, bitkisel ya da zoomorfik kökenli mi olduğu konusunda tartışmalar devam etmektedir[103]. Metin Sözen ve Uğur Tanyeli rumi motifinin yaprak kaynaklı olduğunu ve doğal halinden tanınmayacak şekilde üsluplaştırıldığını ileri sürerler[104]. Rumi motifi[105], ortalarından geçen bir çizgide birleşmiş biri uzun diğeri kısa yapraktan meydana gelmektedir. Yapraklardan kısa olanı, sapa doğru kıvrılırken, uzun yaprağın ucu düğmelenir[106]. Bu motifi geniş yüzeylerin süslemesinden ziyade, bordür yüzeylerinde görülmektedir. Osmanlı Dönemi alçı süslemeli eserlerde görülen rumiler çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

İlk olarak rumi motifi, dilimli şekilde düzenlenmemiş basit bir yapraktır. En çok kullanıldığı yerler bordürlerdir. Rumiler birbiri ucuna eklenen dörtlü saç örgüsü şeklinde bir düzen oluştururlar. İlk örneklerini Amasya Bayezid Paşa Camisi (15.yüzyıl) tabhane mekanlarının kemer köşelik bordürlerinde, daha sonra da Bursa Yeşil Camisi'nin (15.yüzyıl) tabhane mekanlarında duvar raflarını çevreleyen bordürlerde rastlanır. Behramkale Hüdavendigar Camisi'nin (14.yüzyıl) mihrap köşeliklerinde ve Edirne Gazi Mihal Camisi'nin (15.yüzyıl) mihrap kenar bordüründe, dört kollu yıldız ve sekiz köşeli yıldızların aralarında yaprak şeklinde rumilere rastlanmaktadır.

---

[102] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.,* s. 341.

[103] Selçuk Mülayim'e göre "rumi", hayvan üslubu içerisinde değerlendirilebilecek zoomorfik kökenli bir motiftir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Selçuk Mülayim, "Rumi Motifinin Zoomorfik Kökeni Hakkında", *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, (4-7 Eylül 1989, Ankara), Ankara 1997, s.177-181).

[104] M. Sözen- U. Tanyeli, *Sanat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü,* İstanbul 1986, s. 205.

[105] Rumi, biçim olarak filiz ya da yaprak biçiminde aşırı ölçüde üsluplaştırılmış hayvan motiflerinden gelen süslemedir. (Büyük Larousse, Sözlük ve Ansiklopedisi, C.19, *İnterpres Yayınları*, İstanbul, 1986, s. 9961).

[106] Semra Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı,* Ankara 1987, s. 77.

İkinci gruptaki rumi motifi, dilimli rumi olarak tanımlanır. Ankara'da Ahi Yakup (14.yüzyıl), Ahi Elvan (14.yüzyıl), Direkli (14.yüzyıl) camilerinin mihrap bordürlerinde ve Bursa Yeşil Camisi'nin tabhane mekanları alçı kaplamalarında bordür olarak gördüğümüz motiflerde rumilerin uzun yapraklarının kenarları yivlenmiştir ve uçları birer dilimli rumiyle sona ermektedir.

Dilimli rumilerin meydana getirdiği bir başka uygulama üç saç örgüleri yapacak şekilde alt-üst geçmeler yapmasıdır. Edirne Yıldırım Camisi güney ve kuzey tabhane mekanlarında bulunan ocakların alınlık kısmını çevreleyen bordürlerinde, Osmancık Koca Mehmet Paşa Camisi (15.yüzyıl) mihrap nişinde, Edirne Gazi Mihal Camisi mihrabının kenar ve alınlık bordürlerinde bu tür süslemeye rastlamaktayız.

İki farklı rumi çeşidinin (dilimli ve basit yaprak) aynı bordürde kullanımları da söz konusu olduğu tek örnek Ankara Direkli Camisi mihrabı alınlık bordüründe görülmektedir.

İki farklı ruminin (dilimli ve basit yaprak) üç dilimli palmetlerle birlikte kullanıldığı örneklerden biri Şah Melek Camisi (15.yüzyıl) mihrabını çevreleyen bordürde karşımıza çıkar.

Ruminin, bordürlerde en çok bir arada kullanıldığı motif palmetlerdir. Dilimli rumiler genellikle üç dilimli palmetlerle birlikte kombine edilmişlerdir. Ancak rumi-palmet kombinasyonları bordürlerin tamamında aynı özellikleri göstermez. Bursa Timurtaş Paşa Camisi'nde cümle kapısında bulunan frizde dilimli rumilerle üçlü palmetler bir arada kullanılmıştır.

Bir başka örnek olarak, Bursa Yeşil Camisi'ni verebiliriz. Yapının güneybatı tabhane mekanındaki alçı bordürlerden biri ile aynı yapının hünkar mahfili doğu odasının panolarını çevreleyen bordürde, değişik şekillerde rumi-palmet ilişkisi karşımıza çıkmaktadır.

Rumi motifinin lotus ile kullanılması bu dönem içinde tek örnekte görülür. Bursa Yıldırım Camisi (14.yüzyıl) doğu tabhanesindeki panoları çevreleyen bordürde, dilimli rumiler çanak şeklindeki lotusları çevrelemektedir.

Rumi motifi, bitkisel kompozisyonlarla birlikte geniş yüzeylerde nadir olarak kullanılmıştır. Örnek olarak Bursa Yeşil Camisi'nin güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamalarını verebiliriz. Dikdörtgen boyutlu bu panoların yüzeyleri sekiz köşeli ve sekiz kollu yıldızlar meydana getiren dilimli rumiler ve palmetler yuvarlak biçimde bitkisel kompozisyonlar oluşturmuşlardır. Aynı kompozisyon, aynı caminin güneybatı tabhane mekanının alçı kaplamalarına da işlenmiştir.

Palmetler[107], biçim olarak orta yaprakları kısa ve sivri, yan yaprakları ise hafifçe aşağıya doğru kıvrıktır. Kıvrılan bu yapraklar, alt kısımda dairesel bir dönüş yaparak sapa bağlanırlar. Bunlara şekil olarak üç dilimli palmetler denilmektedir[108].

Palmet motifi süsleme olarak tek başlarına çeşitli şekillerde (üç dilimli, beş dilimli v.b.) olup, rumi ve lotus gibi motiflerle de kompozisyonlar meydana getirmişlerdir. Palmetler daha çok tepelik, bordür gibi daha dar yüzeylerin süslenmesinde rumi ve lotus gibi bitkisel motiflerle birlikte kullanılmışlardır.

Palmet motifinin kullanıldığı yerler olarak Bursa Yeşil ve Amasya Bayezid Paşa camileri tabhane mekanlarını gösterebiliriz. Bursa Yeşil Camisi'nin güneybatı ve kuzeydoğu tabhane mekanı ile Amasya Bayezid Paşa Camisi tabhane mekanlarındaki alçı kaplamalarının tepeliklerinde üç dilimli palmetler süslemeyi oluştururken bunlara lotuslar eşlik etmişlerdir. Ayrıca Yeşil Camisi'nin hünkar mahfili batı odasında yer alan tepelik bölümünde de palmet motifi tek başına kullanılmıştır.

Ankara Ahi Elvan Camisi'nin mihrap tepeliklerinde üç dilimli palmetler, Bergama Yıldırım Camisi (14.yüzyıl) mihrap tepeliğinde ise beş dilimli palmetler

---

[107] Palmet, yaprakları simetrik olarak düzenlenmiş ve iki yaprağın ortasında sivri tepeliği bulunan bitkisel süsleme motifidir. Bkz. Adnan Turani, *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Toplum Yayınları, 4. Baskı. Ankara 1980, s. 114.

[108] Palmet motifinin sınıflandırması için bkz., Selçuk Mülayim, *"Selçuklu Palmet Motiflerinin Tipolojisi"*, Anadolu (Anatolia) XX, (1976-1977), Ankara 1984, s.141-159; R. H. Ünal, *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taçkapılar,* İzmir 1982, s. 95-96; Semra Ögel, *a.g.e.*, s.75-77.

rumilerle bir arada kullanılmışlardır. Behramkale Hüdavendigar Camisi'nde, mihrabı kuşatan kenar bordürlerinden birinde üç dilimli palmetlerle rumilerin oluşturduğu kompozisyon görülmektedir. Amasya Bayezid Paşa Camisi tabhane mekanlarındaki alçı duvar kaplamalarının tepeliklerinde üç dilimli palmetlerle lotusler bir arada kullanılmışlardır. Bursa Yıldırım Camisi tabhane mekanındaki alçı bordürlerde, Ankara Hacettepe Camisi (15.yüzyıl) mihrap alınlık bordüründe, Bergama Yıldırım Camisi mihrap kenar bordüründe palmetlerin, rumi, lotus veya farklı çiçeklerle birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Rumi ve palmet motifinden farklı olarak Bursa Yıldırım Camisi güney tabhane mekanlarının duvar raflarından birinin kemer köşeliğinde çınar yaprağına benzer bir uygulama görülmektedir[109].

Çiçek Karakterli Bitkisel Motifler: Bu grupta lotus, hatayi gibi çeşitli çiçek motifleri yer alır.

Lotus[110] motifi, genelde bordür yüzeylerinde ve tepeliklerde tek başına değil de palmet, rumi veya diğer çiçek motifleriyle aynı kompozisyonda yer alır.

Bergama Yıldırım Camisi mihrabı tepeliğinde gördüğümüz lotuslar, beş dilimli palmeti çevrelemektedir. Bursa Yıldırım Camisi, güneydoğu tabhane mekanındaki alçı panolardaki üçüncü bordürde ise rumilerle aynı kompozisyon içerisinde yer alır. Amasya Bayezid Paşa Camisi'nin doğu ve batı tabhane mekanları ile Bursa Yeşil Camisi tabhane mekanlarının alçı kaplamalarının tepeliklerinde, lotuslar ile üç ve beş dilimli palmetler bir arada kullanılmışlardır.

Hatayi grubunda belli şekillerde üsluplaşmış ve şemalaştırılmış şakayık, narçiçeği, hatayi çiçeği gibi karakteristik çiçeklerin yanı sıra bunların goncaları, üç, beş ve altı yapraklı rozet şekilleri, yonca ve diğer yaprak formları yer alır[111].

---

[109] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.*, s. 361.

[110] Üsluplaştırılarak betimlenmiş nilüfer ve bu bitkinin çiçeği. Bkz. Büyük Larousse, Sözlük ve Ansiklopedisi, C.15, *İnterpres Yayınları*, İstanbul 1986, s. 7551.

[111] Yıldız Demiriz, *a.g.e.*, s. 28.

Ankara Hacettepe Camisi'nin mihrap alınlığındaki panoyu süsleyen bordürde hatayi tarzında altı yapraklı çiçek kabartmaları bulunur. Bergama Yıldırım Camisi mihrap bordüründe hatayi üslupta güllere rastlanır. Bursa Yıldırım Camisi tabhane mekanlarında dolap raflarının kemer köşeliklerinde, altı yapraklı çiçekler, sekiz yapraklı gül çiçekleri, yonca ve yaprak motifleri dikkat çekmektedir. Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili batı odasının ocak yaşmağını oluşturan levhaların yüzeyinde altı yapraklı çiçekler palmetlerle bir arada kullanılırken aynı yapının hünkar mahfili doğu odasının ve güneydoğu tabhane mekanının ocak yaşmağını oluşturan levhaların yüzeylerinde altı yapraklı çiçeklerin yanı sıra çınar yaprakları işlenmişlerdir. Aynı motif güneybatı tabhane mekanının dolap rafları arasında yatay şekilde duran panoda da uygulanmıştır.

3.2.2. Geometrik Süsleme: İslam Sanatı'na özgü bir gelişim gösteren geometrik süsleme[112], Erken Dönem Osmanlı camilerinde daha zengin kompozisyonlar halinde olmakla birlikte iki ana başlık altında anlatılabilir. Bunlar; tek eksende ritmik geçmeler ya da tekrarlardan oluşan düzenlemeler ile kırık çizgi, çember yayları veya çokgenlerden gelişen yıldız düzenlemeleridir[113]. Bunlara ek olarak, birkaç örnekte çarkıfelek motifi de kullanılmıştır.

Tek eksende ritmik geçmeler ya da tekrarlardan oluşan düzenlemeler; genellikle zencirek[114], meander, zikzak gibi motiflerden meydana getirilen kompozisyonlardır. Bergama Yıldırım Camisi mihrabı en dıştaki kenar bordüründe, Bursa Yıldırım Camisi'nin güneydoğu tabhane mekanındaki alçı rafların bordürlerinde, Merzifon II. Murat (15.yüzyıl) ve Osmancık Koca Mehmet Paşa

---

[112] Geometrik süslemenin kronolojik gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için, bkz. Selçuk Mülayim, *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler- Selçuklu Çağı-,* Ankara 1982, s. 15- 43.

[113] Yıldıray Özbek, *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453),* Ankara 2002, s. 558-564.

[114] Zencirekler, Z biçimindeki kırık çizgilerin aynı eksende arka arkaya tekrarlanmasıyla, birbirleriyle alt-üst geçme yapar pozisyonda ikili zencirekler oluşmaktadır. İkili zencirekler Selçuklu örneklerinden itibaren en çok kullanılan şekildir. Zencireklerin ikili, üçlü, dörtlü şeritlere sahip olan örnekleri de görülür. Bkz. Abdullah Karaçağ, *a.g.e.,* s. 372.

camileri mihraplarında ikili zencirek düzeni karşımıza çıkar. Edirne Şah Melek Camisi'nde mihrabı üç yönden kuşatan ikinci bordürün yüzeyi, üç kırık çizginin zencirek yapacak şekilde birbirleriyle alt-üst geçmeler yapmasıyla oluşmuş geometrik kompozisyonla süslenmiştir. Son olarak Bursa Timurtaş Paşa Camisi cümle kapısında bulunan frizde iki sıra halinde zikzak ve zencirek motifleri görülmektedir.

Kırık çizgi, çember yayları veya çokgenlerden gelişen yıldız düzenlemeler; Türk-İslam Mimari süslemesinde yaygın olarak kullanılan yıldız düzenleri, Erken Dönem Osmanlı camilerinde, mihraplarda ve tabhane mekanlarında karşımıza çıkmaktadır. Bursa Orhan Camisi (14.yüzyıl), Bergama Yıldırım Camisi mihraplarının çerçeve bordürlerinde kırık çizgi, çember yayları veya çokgenlerden oluşan yıldız düzenleri kullanılmış olup, Bergama Yıldırım Camisi mihrap çerçevesinde, geometrik kompozisyonların içerisine bitkisel motiflerin de katıldığı görülmektedir. Merzifon II. Murat Camisi mihrabında ise, birbirinin tekrarı olan yıldız düzenleri köşelik ve niş bölümlerini süslemiştir.

Edirne Yıldırım Camisi (14.yüzyıl) tabhane mekanlarındaki ocakların ve Edirne Şah Melek Camisi mihrabının bordüründeki uygulamalarda tek bir çokgenin (yarısı işlenmiş sekizgenler) belirli eksenlerde birbirleriyle kesişmesi sonucu oluşan dört kollu yıldız örneklerine rastlamaktayız. Osmancık Koca Mehmet Paşa Camisi mihrabın niş kısmında bulunan panonun yüzeyi ise, on kollu yıldızlardan oluşan geometrik kompozisyonla süslenmiştir. Bursa Yeşil Camisi'nin kuzeydoğu tabhane mekanında yer alan ocağın doğusundaki nişin duvarı ile hünkar mahfili batı odasında, yıldız ağları dışında kırık çizgilerin birbirleriyle kesişmesinden oluşan sekizgenlerden meydana gelen geometrik düzen, doğu odasında ise, kırık çizgilerin meydana getirdiği, sadece sekiz kollu yıldızlar görülmektedir.

Geometrik düzende sadece sekiz kollu yıldızlardan oluşmuş kompozisyona bir örnek de Bursa Yıldırım Camisi güneydeki tabhane mekanlarının ocak panosunda karşımıza çıkar. Amasya Bayezid Paşa Camisi'nin doğu tabhane mekanındaki panolarda, Bursa Yeşil Camisi kuzey tabhane mekanlarında ise, on kollu yıldızlardan oluşmuş bir düzenleme vardır.

Edirne Yıldırım Camisi tabhane mekanlarındaki ocakların panolarında, Bursa Yıldırım Camisi güney tabhane mekanlarındaki panolarda, Edirne Gazi Mihal Camisi mihrap köşeliğinde, Bursa Yeşil Camisi güneydoğu tabhane mekanındaki üçgen ve dikdörtgen boyutlu panolarda ve hünkar mahfili batı odasında, Merzifon II. Murat Camisi mihrabının niş ve köşeliğinde ve Amasya Bayezid Paşa Camisi doğu tabhane mekanında on iki kollu yıldızlardan oluşmuş süsleme dikkati çekmektedir. Edirne Şah Melek Paşa Camisi mihrabında kırık çizgilerin meydana getirdiği on iki ve sekiz kollu yıldızlar bir arada değerlendirilmiştir. Bursa Yeşil Camisi güney tabhane mekanlarında çember yaylarıyla oluşturulmuş sekiz kollu yıldız örnekleriyle karşılaşılmaktadır.

Behramkale Hüdavendigar Camisi mihrabının niş köşelikleri ile Edirne Gazi Mihal Camisi mihrap bordüründe, kırık çizgiler ve çokgenlerin bir arada kullanıldıkları dört kollu yıldızlar, süslemeyi oluşturmuştur. Çokgenlerle meydana getirilmiş geometrik düzenlerin bir diğeri de altı köşeli yıldızlardan oluşmuş süslemedir. Bu tür süslemeye, Amasya Bayezid Paşa Camisi doğu tabhane odasındaki panoda ve Bursa Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanındaki ocağın doğu tarafındaki panoda rastlanmaktadır.

Çarkıfelek motifi, genelde camilerin mihrap kısımlarında daha çok rozet süslemeleri şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Merzifon II. Murat Camisi mihrabının köşelik süslemesinde, yıldız birimleri içerisinde çarkıfelek motiflerine yer verilmiştir.

3.2.3. Yazı: Çok geniş bir coğrafyaya yayılan yazı, bir sanat olarak en iyi gelişmesini ancak doğu, bilhassa İslam sanatında göstermiştir[115]. Bu ortaklıkta en büyük etken, İslam'ın kutsal kitabının Arapça yazılmış olmasıdır[116].

1224'de inşa edilen Malatya Ulu Camisi'nde yapılan kazılar sonucunda mihraba ait olabilecek bir bordür parçasının üzerinde rumi ve palmetli zemin üzerine

[115] Yıldız Demiriz, *a.g.e.,* s. 31.

[116] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.,* s. 388.

istiflenmiş kufi yazı bulunmaktadır. Konya Sahip Ata Hanikahı'nın mihrabında ise alçı süslemenin iki kenar bordürünün, biri nesih diğeri sülüs hatla işlenmiştir. Ankara Aslanhane Camisi'nin alçı çini karışık mihrabında bulunan neshi ve kufi yazılar, İran Selçuklu geleneğini yansıtacak şekildedir[117]. 14. yüzyılda İlhanlılar zamanında yapılan İsfahan Mescidi Cuması'na eklenen mihrapların birinde görülen nesih yazı ve diğer kompozisyonlar Büyük Selçuklu geleneğini devam ettirmektedir[118].

Alçı süslemelerde yazının Anadolu Selçuklu Dönemi örneklerinden itibaren süsleme kompozisyonlarında yerini aldığı görülmektedir. Sivil yapılara ait küçük parçalarda anlam ifade edecek boyutlarda olmamakla birlikte yazılı bordürlere rastlanmaktadır. Konya'da muhtemelen bir sivil yapıya ait olabilecek alçı parçalarda, aslan, boğa gibi figürlü anlatımlarım yanı sıra okunamayacak kadar tahrip olmuş nesih yazılı parçalar da bulunmuştur[119].

Beylikler Dönemi'nde yazı mihraplarda karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak Ankara Gecik Camisi'nin (15.yüzyıl) mihrabında iki bordürden birinde yazıya rastlamaktayız. Ankara'daki camilerden Geneği, Poyracı, Molla Büyük camilerinde mihrabı çevreleyen bordürlerde bitkisel zemin üzerine sülüs hatla Kelime-i Tevhid yazılmıştır. Kazım Karabekir Ulu Camisi'nde (14.yüzyıl), Yollarbaşı Ulu Camisi (14.yüzyıl) mihraplarının bordürlerinde yazı kompozisyonu görülmektedir.

Yazı, Osmanlı Dönemi'nde, duvar kaplamalarında görülen örneklerin yanı sıra, özellikle mihrapların bordür ve alınlık kısımlarında, vazgeçilmez süsleme öğelerinden biridir. Osmanlı Dönemi yapılarında daha çok sülüs ve nesih yazının işlendiği bu süslemelerde az da olsa kufi yazı örneklerine rastlanmaktadır. Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanındaki alçı kaplamanın kenar bordürü ile ocak panosunu kuşatan bordürü, Amasya Bayezid Paşa Camisi'nin doğu tabhane mekanındaki alçı kaplamada bulunan pano bordürü, Bursa Yeşil Camisi kuzeydeki

---

[117] Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu...,* s. 84.

[118] M. S. Dimand, *A Handbook of Muhammeden Art,* New York 1958, s. 98.

[119] Şerare Yetkin, *a.g.m.,* s. 354.

tabhane mekanlarındaki alçı kaplamalardaki kenar bordürler sülüs yazının kullanıldığı yerlerdir.

Sülüs yazının mihrap kenar bordürlerinde kullanıldığı örnekler arasında Merzifon II. Murat Camisi ve Bergama Yıldırım Camisi yer alır. Ankara'da Ahi Yakup, Direkli camilerinde ise mihrap alınlık panosunda yazı kompozisyonlarına rastlanmaktadır. Osmancık Koca Mehmet Paşa Camisi'nde mihrabı üç yönden kuşatan en dıştaki bordür, sülüs hatla işlenmiş Kelime-i Tevhid'in tekrarından ibarettir[120].

Edirne Şah Melek Paşa Camisi'nde mihrap kısmını üç yönden kuşatan en dıştaki bordür, kıvrık dallı zemin üzerine nesih hatla işlenmiş yazının tekrarından ibarettir.

Nesih yazı, alçı mihrapların bordür yüzeylerini süsleyen bir başka yazı türüdür. Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı alçı kaplamalarında, köşelikleri kuşatan bordür, Merzifon II. Murat, Osmancık Koca Mehmet Paşa camileri ile Ankara'da Ahi Elvan, Ahi Yakup, Direkli, Hacettepe camilerinde mihrapların kenar bordürleri nezih yazı kullanılan örneklerdendir[121].

Osmanlı Dönemi alçı süslemelerinde görülen üçüncü yazı türü kufi'dir. Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı alçı kaplamalarında ocak üstündeki panoyu kuşatan bordürde ve güneybatı tabhane odasında ocağın iki kenarında bordür şeklinde görülür. Kufi yazının Bursa Yıldırım Camisi'nde tabhane mekanlarında görülmesine karşın fazla tercih edilmediği anlaşılmaktadır[122].

3.2.4. Mukarnas Süslemesi: Mukarnas kısaca, bir geometrik biçimden başka bir geometrik biçime geçişi sağlayan, bir düzen içinde yatayda ve düşeyde birbirleriyle ilişki kurarak, derece derece taşmalar yapacak şekilde yan yana ve üst

[120] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.,* s. 389-390.

[121] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.,* s. 392.

[122] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.,* s. 504-505.

üste dizilen prizmatik öğelerin oluşturdukları üç boyutlu bir süsleme olarak tanımlanabilir[123].

Osmanlı Dönemi'nde, özellikle İznik, Bursa, Edirne ve İstanbul, Ankara gibi Osmanlı başkentlerinde yapılan yapılarda mukarnasın en güzel örnekleri bulunmaktadır. Bergama Yıldırım Camisi ile Behramkale Hüdavendigar Camisi'nin mihrap nişi yedi sıra mukarnas dizisiyle örtülüdür.

Edirne Gazi Mihal Camisi mihrabında iki sıra mukarnas dizisinden oluşan bordürde, mukarnas dış yüzeylerinin kabartmalı, nişçiklerinin derin ve sade olduğu görülmektedir. Kavsarada ise beş sıra mukarnas kullanılmıştır.

Edirne Şah Melek Camisi'nin mihrap kavsarasında mukarnas nişçiklerinde bademlerle yırtmaçlanmış ancak yine de belirgin bir derinlik elde edilmiştir. Kavsara sekiz sıra mukarnas kavsaralıdır. Bir başka örnek olan Osmancık Koca Mehmet Paşa Camisi'nin mihrap kavsarası ise dört sıra mukarnaslıdır.

Ankara yapılarının alçı mihraplarında, niş örtüleri mukarnaslardan olup bazılarında da bordürlerde süsleme elemanı olarak kullanılmıştır. Ankara'da Ahi Elvan ve Direkli camilerinde mukarnas süsleme hem kavsarada hem de bordürde kullanılmıştır. Hacettepe Camisi'nde ise sadece kavsarada mukarnas süslemeye yer verilmiştir.

Mihrapların dışında, bazı zaviyeli olarak isimlendirilen 14.–15. yüzyıl camilerinde de, yine alçıdan yapılmış ocak ve dolap nişlerini kuşatan mukarnaslı bordürlere rastlanmaktadır. Bursa Yıldırım Camisi'nin güneydoğu tabhane mekanı alçı kaplamasında, tepeliğin ve kenar bordürün mukarnaslarla süslendiği dikkati çekmektedir**.**

[123] İlter Büyükdığan, "Edirnenin kentsel gelişimi ışığında yeni yerleşim alanları ile tarihsel doku ilişkisi", *Mimar Sinan Üniversitesi Rektörlüğü Dünya şehircilik Günü Türkiye Daimi Komitesi,* İzmir 1991, s. 2.

Amasya Bayezid Paşa Camisi'nin batı tabhane mekanının alçı kaplamasında da mukarnas süslemeler görülmektedir. Bursa Yeşil Camisi'nde, güney ve kuzey tabhane mekanlarında bulunan alçı kaplamaların bazı kısımlarında üç sıra halinde mukarnas süslemeler dikkati çeker. mukarnas süslemelerin bazılarının içine turkuvaz renkte çiniler kakılmıştır.

3.2.5. Figürlü Süsleme: Karahanlılar Dönemi'nde muhtemelen 11-12. yüzyıllarda inşa edilmiş olan Tirmiz Sarayı'nın tuğla olan iç duvarları diğer motiflerin yanı sıra figüratif kompozisyonlardan oluşan alçı panolarla süslenmiştir. Sivil yapı olması nedeniyle figürün çok rahat kullanıldığı dikkati çekmektedir[124].

Selçuklular zamanında alçıdan yapılmış olan figüratif süsleme, saraylarla zengin evlerinde geniş ölçüde kullanılmıştır. İran'da Rey'de bulunan ve bugün New York Metropolitan Müzesi'nde sergilenen alçıdan yapılmış bir prens ya da saraya mahsus kişilerden birinin heykelinin orijinalinde boyalı olduğu bilinmektedir. Neredeyse gerçek boyutlardaki bu heykelin ve yine İran'dan olduğu tahmin edilen boyalı alçı kadın heykelinin geleneksel İslam saray dekorasyonunun parçaları oldukları düşünülür[125]. Bugün Boston'da Pensvlvania Müzesi'nde bulunan, Irak Selçuklularından II. Tuğrul'u (12.yüzyıl) tahtında oturmuş olarak gösteren alçı kabartmayı, burada özellikle sayabiliriz[126].

Figürlü süslemeler Anadolu Selçuklu Devri alçılarında da önemli bir yer tutar. Sivil yapılara ait alçı parçaların zengin figürlü süsleme içerdiği görülmektedir. Bu süslemelerde insan ve hayvan figürlerinin yanında fantastik yaratıklar ve av sahneleri işlenmiştir. Bitkisel kompozisyonlardan oluşan zemin üzerine, birbirini kovalayan tavşan, tilki, kurt, geyik, yaban keçisi gibi hayvanların, ince uzun ve hareketli gövdeleriyle son derece canlı bir etki bırakacak tarzda işlendikleri görülür. Çift başlı kartal, siren, melek, çift ejder, tavus kuşu, aslan gibi koruyucu, kudret ve kuvvet ihsan edici ve benzeri sembolik anlamlar yüklenen yaratıklar ve hayvanların yanında

---

[124] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.,* s. 495.

[125] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.,* s. 496.

[126] Suut Kemal Yetkin; *a.g.e.,* s. 33.

saray eğlencelerinde büyük yeri olan avla ilgili tasvirler ve av hayvanları işlenmiştir[127]. Ayrıca bu alçılarda bağdaş kurarak oturan kaftanlı figürler, havaya kaldırdıkları ellerinde birer balık tutan ayakta insan figürleri konturlarda yer alır[128].

Kubadabad Sarayı'nda alçıdan yapılmış zengin duvar rafı geometrik geçmeler, rozetler, uzun kuyruklu tavus kuşlarıyla süslenmiştir.

Anadolu Selçuklu Dönemi alçılarında görülen figürlü süslemelerin Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde de devam ettiğini gösteren örnekler bulunmaktadır. Beylikler Dönemi'ne ait, Konya Ereğli'deki Şeyh Şıhabuddin Sühreverdi Zaviyesi kazısında ele geçen alçı parçalardaki figürlü süslemeler Selçuklu örnekleriyle benzerlik taşır. Selçuklu Dönemi alçılarındakilere benzer biçimde, birbirini kovalayan kurt, köpek ve tavşan gibi hayvanların işlendiği parçalar ele geçirilmiştir[129].

Osmanlı Dönemi alçı süslemeciliğinde üç yapıda iki değişik figür görülmektedir. Bunlar, kolay görülebilecek birkaç yüzeydeki tavus kuşu ve kimliği tam olarak seçilememekle birlikte güvercin veya kaz figürü görülmektedir. Tavus kuşlarına genellikle, alçı dolap raflarına benzeyen fakat derinliği olmayan yüzeysel duvar kaplamalarında rastlanmaktadır. Tokat Gümüştop Zaviyesi'nde, (14.yüzyıl) batıda yer alan tabhane mekanının duvarını kaplayan alçı levhalardaki tavus kuşu figürleri sırt sırta vermiş ve kuyruklarından aşağıya doğru sarkmış vaziyette görülmektedir. Tokat Horozlu İmaret'te, (15. yüzyıl) güney doğudaki tabhane mekanında bulunan alçı süslemelerin bir bölümünde görülen tavus kuşları, Tokat Gümüştop Zaviyesi'nde olduğu gibi, sırt sırta dönmüş pozisyonda olup, kuyruklarından aşağıya doğru sarkar vaziyettedir.

Tavus kuşuyla birlikte görülen bir diğer figür, kuş figürüdür. Bursa Yeşil Camisi tabhane mekanları ile hünkar mahfili odalarında yer alan ocakların yaşmağında bulunan bu kuş figürleri, rahatça görülemeyecek kadar küçük boyutludurlar.

---

[127] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.,* s. 504.

[128] Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu...,* s. 84.

[129] Abdullah Karaçağ, *a.g.m.,* s. 504.

4. KATALOG

4.1. BURSA TİMURTAŞ (DEMİRTAŞ) PAŞA CAMİSİ

Resim No: 1- 4.

Şekil No: 1-2.

İnşa Tarihi: H.792-793/ M.1389-1390.

Yaptıran: Yıldırım Bayezid'ın komutanı Kara Timurtaş Paşa ve Paşa'nın oğlu Ali Bey[130].

Mimarı: Bilinmiyor.

İnceleme Tarihi: 2010

Yeri: Demirtaş Mahallesi'nde, Gemlik Caddesi'nde bulunmaktadır.

Plan ve Mimari Özellikleri: Yapı, zaviyeli cami grubuna girer. Ortada biri kubbe diğeri tonozla örtülü iki büyük mekan ile yanlarda beşik tonozlu tabhane mekanları vardır. Yapının kuzeyinde beş bölmeli ve her biri kubbe ile örtülü son cemaat yeri bulunmaktadır. Camiye sonradan imaret eklenmiştir **(Çizim 1).**

Tarihçesi ve geçirdiği onarımlar: Camiye ait inşa kitabesi bulunmadığından, hangi tarihte yapıldığına dair kesin bir bilgi yoktur. Ancak bazı kaynaklarda yapım yılı 1390 olarak tarihlendirilmektedir[131]. 1802 ve 1963 yıllarında büyük bir tamir gören cami, günümüzde sağlam ve ibadete açıktır[132].

ALÇI SÜSLEME

Yapıdaki Yeri: Portalde bulunan friz kuşağı.

Durumu: Orijinal olarak günümüze gelmiştir[133].

---

[130] Raif Kaplanoğlu, *Bursa Anıtlar Ansiklopedisi*, Bursa 1994, s. 47.

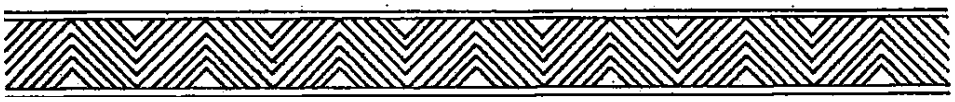
[131] Bedri Yalman, *Bursa,* İstanbul 1984, s. 69.

[132] Abdülhamit Tüfekçioğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı,* Ankara 2001, s. 73.

[133] Yıldız Demiriz; a.g.e., s. 313.

Tekniği: Kalıplama tekniğinde yüksek kabartma olarak yapılmıştır.

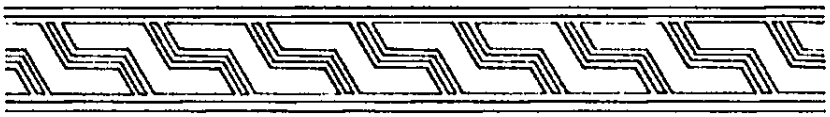
Kompozisyon Özellikleri: Portal, sekiz sıra mukarnas dizili kavsarası, bunun hemen altında yer alan alçıdan üç sıra halinde frizi bulunur **(Resim 1).** Üstte bulunan friz, üzeri zikzaklar yapan kırık çizgilerle süslenmiştir **(Şekil 1).**

Şekil 1 (A. Karaçağ'dan)

Ortada yer alan friz**,** üçlü palmetler ile dilimli rumilerden meydana gelmiş bitkisel motifle süslenmiştir **(Resim 2).**

En altta bulunan friz, kırık çizgilerin meydana getirdiği ikili zencireklerden oluşan geometrik kompozisyonla bezenmiştir **(Şekil 2, Resim 3).**

Şekil 2 (A. Karaçağ'dan)

Bu frizlerin altında mermerden yapılmış basık bir kemer yer alır. Giriş kapısında bulunan mukarnaslı kısım yeni olup, üç sıra halinde olan friz orijinal olarak günümüze gelmiştir **(Resim 4).**

4.2. BURSA YILDIRIM CAMİSİ

Resim No:5-25.

Şekil No: 3-35.

İnşa Tarihi: İnşa kitabesi olmadığı için Abdullah Kuran H. 802 / M. 1390 1395 yılları arasına[134], Abdullah Karaçağ ise vakfiyesine dayanarak 1400 yılına tarihlendirmektedir[135].

Yaptıran: Yıldırım Bayezid.

Mimarı: Bilinmiyor.

İnceleme Tarihi: 2010

Yeri: Bursa'da Yıldırım Mahallesi'ndedir.

Plan ve Mimari Özellikleri: Erken Osmanlı Dönemi zaviyeli camiler grubuna girmektedir. Ortada iki büyük kubbe ile yanlarda küçük kubbeli tabhane mekanları ve bu mekanların iki tarafında ise çapraz tonozla kapatılmış birer oda vardır. Bu odalardan üst kata mahfile çıkışı sağlayan merdivenlerin bulunduğu bir koridor ile ön bölümde beş bölmeli son cemaat yeri bulunmaktadır. Yapıda, diğer camilerden farklı olarak ilk defa Bursa kemerinin bütün çeşitlerinin en uygun yerlerde başarı ile değerlendirilmesi söz konusudur[136]. Caminin bugünkü minaresi yeni olup, özgün halinde iki minaresi[137] olduğu bilinmektedir **(Çizim 2).**

Tarihçesi ve geçirdiği onarımlar: Yapının 1617, 1634, 1635, 1649, 1668, 1855 yıllarında tamir edildiği hakkında kaynak ve yayınlarda bilgiler vardır.

---

[134] Abdullah Kuran, *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami,* Ankara 1964, s.77.

[135] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.*, s. 110.

[136] Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s. 27.

[137] Ekrem Hakkı Ayverdi, İ. Aydın Yüksel, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi,* İstanbul 1976, s. 24.

Son olarak, 1878-1879'da esaslı bir tamir geçirmiştir[138]. Bu onarımlarda alçı kaplamaların küçük bir bölümü eski süslemesine sadık kalınarak yenilenmiştir[139].

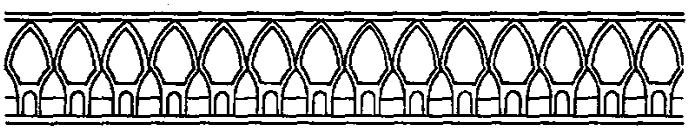
ALÇI SÜSLEME

Yapıdaki Yeri: Yapının güneydoğu ve güneybatı tabhane mekanlarının duvarlarında yer alır **(Çizim 8, 9).**

Durumu: Üst kısımlar orijinal olup alt kısımlar yenileme görmüştür.

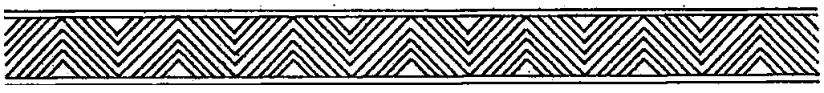
Tekniği: Kalıplama tekniğinde alçak ve yüksek kabartma olarak işlenmişlerdir.

Kompozisyon Özellikleri: Güneydoğu tabhane mekanının güney duvarı boydan boya alçı süslemeyle kaplanmıştır **(Resim 5).** Kaplamayı üç yönden üç farklı bordür çevrelemiştir. En dıştaki bordür, mukarnas dizisinden oluşmuştur **(Şekil 3, Resim 6)**.

Şekil 3 (A. Karaçağ'dan)

İkinci bordür, yüzeyi zikzaklar yapan kırık çizgilerden meydana gelmiştir **(Şekil 4, Resim 6)**.

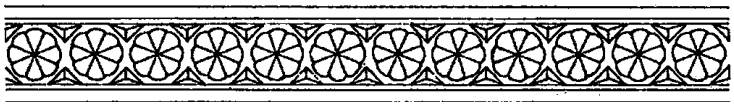
Şekil 4 (A. Karaçağ'dan)

En içte kalan ve diğer iki bordürden daha dar tutulan bordürde ise, sekizgen şeklindeki geometrik düzenlemenin **içine, sekiz dilimli motifler** yüksek kabartma olarak yan yana sıralanmıştır **(Şekil 5, Resim 6)**.

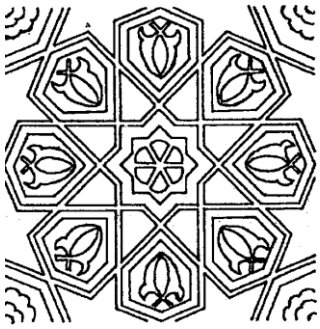
[138] Yıldız Demiriz, a.*g.e.*, s. 411.

[139] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.*, s. 110-111.

Şekil 5 (A. Karaçağ'dan)

Alçı kaplamadaki kompozisyon üç bölüme ayrılır. Orta bölümde yukarıdan aşağıya doğru, ikisi kareye yakın, biri dikdörtgen şeklinde üç pano bulunur. En aşağıda dikdörtgen şeklinde bir ocak nişi yer alır. Ocak nişinin üzerini kapatan panoların yüzeyleri geometrik kompozisyonla bezenmiştir. En üstteki panonun yüzeyinde, kırık çizgilerden meydana gelen sekiz kollu ve sekiz köşeli yıldızlar süslemeyi oluşturmaktadır. Bu pano, içten palmet ve rumilerden oluşmuş bitkisel kompozisyonla çevrelenmiştir **(Şekil 6)**.

Şekil 6 (A. Karaçağ'dan)

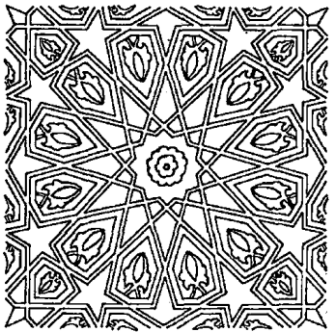
Ortadaki panonun yüzeyinde kırık çizgilerden oluşmuş **sekiz kollu yıldızların oluşturduğu kompozisyon yer alır. Panonun etrafı kufi yazıyla doldurulmuş bir bordürle kuşatılmıştır (Şekil 7).**

Şekil 7 (A. Karaçağ'dan)

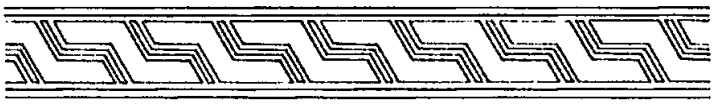
Ocak nişinin hemen üstünde bulunan dikdörtgen şeklindeki panoda ise kırık çizgilerden oluşmuş on iki kollu ve on iki köşeli üç tane yıldız kompozisyonu

oluşturmaktadır. Süslemenin etrafı üzeri diagonal çizgilerden oluşmuş yarım daire şeklinde bir şeritle çevrelenmiştir **(Şekil 8, Resim 7)**.

Şekil 8 (A. Karaçağ'dan)

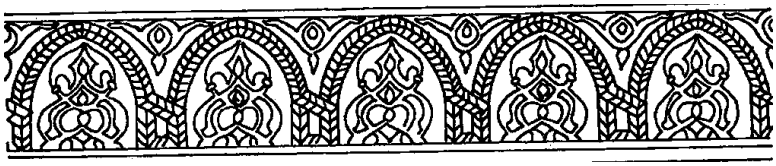
Orta bölümde bulunan ocak ve üstte yer alan panolar, dıştan zencirek (meandr) motifli bir bordürle kuşatılmıştır **(Şekil 9, Resim 8).**

Şekil 9 (A. Karaçağ'dan)

Sağ bölümdeki kompozisyonda üstte bir pano, bunun altında üçerden iki sıra halinde toplam altı niş, alt kısımda, solda bir maşalık sağda ise yine üçerden iki sıra halinde nişler ve en altta ise iki tane pano yer alır **(Resim 9).** Sol bölümde ise üste bir pano, bunun altında üçerden iki sıra halinde toplam altı niş, alt kısımda iki geniş niş ve en altta ise son olarak iki pano yer alır **(Resim 10).**

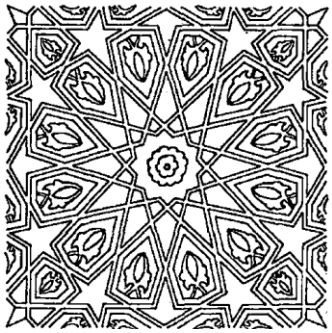
Sağ ve sol bölümlerde üst kısımlarda bulunan panolar aynı geometrik kompozisyonla süslenmiştir. Yüzeyde, kırık çizgilerden oluşmuş sekiz ve on iki kollu yıldızlar ve yıldızların ortalarında beş dilimli palmet motifleri vardır. Panolar, dıştan kırık zigzag şeklinde bir bordürle, içten ise sivri kemercik dizisi içine işlenen rumi ve palmetlerden oluşmuş bitkisel kompozisyonla çevrelenmiştir **(Şekil 10, Resim 11).**

Şekil 10 (A. Karaçağ'dan)

Sağ ve sol bölümlerde bulunan panoların alt kısımlarında üçerden iki sıra halinde altı tane niş görülmektedir. Alt kısımlarda, solda iki büyük niş, sağda ise bir maşalık ve üçerden iki sıra halinde altı tane küçük niş yer alır **(Resim 12).**

Her iki yanda en alt kısımlarda ise, dikdörtgen şeklinde üzeri geometrik kompozisyonla bezenmiş ikişer pano bulunmaktadır. Panoların yüzeyinde; ocak nişinin üzerini kapatan dikdörtgen şeklindeki panoda olduğu gibi, kırık çizgilerden oluşmuş on iki kollu ve on iki köşeli yıldız örnekleri süslemeyi meydana getirmektedir **(Şekil 11).**

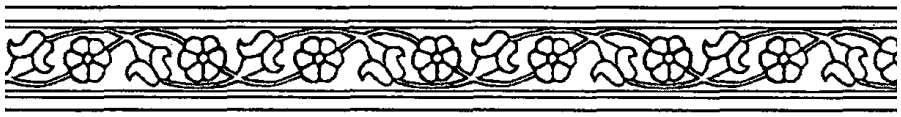
Şekil 11 (A. Karaçağ'dan)

Nişler değişik bordürle çerçevelenmişlerdir. Her niş, üzerleri diagonal çizgilerden oluşmuş yarım daire şeklinde şeritlerle kuşatılmıştır. Her iki tarafta üst kısımda bulunan üçer nişin etrafı dıştan sülüs hatla işlenmiş bir yazı kuşağıyla çevrelenmiştir **(Şekil 12).**

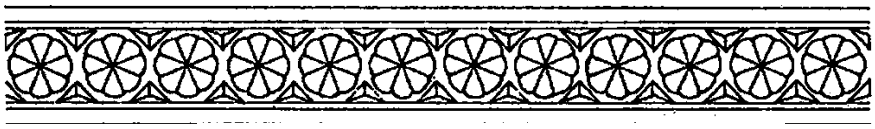
Şekil 12 (A. Karaçağ'dan)

Sol bölümde ikinci sıradaki nişlerin aralarında ve sağ bölümde ise maşalığın yanında yer alan nişlerin yatay eksenlerinde, aynı bitkisel süsleme görülür. Süslemede, üç dilimli palmetlerle çiçek motiflerinden oluşmuş bitkisel kompozisyon bordür halinde kullanılmıştır **(Şekil 13, Resim 13).**

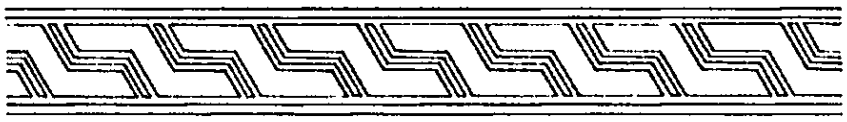
Şekil 13 (A. Karaçağ'dan)

Sağ ve sol bölümde üst sıradaki nişlerin araları ise, sekiz dilimli motiflerin yan yana sıralanmasından meydana gelmiş bir bordürle süslenmiştir **(Şekil 14).**

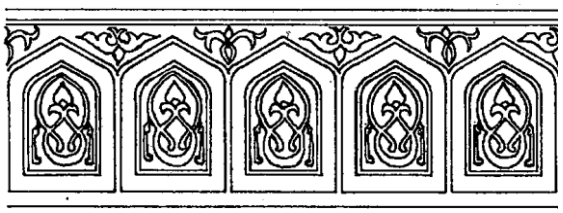
Şekil 14 (A. Karaçağ'dan)

Sağ bölümde ikinci sırada yer alan nişlerin araları ise bu motifle birlikte meandr (zencirek) bordürüyle birlikte kullanılmıştır. Yine sağ bölümde maşalık kısmının yanında yer alan nişlerin araları da meandr motifli bir bordürle işlenmiştir **(Şekil 15).**

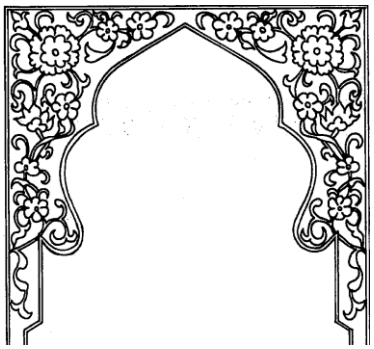
Şekil 15 (A. Karaçağ'dan)

Her iki yanda alt kısımlarda; solda iki geniş nişin arası ile sağda maşalık ile nişlerin arasında kalan bölüm, yüzeyleri sekiz kollu yıldızlardan oluşmuş geometrik kompozisyonla bezenmiş dikdörtgen şeklindeki bir panoyla birbirlerinden ayrılmışlardır. Sol bölümde, üstten ikinci sırada bulunan nişlerle, alt kısımda yer alan geniş nişlerin arası, yatay şekilde sivri kemercikli bir bordürle bölümlenmiştir. Sivri formdaki kemerciklerin içleri rumi ve palmetlerden oluşmuş bitkisel motifle bezenmiştir **(Şekil 16).**

Şekil 16 (A. Karaçağ'dan)

Alçı kaplamada yer alan nişlerin köşelikleri, sol bölümde altta bulunan iki geniş nişin köşelikleri dışında hepsi aynıdır. Köşelikler çeşitli motiflerde oluşturulmuş çiçeklerden meydana gelen bitkisel kompozisyonla süslenmiştir **(Şekil 17).**

Şekil 17 (A. Karaçağ'dan)

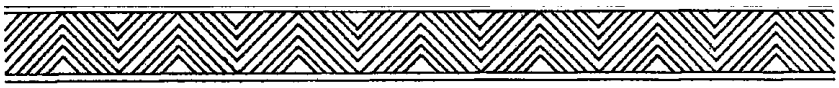
İki geniş nişin köşelikleri ise sekiz kollu ve sekiz köşeli yıldız örneklerinden oluşmuş geometrik süslemeden meydana gelmiştir. Bu iki geniş nişler üçgen kemerlidir **(Resim 14).** Diğer tüm nişler ise dilimli kemer halinde olup, aşağıdan yukarıya doğru daralan formda şekillenmişlerdir.

Güneybatı tabhane mekanının duvarını kaplayan alçı süsleme iki bordürle kuşatılmıştır **(Resim 15).** Bordürlerden dışta ve geniş olanı, rumilerden oluşmuş bitkisel zemin üzerine sülüs hatla Kelime-i Tevhid yazısıyla süslenmiştir. Bu bordür, alçı kaplamayı iki yandan çevrelemektedir **(Şekil 18, Resim 21).**

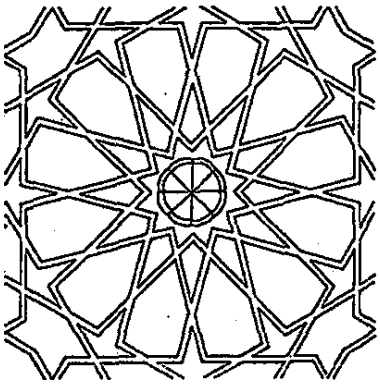
Şekil 18 (A. Karaçağ'dan)

Bordürlerden içte ve daha dar olanı ise, üzeri zikzaklar yapan kırık çizgilerden oluşmuş yarım daire profilli şeritli bir süslemeden meydana gelmiştir **(Şekil 19, Resim 21).**

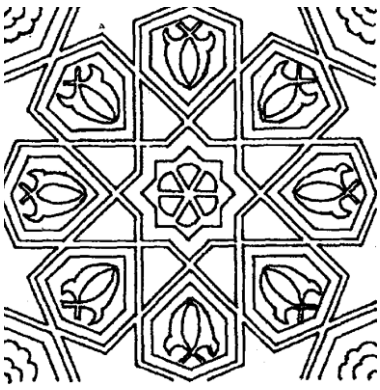
Şekil 19 (A. Karaçağ'dan)

Alçı kaplama üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümleri, geometrik kompozisyondan oluşmuş bir pano üstten kuşatmaktadır. Panonun yüzeyinde, kırık çizgilerden meydana gelen on iki kollu yıldızlar süslemeyi oluşturmaktadır. Yıldız kol araları ve yıldızların merkezleri yoğun olarak çini süslemeyle kaplanmıştır **(Şekil 20).**

Şekil 20 (A. Karaçağ'dan)

Alçı kaplamanın ortasına yerleştirilen ocak, ana ekseni oluşturmaktadır. Ocağın yaşmağı olmayıp, üzeri üçgen şeklinde bir kemerle kapatılmıştır. Bunun üzerinde de kare şeklinde bir pano yer alır. Panonun yüzeyi sekiz kollu yıldızlardan meydana gelen geometrik motifle süslenmiştir**(Resim 18).** Yıldızların kol aralarında rumi ve palmet süslemeleri yer alırken, merkezlerinde ise rozet şeklinde çiçekler bulunur **(Şekil 22).**

Şekil 22 (A. Karaçağ'dan)

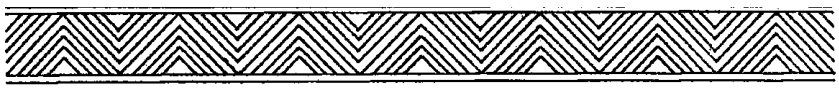
Ocağın üzerindeki pano, biri geniş diğeri daha dar olmak üzere iki bordürle çerçevelenmiştir. Geniş olan bordürün yüzeyi, rumilerden oluşmuş bitkisel zemin üzerine sülüs hatla Kelime-i Tevhid yazısından meydana gelmiştir **(Şekil 23, Resim 18).**

Şekil 23 (A. Karaçağ'dan)

İçte olan ve daha dar tutulan bordürün yüzeyi ise, dilimli rumilerle yarım palmetlerin yan yana dizilimiyle oluşan bitkisel süslemeyle kuşatılmıştır.

Ocak, iki yan bölümlerden zikzaklar yapan kırık çizgilerden oluşmuş yarım daire profilli bir şeritle ayrılmıştır **(Şekil 24).**

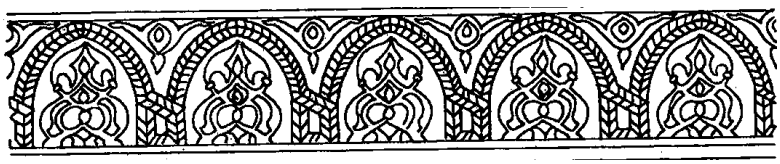
Şekil 24 (A. Karaçağ'dan)

Ocak nişinin iki yanını bordür şeklinde, kufi yazıdan oluşmuş süsleme çevreler **(Şekil 25, Resim 22).**

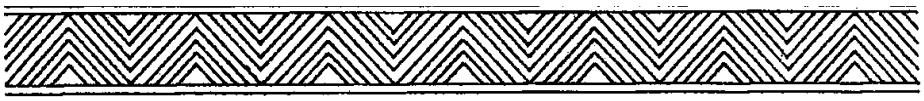
Şekil 25 (A. Karaçağ'dan)

Ocağın köşelik kısmı ve ocak kemeri de, içleri rumi ve palmetlerden oluşmuş kemercik sıralarından meydana gelen bir bordürle de çevrelenmiştir **(Şekil 26).**

Şekil 26 (A. Karaçağ'dan)

Köşeliğin yüzeyinde ise, on iki kollu yıldız kompozisyonundan çıkarılmış bir süsleme görülmektedir. Ocak kısmı; köşelik, ocak kemeri yine, içten zikzaklar yapan kırık çizgilerden oluşmuş yarım daire görünümlü bir şeritle kuşatılmıştır **(Şekil 27).**

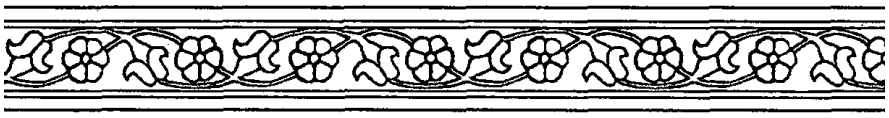

Şekil 27 (A. Karaçağ'dan)

Her iki yan bölümde üstte dikdörtgen şeklinde birer pano, bunların altında üçerden iki sıra halinde nişler yer alır **(Resim 17)**. Alt bölümler birbirlerinden farklılık gösterirler. Sol bölümde altta ortada dikdörtgen şeklinde bir büyük niş, bu nişin solunda üst üste iki küçük niş, sağında ise maşalık bulunur **(Resim 16)**. Sağ bölümde ise altta, üçgen kemerli iki geniş niş yer alır **(Resim 19).**

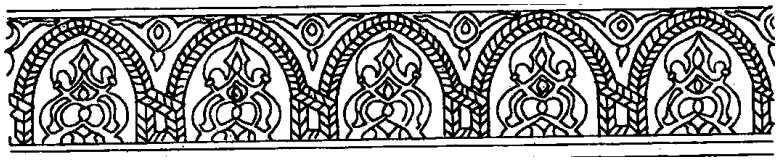
Her iki bölümde de en alt kısımda, dikdörtgen şeklinde ikişerden toplam dört pano bulunmaktadır.

Sağ ve sol bölümde tüm panoları dıştan çevreleyen bordür aynıdır. Yüzeyinde, palmetlerle çiçeklerden oluşmuş bitkisel süsleme görülmektedir **(Şekil 28, Resim 23).**

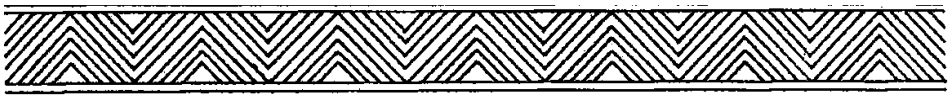
Şekil 28 (A. Karaçağ'dan)

Her iki bölümde üst kısımda yer alan dikdörtgen panolar iki bordürle kuşatılmışlardır. Panoyu, içleri rumi ve palmetlerden oluşmuş kemercik sıralarından meydana gelen bir bordür, içten çevrelemektedir **(Şekil 29).**

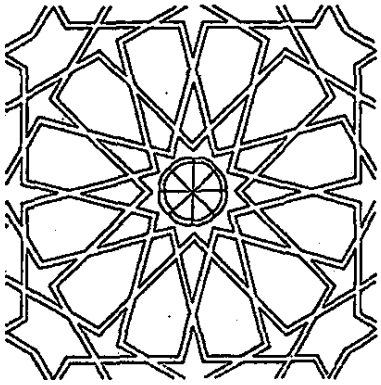
Şekil 29 (A. Karaçağ'dan)

Panoyu dıştan, zikzaklar yapan kırık çizgilerden oluşmuş yarım daire görünümlü bir şeritle kuşatılmıştır **(Şekil 30).**

Şekil 30 (A. Karaçağ'dan)

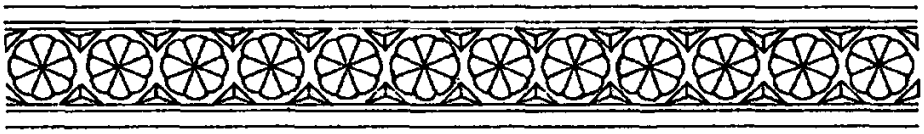
Panoların yüzeyleri on iki kollu yıldızların oluşturduğu geometrik kompozisyonla bezenmiştir. Yer yer aralarda çini süslemeye rastlanmaktadır **(Şekil 31, Resim 23).**

Şekil 31 (A. Karaçağ'dan)

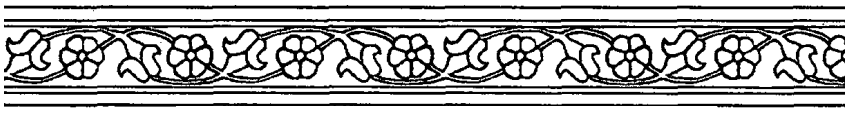
Her iki bölümde nişlerin alt kısmında bulunan dikdörtgen şeklindeki panolardan, sağdaki panonun yüzeyinde baklava dilimli madalyonların içlerine yerleştirilen dilimli rumi ve palmetlerin oluşturduğu bitkisel süsleme yer alır. Sol bölümdeki panolar tahrip oldukları için yüzeyleri seçilememektedir.

Duvarı kaplayan alçı süslemede bulunan nişlerin hemen hemen hepsinde, diyagonal şeritli yarım daire profilli şeritler adeta çerçeve şeklinde olmakla birlikte, iki farklı bordürle de birbirlerinden ayrılmışlardır. Bordürlerden ilki, sağ ve sol bölümde üst kısımda yer alan nişlerin ikinci sırasında bulunur. Bordürün yüzeyi, sekiz yapraklı rozet biçiminde çiçeklerle süslenmiştir. Aynı süslemeli bordür, alt kısımda yer alan nişlerin yatay eksen aralarında görülür **(Şekil 32, Resim 25).**

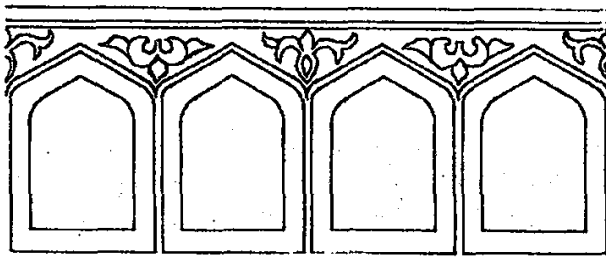
Şekil 32 (A. Karaçağ'dan)

Niş aralarını kuşatan bordürlerden ikincisi ise üç dilimli palmetlerle, çiçeklerden oluşan bitkisel kompozisyon yer almaktadır **(Şekil 33).**

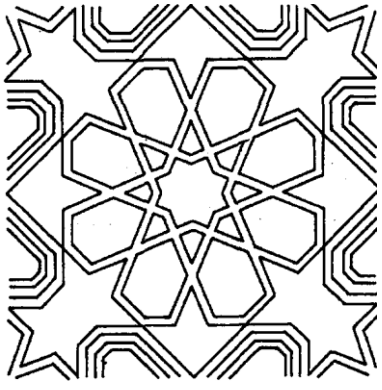
Şekil 33 (A. Karaçağ'dan)

Her iki tarafta üstte bulunan nişlerin aralarında yatay bir şekilde, yüzeyinde yan yana sıralanmış küçük kemerciklerden oluşmuş süsleme bulunmaktadır. Bu kemerciklerin içlerine çini ile süsleme yapılmıştır **(Şekil 34).**

Şekil 34 (A. Karaçağ'dan)

Sağ bölümde alt kısımda bulunan iki geniş nişle, sol bölümde yine alt kısımda yer alan maşalık ile geniş nişin araları, yüzeyi sekiz kollu yıldız motifleriyle süslenmiş bir bordürle birbirlerinden ayrılmışlardır **(Şekil 35, Resim 20, 24).**

Şekil 35 (A. Karaçağ'dan)

Sol bölümde alt kısımdaki ikinci nişin köşeliği dışında, her iki yanda üst kısımda bulunan nişlerin köşeliklerinde aynı süsleme görülmektedir. Süslemede çiçekler ve yapraklardan oluşan bitkisel kompozisyon yer alır. **(Resim 25)** Farklı olan nişin yüzeyinde, yine çiçeklerden ve yapraklardan oluşmuş değişik bir süsleme yapılmıştır.

Sağ bölümde yer alan iki geniş nişin köşelikleri ise sekiz kollu yıldız örneklerinden oluşmuş geometrik kompozisyonla süslenmiştir.**(Resim 19, 20).** Son olarak, sol bölümde bulunan maşalığın köşeliklerinde rumilerden meydana gelmiş bitkisel süsleme bulunmaktadır. Bunun üzerinde ise, iki kemercik içine işlenmiş rumi ve palmetli bitkisel süsleme yer almaktadır. Nişlerin kemer biçimlerine geldiğimizde sağ bölümde yer alan iki geniş niş, üçgen kemerlidir. Diğer tüm nişler aşağıdan yukarıya doğru daralan, dört dilimli ve sivri kemerli olarak biçimlendirilen bir şekilde kullanılmışlardır.

4.3. BURSA YEŞİL CAMİİ

Resim No: 26 - 62

Şekil No: 36 – 115

İnşa Tarihi: Yapının beş yerinde inşa ve süsleme ile ilgili kitabeler bulunmaktadır[140]. İnşa kitabesi cümle kapısı üzerindedir ve H.822 / M.1419 tarihlidir. Süslemeleri ise H. 827/ M.1424'de tamamlanmıştır[141].

Yaptıran: Çelebi Sultan Mehmet.

Mimari: Hacı İvaz bin Ahi Bayezid'dir. I. Mehmet ve II. Murat zamanının vezirleri olup, tam adı, Hacı İvaz Paşa bin Ahi Bayezid bin İvaz'dır[142]. Eserin süslemelerinin ise Nakkaş Ali bin İlyas Ali tarafından tamamlandığı belirtilmektedir[143].

İnceleme Tarihi: 2010

Yeri: Bursa'da Yeşil Semti'ndedir.

Plan ve Mimarisi: Yapı zaviyeli cami grubuna girer. Kıble ekseni yönünde uzunlamasına dikdörtgen planlı ibadet mekanı iki büyük kubbe ile örtülmüştür. Sağda ve solda sıralanmış üçer oda bulunmaktadır. Kuzeyde, asıl cami mekanından ayrılmış çapraz tonozlu odalar arasında yer alan giriş bölümü iki katlı olup, alt katta, iki yanda birer müezzin mahfili, üst katta ise hünkar mahfili ve bunun iki yanında birer tabhane mekanları bulunmaktadır. Girişin iki yanında merdiven holleri, bunların üst katında ise iki şahniş yer alır. Yeşil Cami'nin giriş cephesinde son cemaat yeri yoktur. Beden duvarındaki üzengi taşlarından, beş gözlü bir son cemaat

[140] Yıldız Demiriz, *a.g.e.,* s. 331.

[141] Suat Alp, *Ahşap ve Alçı Süslemeciliğinde Çelebi Mehmet Dönemi Süsleme Repertuarı,* (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1995, s. 61.

[142] Yıldız Demiriz, *a.g.e.,* s. 331.

[143] Ekrem Hakkı Ayverdi, Osmanlı *Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murat Devri, 806-855 (1403-1451),* C. II., İstanbul 1989, s. 94.

yerinin yapılmadan bırakıldığı anlaşılmaktadır[144]. Bu cephenin iki ucundan yükselen minareler özgün değildir[145]**(Çizim 3,4)**.

Tarihçesi ve geçirdiği onarımlar: Caminin süslemeleri 1424 tarihinde tamamlanmıştır. 1552'den 1865'e kadar otuza yakın onarım geçirmiştir. Alçı süslemelerin de bu tarihte yapıldığı bilinmektedir[146].

ALÇI SÜSLEME

Yapıdaki Yeri: Alçı süsleme, güneydoğu-güneybatı ve kuzeydoğu-kuzeybatı tabhane mekanları ile hünkar mahfili doğu ve batı odalarının duvarlarında yer alır **(Çizim 10, 11, 12, 13, 14, 15).**

Durumu: Alçı kaplamalar orijinal hallerini korumuşlardır. Günümüzde ise kararmış durumdaki süslemeler Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün projeleriyle temizlenmektedir.

Tekniği: Alçı süslemeler kabartma olarak meydana getirilmiştir. Güneybatı tabhane mekanında bulunan alçı kaplamanın alınlık kısmında ajur tekniğinde yapılmış bir kabara bulunmaktadır. Kaplamalarda yer yer geometrik süslemelerin araları firuze çinilerle doldurulmuştur.

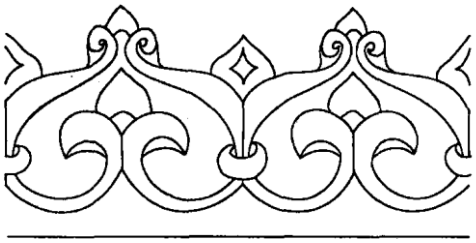
Kompozisyon Özellikleri: Güneydoğu tabhane mekanının duvarı, zeminden tavana kadar alçıyla kaplanmıştır. Tepelik kısmı üç sıra mukarnasla bunun üzerinde lotus-palmet dizisinden oluşmuş bir frizle süslenmiştir **(Şekil 36, Resim 26).**

---

[144] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.*, s. 159.

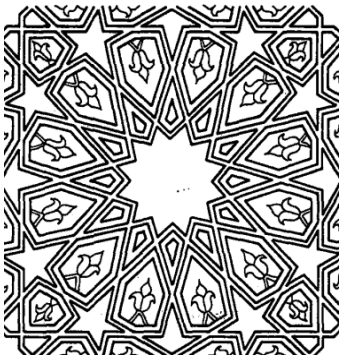
[145] Yıldız Demiriz, *a.g.e.*, s. 331.

[146] Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murat Devri, 806-855 (1403-1451),* C. 2, İstanbul 1989, s. 50,53.

Şekil 36 (A. Karaçağ'dan)

Duvar alınlığı, ortada dikdörtgen, iki yanda dik üçgen olmak üzere üç panodan meydana gelmiştir. Ortadaki panonun yüzeyinde, on iki kollu yıldız motiflerinin yan yana dizilmesiyle oluşmuş bir kompozisyon yer alır. Yıldızların kol aralarına üç dilimli palmet motifleri kabartma şeklinde işlenmiştir. İki yanda bulunan dik üçgen şeklindeki panoların yüzeylerinde ise sekiz ve on iki kollu yıldızların oluşturduğu kompozisyon yer alır **(Şekil 37, Resim 26).**

Şekil 37 (A. Karaçağ'dan)

Alınlık panoları, ocak ve iki yanda bulunan nişlerden bir bordürle ayrılmıştır. Bordürün yüzeyi, üç dilimli palmetlerle dilimli rumilerin oluşturduğu bitkisel kompozisyonla süslenmiştir **(Şekil 38, Resim 27).**

Şekil 38 (A. Karaçağ'dan)

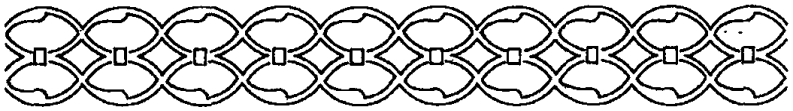
Alınlık panoları, içten iki bordürle çevrelenmişlerdir. Birinci bordür, yine rumi ve palmetlerden oluşmuş başka bir şekildeki kompozisyonla işlenmiştir **(Şekil 39).**

Şekil 39 (A. Karaçağ'dan)

İkinci bordür ise, diagonal çizgilerle oluşturulmuş yarım daire profilli şeritlerle kuşatılmıştır.

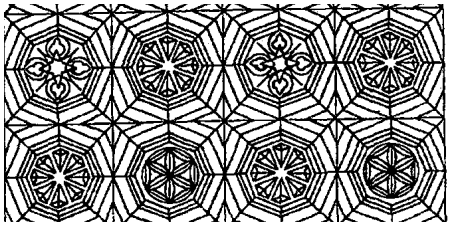
Dik üçgen şeklindeki panoların yüzeyini süsleyen geometrik motif, rumilerin alt üst geçme yaparak oluşturdukları bitkisel süslemeli bir bordürle çerçevelenmiştir **(Şekil 40).**

Şekil 40 (A. Karaçağ'dan)

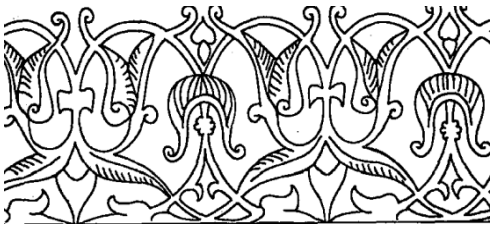
Alınlık kısmının altında tam ortada yer alan ocak ana ekseni oluşturur. Ocak yarım daire niş şeklinde olup, üzerinde altı köşeli bir yaşmak bulunur. Yaşmak üste doğru daralarak külah biçimini almıştır. Her bir köşe üzerleri balıksırtı motifiyle süslenmiş yarım daire kesitli şeritlerle birbirinden ayrılmıştır. Yaşmağın kenarları altı bölüme ayrılmış olup, her birinin yüzeyi, üç dilimli palmeti andıran madalyonlara bölünmüştür. Madalyonların içleri çiçek motifleriyle süslenmiştir. Yaşmağın eteği, bitkisel motifli kıvrımlarla şekillendirilmiştir. Köşelikler ise sekiz kollu yıldız şeklinde geometrik kompozisyonla süslenmiştir **(Resim 30)**.

Ocak yaşmağı üzerinde bulunan dikdörtgen şeklindeki panonun yüzeyi sekizgenlerden oluşan geometrik kompozisyonlara süslenmiştir. Sekizgenlerin aralarında dört kollu yıldızlar dikkati çeker **(Şekil 41).**

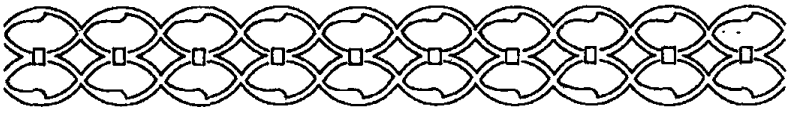
Şekil 41 (A. Karaçağ'dan)

Ocak üç yönden üç sıra bordürle çerçevelenmiştir. En dıştaki bordür diğerlerinden daha geniş olup, rumi ve palmetlerin yan yana dizilmesinden oluşmuştur. Bu bordür ocağın üstünde bulunan panoyu da üstten kuşatmaktadır **(Şekil 42, Resim 30)**.

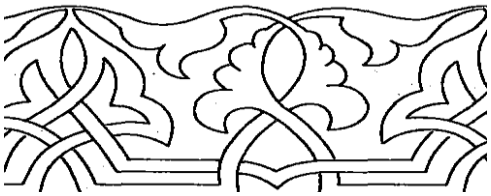
Şekil 42 (A. Karaçağ'dan)

Ortada yer alan bordür, rumilerin alt üst geçme yaparak oluşturdukları bitkisel süslemeli bir bordürle çerçevelenmiştir. Bu bordür ocağın üst kısmında yer alan dikdörtgen panoyu alttan çevrelemektedir **(Şekil 43, Resim 30)**.

Şekil 43 (A. Karaçağ'dan)

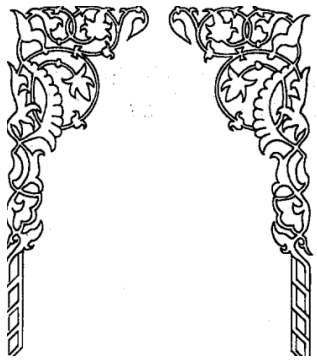
İçteki bordür ise, rumi ve palmetlerden oluşmuş bitkisel kompozisyonla süslenmiştir **(Şekil 44, Resim 30).**

Şekil 44 (A. Karaçağ'dan)

Sol ve sağ bölümde her birinde üçer tane olmak üzere iki sıra halinde altı niş bulunmaktadır. Nişler yarım daire kesitli ve yüzeyleri diagonal çizgilerle hareketlendirilmiş şeritlerle çerçevelenmişlerdir. Niş kemerleri yukarıya doğru daralarak kademelenen ve üstte bir yuvarlak kemercikle tamamlanan kemerlere sahiptir **(Resim 28, 31).**

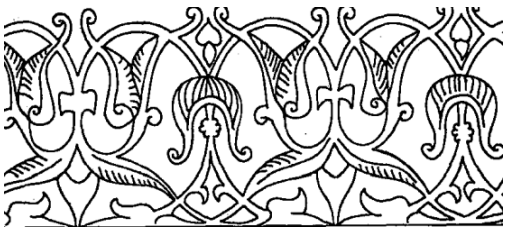
Niş kemer köşelikleri ise her iki tarafın nişlerinde de palmet ve dilimli rumilerden oluşmuş farklı şekilde bir süsleme içermekte olup, saç örgüsü biçiminde bir bordürle kuşatılmıştır **(Şekil 45).**

Şekil 45 (A. Karaçağ'dan)

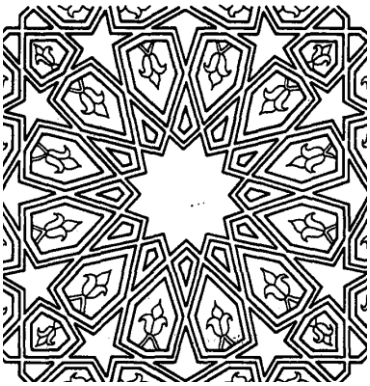
Sol tarafta nişlerin alt kısmında bir bordürle kuşatılmış, ikişerden iki sıra halinde dört niş yer alırken, sağ tarafta aynı şekilde bordürle çerçevelenmiş tek bir niş bulunur.

Bu nişleri çevreleyen bordürün yüzeyi palmet ve rumilerin yan yana sıralanmasından oluşmuş bitkisel süslemeden meydana gelmiştir **(Şekil 46, Resim 29).**

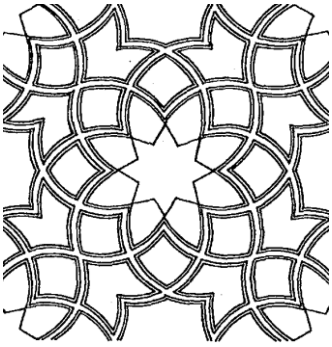
Şekil 46 (A. Karaçağ'dan)

Sağ tarafta bulunan nişin iç kısmında iki yan duvarına üçer niş açılmıştır. Nişin orta kısmındaki duvarının yüzeyi on iki kollu yıldızlardan oluşmuş bir geometrik kompozisyonla bezenmiştir. Yıldız kolları arasında bitkisel motifli süsleme görülmektedir. Yıldızların ortalarında yer alan, yıldız motifi yüksek kabartma olarak işlenmiştir **(Şekil 47, Resim 29).**

Şekil 47 (A. Karaçağ'dan)

Alt kısımda bulunan büyük nişlerin yanında maşalık yer alır. Sağ taraftaki maşalık soldakinden daha geniş düzenlenmiştir. Maşalıkların üzerinde birer niş bulunur. Maşalıkların altındaki panoların yüzeyleri sekiz köşeli yıldızlardan oluşmuş geometrik motifle süslenmiştir **(Şekil 48).**

Şekil 48 (A. Karaçağ'dan)

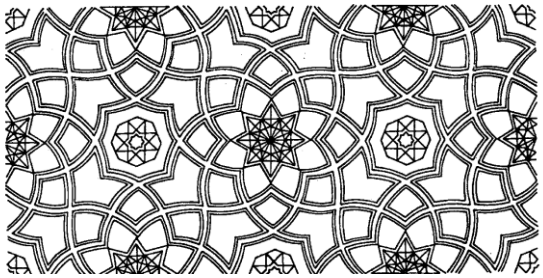
Alçı kaplamada bulunan nişlerin etrafı iki bordürle kuşatılmıştır. İçteki bordür, birbiriyle alt üst geçme yapan rumilerden oluşmuş bitkisel süslemeden oluşmuştur **(Şekil 49).**

Şekil 49 (A. Karaçağ'dan)

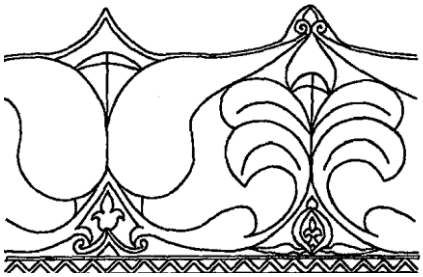
Daha geniş tutulan ikinci bordür, sekiz köşeli yıldızlardan ve sekizgenlerden meydana gelen geometrik kompozisyonla bezenmiştir. Bu geometrik motiflerin

ortalarında sekiz kollu yıldızlar yer alır. Bu bordürler, sol ve sağda bulunan nişli bölmelerin yan ve üst kısımlarını çevrelemektedir **(Şekil 50, Resim 32).**

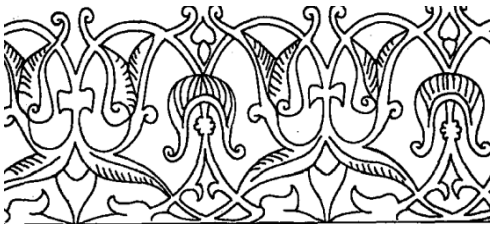
Şekil 50 (A. Karaçağ'dan)

Güneybatı tabhane mekanı, zeminden geçiş öğelerinin bulunduğu seviyeye kadar alçıyla kaplanmıştır. En üstte bulunan tepelik kısmı lotus ve palmetlerle süslenerek, adeta bir taç şeklini almıştır **(Şekil 51, Resim 33).**

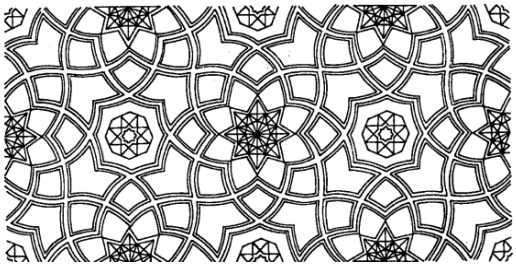
Şekil 51 (A. Karaçağ'dan)

Tepeliğin hemen altında yer alan alınlık kısmı, bitkisel süslemeli bir bordürle kuşatılmıştır. Bordürün yüzeyinde, palmet ve basit rumilerin bir arada kullanılmışlardır **(Şekil 52).**

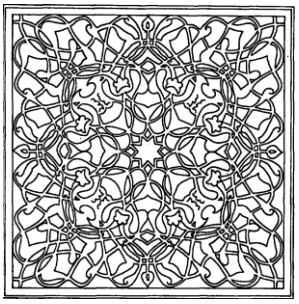
Şekil 52 (A. Karaçağ'dan)

Alınlık kısmı duvarda bulunan geçiş öğelerine göre üçgen kenarı gibi şekil almıştır. Alınlık yüzeyi, çember yaylarından oluşan sekiz kollu yıldız ve sekizgen motifleriyle süslenmiştir **(Şekil 53, Resim 34).**

Şekil 53 (A. Karaçağ'dan)

Alınlığın tam ortasında, yüksek kabartma şeklinde işlenmiş kare şeklinde bir yüzey içerisine yarım küre formunda bir kabara bulunmaktadır. Kabaranın yüzeyinde, rumi ve palmetlerin meydana getirdiği bitkisel süsleme, sekiz köşeli yıldız şeklini almıştır **(Şekil 54, Resim 34).**

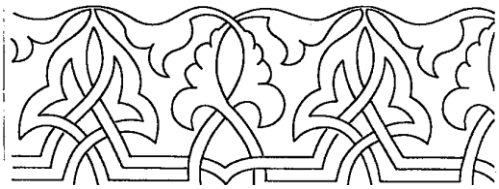

Şekil 54 (A. Karaçağ'dan)

Alçı kaplama dört bölümden oluşmaktadır. Tam ortada ana ocak kısmı yer alır. Ocağın üstünde dikdörtgen şeklinde bir pano bulunur. Sol bölümde üstte bir dikdörtgen pano, bunun hemen altında üç tane yan yan sıralanmış nişler yer alır. Nişlerin alt kısmında ise büyük bir niş olup, bu nişin duvarında üstte üç, altta ise iki tane küçük niş bulunmaktadır. Sağ taraf, iki bölüm halindedir. Ocak ile sağ bölümdeki panoların arasında bir de maşalık bölümü yer alır. Maşalık ince uzun bir niş şeklinde düzenlenmiştir. Hemen üstünde iki sıra halinde birer niş bulunur. Nişin üzerinde ise boyuna gelişen küçük dikdörtgen bir pano vardır. Sağ bölümde ise üstte dikdörtgene yakın bir pano yer alırken, bunun hemen altında ikişerden iki sıra halinde iki niş bulunur. En altta ise daha geniş bir niş yer almaktadır.

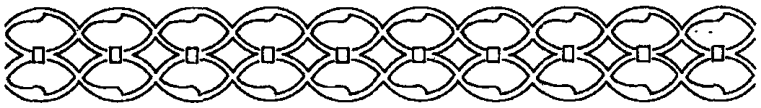
Ana ekseni oluşturan ocağın, yarım daire şeklinde bir nişi bulunmakta olup, bunun üzerinde altı cepheli bir yaşmak yer alır. Yaşmağın altı kenarı yukarıya doğru daralarak pramidal bir külah şeklini alır. Ocak yaşmağının yüzeyinde iki farklı

süsleme görülmektedir. İlki, dilimli rumilerle üç dilimli palmetlerin oluşturdukları bitkisel kompozisyonla süslenmiştir **(Şekil 55) (Resim 36).**

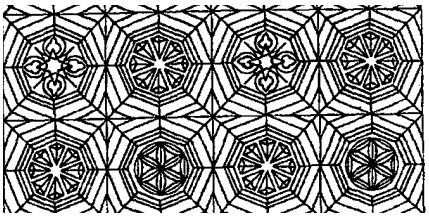
Şekil 55 (A. Karaçağ'dan)

Diğeri ise, basit rumilerin alt üst geçme yaparak oluşturdukları bitkisel süslemedir **(Şekil 56).**

Şekil 56 (A. Karaçağ'dan)

Ocak yaşmağının köşelikleri farklı motiflerde sekizgenlerin oluşturdukları geometrik kompozisyonla bezenmiştir **(Şekil 57).**

Şekil 57 (A. Karaçağ'dan)

Ocak kısmı dört bordürle üç yönden kuşatılmıştır. En dışta yer alan ve diğerlerine göre daha geniş tutulan bordür, palmet ve basit rumilerin bir arada kullanılmasından oluşmuş bitkisel kompozisyonla süslenmiş olup, ocak kısmıyla birlikte üstte yer alan dikdörtgen şeklindeki panonun da etrafını çevrelemektedir **(Şekil 58, Resim 36).**

Şekil 58 (A. Karaçağ'dan)

İkinci bordürün yüzeyi, meanderlarla süslenmiştir. Bu bordürden sonra yarım daire kesitli diyagonal çizgili, daha dar bir bordür yer alır **(Şekil 59).**

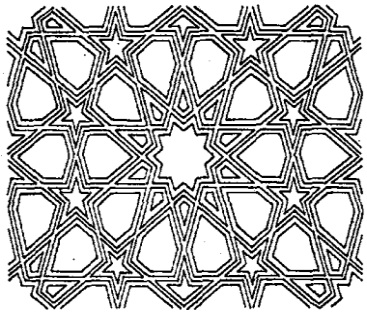
Şekil 59 (A. Karaçağ'dan)

En içte bulunan bordür ise, rumilerle üç dilimli palmetlerin oluşturdukları bitkisel kompozisyonla bezenmiştir **(Şekil 60).**

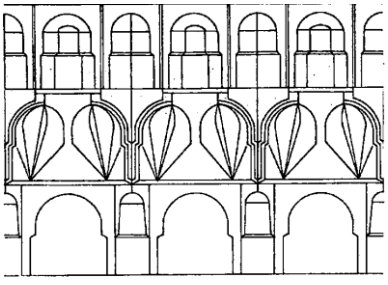
Şekil 60 (A. Karaçağ'dan)

Ocağın üzerinde dikdörtgen şeklindeki panonun yüzeyi kırık çizgilerden oluşmuş on kollu yıldızların meydana getirdiği geometrik kompozisyonla süslenmiştir **(Şekil 61).**

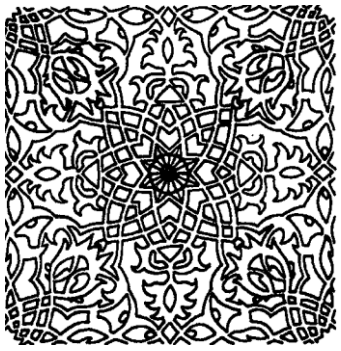
Şekil 61 (A. Karaçağ'dan)

İki yan bölümde yer alan panolar ve nişler, dört yönden üç sıra mukarnas dizisinden oluşmuş bir bordürle kuşatılmışlardır **(Şekil 62, Resim 37).**

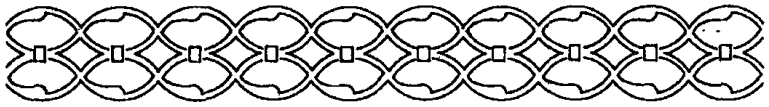
Şekil 62 (A. Karaçağ'dan)

Her iki bölümde de üstte yer alan panoların yüzeyleri işlenmeden sade bırakılmış bir bordürle çevrelenmişlerdir. Panoların yüzeylerinde sekiz köşeli yıldızlar oluşturan rumi ve palmetlerden meydana gelmiş bitkisel süsleme görülmektedir **(Şekil 63) (Resim 38).**

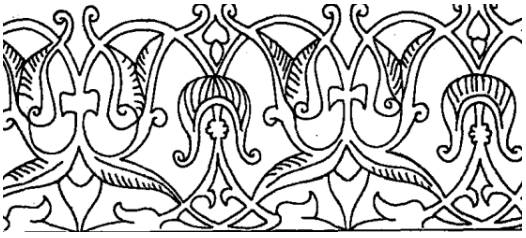
Şekil 63 (A. Karaçağ'dan)

Sağ ve sol bölümde panoların alt kısmında nişler yer alır. Nişlerin tümü basit rumilerin birbirleriyle alt üst geçme yapmasıyla oluşmuş bitkisel kompozisyondan meydana gelen bordürle kuşatılmıştır **(Şekil 64, Resim 35).**

Şekil 64 (A. Karaçağ'dan)

Sol bölümde alttaki geniş nişin duvarında bulunan beş nişin etrafı, palmet ve basit rumilerin bir arada kullanılmasından oluşmuş bitkisel kompozisyonla süslenmiş bir bordürle çevrelenmiştir. Ayrıca beş niş hariç, tüm nişler kendi içlerinde yarım daire profilli diyagonal çizgili motiflerle çerçevelenmişlerdir **(Şekil 65, Resim 39, 40).**

Şekil 65 (A. Karaçağ'dan)

Sağ bölümde nişlerin alt kısmında yer alan büyük niş, rumilerle üç dilimli palmetlerin oluşturdukları bitkisel kompozisyonla bezenmiştir **(Şekil 66).**

Şekil 66 (A. Karaçağ'dan)

Yine bu bölümde yer alan küçük niş sıralarının arası, bir kartuşla bölünmüştür. Kartuşun yüzeyi, rumiler, üç dilimli palmetler ve çeşitli çiçek motifleriyle süslenmiştir. Süslemenin köşelerinde ise, iki kuş figürü görülür **(Şekil 67, Resim 35).**

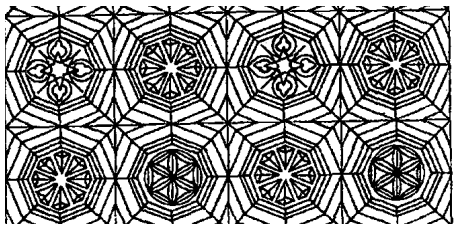
Şekil 67 (A. Karaçağ'dan)

Her iki bölümde görülen nişler, aşağıdan yukarıya doğru daralan şekilde üç dilimli kemerlere sahiptirler. Nişlerin köşelikleri ise, rumilerin palmet ve çiçeklerle birlikte kullanıldığı bitkisel kompozisyonla süslenmişlerdir **(Şekil 68, Resim 35,40).**

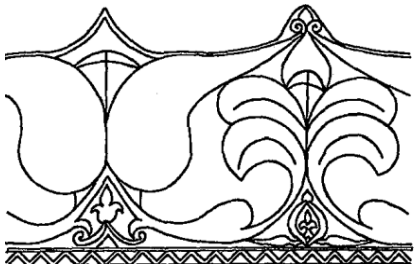
Şekil 68 (A. Karaçağ'dan)

Maşalık bölümünde yer alan nişler de aynı şekilde süslemelere sahiptirler. Maşalığın altında ve üstünde bulunan panoların yüzeyleri, yan yana sıralanmış değişik motifli sekizgenlerden oluşmuş geometrik kompozisyonla süslenmiştir **(Şekil 69).**

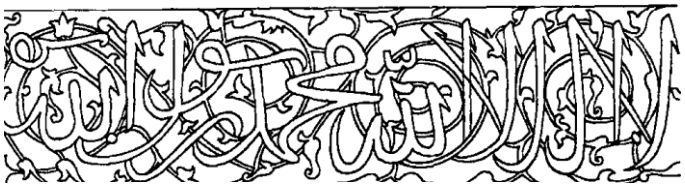
Şekil 69 (A. Karaçağ'dan)

Kuzeydoğu tabhane mekanının duvarı aynı şekilde boydan boya alçıyla kaplanmıştır. Bu duvar kompozisyonunu taçlandıran tepelik kısmı, lotus ve palmetlerle süslenmiş bitkisel kompozisyondan oluşmuştur **(Şekil 70, Resim 41).**

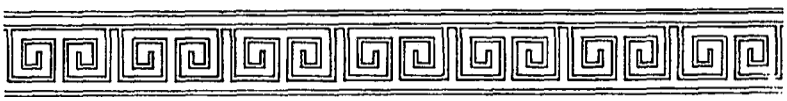
Şekil 70 (A. Karaçağ'dan)

Tepeliğin hemen altında iki sıra bordür alçı kaplamayı üç yönden kuşatmıştır. Daha geniş olan dıştaki bordürde, rumilerden oluşmuş zemin üzerine celi sülüs hatla işlenen Kelime-i Tevhid yazısı dikkat çeker[147] **(Şekil 71, Resim 49).**

Şekil 71 (A. Karaçağ'dan)

Daha dar tutulan içteki bordürde ise meander motifi görülmektedir **(Şekil 72).**

Şekil 72 (A. Karaçağ'dan)

[147] Abdullah Karaçağ; *a.g.e.,* s. 187.

İki sıra bordürün altında bulunan alçı kaplamayı üç bölüme ayırabiliriz. Ortada, ocak ve onun üzerinde dikdörtgen şeklinde bir pano yer alır. Ana ekseni oluşturan ocak, yarım daire niş şeklinde olup, altı köşeli bir yaşmağa sahiptir. Yaşmak üste doğru daralarak pramidal bir külah oluşturur. Ocak yaşmağının her bir köşesi, yüzeyleri balıksırtı motifiyle süslenmiş şeritlerle ve yukarıdan aşağıya doğru sıralanmış yüksek kabartma olarak işlenmiştir sekiz köşeli yıldızlarla bezenmiştir **(Şekil 73, Resim 44).**

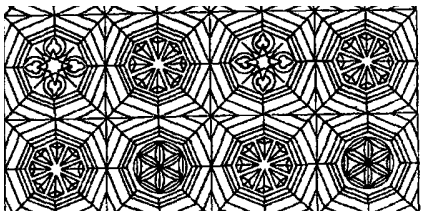
Şekil 73 (A. Karaçağ'dan)

Yaşmak kenarları üzerleri palmeti andıran madalyonlardan oluşmuştur. Bu madalyonların içleri çiçek motifleriyle süslenmiştir. Madalyonların dışındaki yüzeyler rumi ve palmetlerle bezenmiştir. Kompozisyonun alt ve üst köşelerinde yer alan kuş kabartmaları dikkat çekicidir **(Şekil 74, Resim 45).**

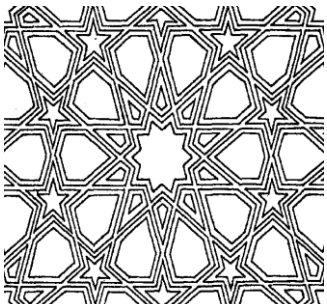
Şekil 74 (A. Karaçağ'dan)

Yaşmağın köşelikleri, sekizgenlerden meydana gelmiş geometrik kompozisyonla süslenmiştir. Sekizgenlerin merkezlerine, şekilleri birbirinden farklı motifler işlenmiştir **(Şekil 75).**

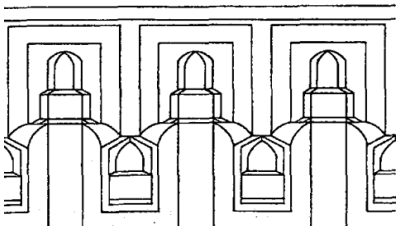
Şekil 75 (A. Karaçağ'dan)

Ocağın üst kısmında yer alan dikdörtgen şeklindeki panonun yüzeyi, kırık çizgilerden oluşmuş on kollu yıldız ağlarının meydana getirdiği geometrik kompozisyonla süslenmiştir **(Şekil 76, Resim 46).**

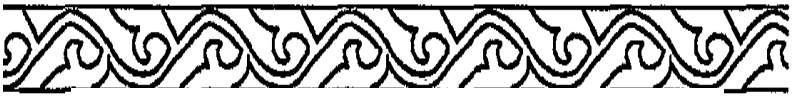
Şekil 76 (A. Karaçağ'dan)

Ocak iki bordürle çevrelenmiştir**.** Diğerinden çok daha geniş tutulan dıştaki bordür, iki sıra mukarnas dizisinden oluşmakta olup ocak ve üzerindeki panoyu da dıştan kuşatmıştır **(Şekil 77).**

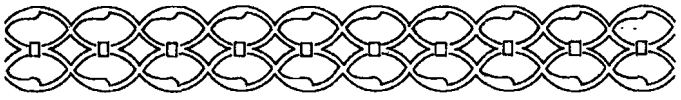
Şekil 77 (A. Karaçağ'dan)

Pano içten, yüzeyi dalga şeklinde motif yapmış bir sap üzerine dizilmiş basit rumilerden oluşmuş bitkisel kompozisyonla süslenmiştir **(Şekil 78).**

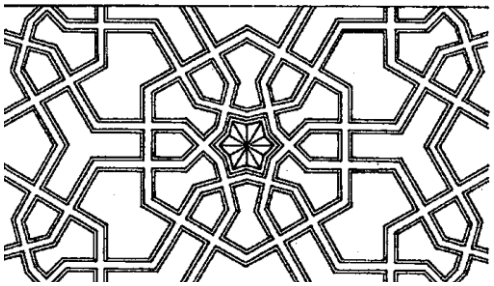
Şekil 78 (A. Karaçağ'dan)

Ocağın daha dar tutulan içteki bordürü ise, basit rumilerin birbirleriyle alt üst geçme yapmasıyla oluşmuş bitkisel süslemeden meydana gelmiş olup, sadece ocak kısmını çerçevelemektedir **(Şekil 79).**

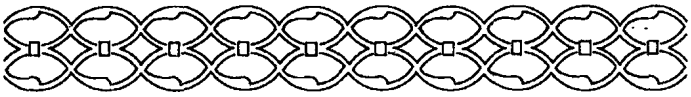
Şekil 79 (A. Karaçağ'dan)

Alçı kaplamanın sol bölümünde, üstte dikdörtgen şeklinde bir pano yer alır**.** Panonun yüzeyinde, kareler, altıgenler ve altıgenlerin merkezlerinde altı köşeli yıldızlardan oluşmuş geometrik kompozisyon yer alır **(Şekil 80, Resim 42).**

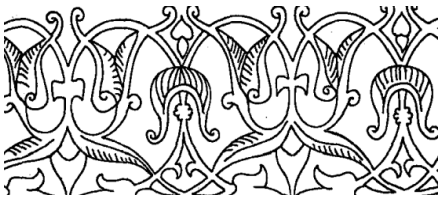
Şekil 80 (A. Karaçağ'dan)

Pano, iki sıra halinde bordürle kuşatılmıştır. Dışta bulunan bordür, basit rumilerin birbirleriyle alt üst geçme yapmasıyla oluşmuş bitkisel süslemeden meydana gelmiştir **(Şekil 81).**

Şekil 81 (A. Karaçağ'dan)

Dıştakinden daha geniş tutulan iç bordürle dış bordür arasında, diyagonal çizgilerden oluşmuş yarım daire profilli şeritlerin meydana getirdiği bir çerçeve bordürü yer alır. İçte kalan bordürde ise palmet ve basit rumilerden oluşmuş bitkisel motifli süsleme yapılmıştır **(Şekil 82).**

Şekil 82 (A. Karaçağ'dan)

Bunun hemen altında, iki sıra halinde düzenlenmiş dördü üstte üçü altta olmak üzere toplam yedi niş vardır. Alt bölümde ise daha geniş tutulmuş tek niş bulunur. Bu nişin iç duvarlarında da küçük nişler vardır. Nişin yanında maşalık; maşalığın üstünde ise tek bir niş yer almaktadır **(Resim 43)**.

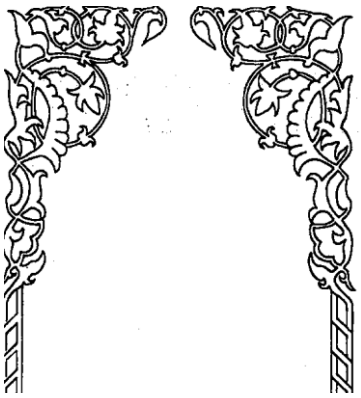
Alçı kaplamanın sağ bölümde de, solda olduğu gibi üstte dikdörtgen şeklinde bir pano yer alır. Panonun yüzeyi, onikigen ve karelerden meydana gelen on iki kollu ve on iki köşeli yıldızlar oluşturan geometrik kompozisyonla süslenmiştir. Panonun etrafı, sol bölümde bulunan dikdörtgen panoyla aynı şekildeki bordürlerle kuşatılmıştır. Sağ bölümde bulunan panonun hemen altında, üç sıra halinde düzenlenmiş toplam on bir adet niş vardır. Bunlardan üstte dörderden iki sıra niş bulunurken altta üç niş yer alır. En alt bölümde ise içerisine çapraz olarak yerleştirilmiş iki niş bulunan bir geniş niş yer alır. Nişin yanında maşalık vardır **(Resim 47)**.

Sağ ve sol bölümde üstte bulunan nişler; basit rumilerden oluşmuş örgü şeklinde bitkisel motifli bir bordürle çevrelenmiştir **(Şekil 83).**

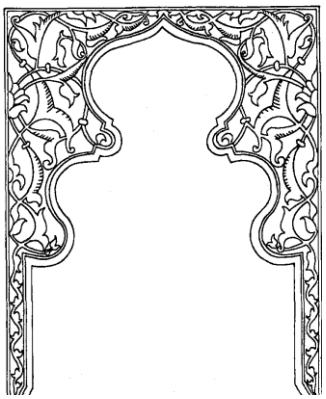
Şekil 83 (A. Karaçağ'dan)

Alt kısımda bulunan geniş nişler ise iki sıra mukarnastan meydana gelen bir bordürle kuşatılmışlardır. Nişlerin köşeliklerinde, dilimli rumiler ve palmetlerden oluşan bitkisel süsleme yer alır **(Şekil 84, Resim 48).**

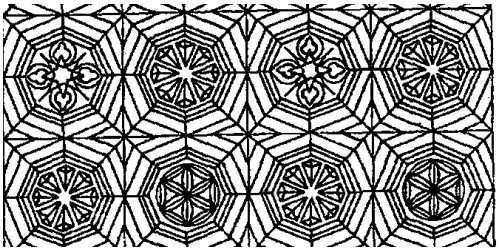
Şekil 84 (A. Karaçağ'dan)

Sadece sol tarafta üstte bulunan nişlerden ilk sıradakiler hem kemer biçimleriyle hem de niş köşeliklerinin süslemesiyle diğerlerinden farklıdır. Bu nişlerin köşelikleri, dilimli rumilerle yarım palmetlerin oluşturduğu bitkisel kompozisyonla süslenmişlerdir **(Şekil 85).**

Şekil 85 (A. Karaçağ'dan)

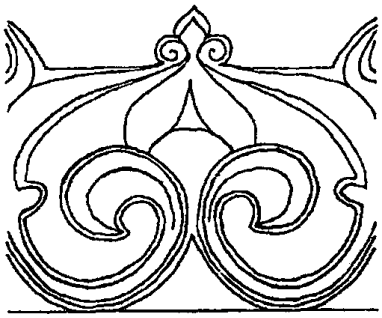
Alt kısımda bulunan büyük nişlerin köşeliklerinde ise, üç dilimli palmetlerle dilimli rumilerden meydana gelen süsleme yer alır. Sol bölümde bulunan geniş nişin iç karşı duvarı sekizgenlerden meydana gelen geometrik kompozisyonla bezenmiştir **(Şekil 86).**

Şekil 86 (A. Karaçağ'dan)

Her iki yanda görülen nişlerin kemerleri aşağıdan yukarıya doğru üç kademe halinde daralan dilimli kemerler olup, biçim olarak birbirlerine göre farklılıklar göstermektedirler.

Kuzeybatı tabhane mekanı, zeminden tavana kadar alçıyla kaplanmıştır. Tepelik kısmı palmet ve lotuslardan meydana gelmiş bir frizle süslenmiştir **(Şekil 87, Resim 50).**

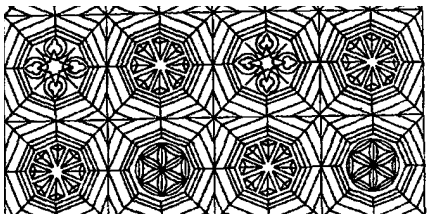
Şekil 87 (A. Karaçağ'dan)

Tepeliğin hemen altında kaplamayı üç yönden çevreleyen bir yazı bordürü bulunmaktadır. Sülüs hatla işlenmiş Kelime-i Tevhid yazısı içeren bu bordürün zemini, rumili kıvrık dallarla süslenmiştir **(Şekil 88).**

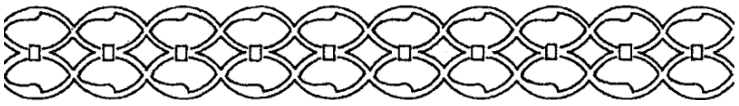
Şekil 88 (A. Karaçağ'dan)

Alçı kaplama, üç bölümden oluşmaktadır. Ana ekseni oluşturan duvarın tam ortasına kapı açılmıştır. Kapının üstünde uzunlamasına dikdörtgen bir pano yer alır. İki yanda üstte birer kare pano bunların altında solda üçerden üç sıra, sağda ise üçerden iki sıra halinde nişler bulunmaktadır. Nişlerin altında her iki yanda bir büyük niş olup, solda bulunan büyük nişin içerisinde ikişerden dört niş daha bulunmaktadır. Solda ve sağda büyük nişlerin yanında bir maşalık ve bunun üzerinde de bir adet niş bulunur. Ortaya açılan kapının, yanları üçlü şekilde dilimlenmiş sivri bir kemeri vardır. Kapı köşelikleri sekizgenlerden oluşmuş bir geometrik kompozisyonla süslenmiştir **(Şekil 89, Resim 52).**

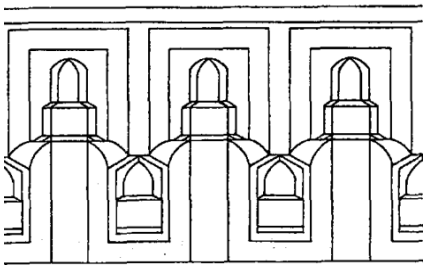
Şekil 89 (A. Karaçağ'dan)

Kapı, biri geniş, diğeri daha dar tutulmuş olan iki bordürle kuşatılmıştır. İnce olan bordürün yüzeyi, basit rumilerin birbirleriyle alt üst geçme yapmasıyla oluşmuş bitkisel bir kompozisyon içermekte olup, sadece kapı ve köşeliğini çevrelemektedir **(Şekil 90).**

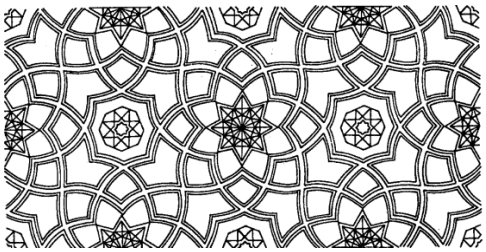
Şekil 90 (A. Karaçağ'dan)

Daha geniş tutulan diğer bordür, iki sıra mukarnas dizisiyle süslenmiş olup, kapı ile birlikte üstte bulunan panoyu da kuşatmaktadır **(Şekil 91).**

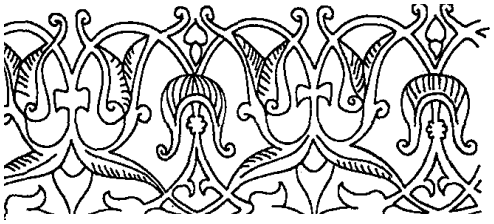
Şekil 91 (A. Karaçağ'dan)

Uzunlamasına dikdörtgen olan panonun yüzeyi çember yaylarından oluşmuş sekiz köşeli yıldızların ve sekizgenlerin oluşturduğu geometrik kompozisyonla süslenmiştir. Yıldızların köşelerine ve sekizgenlerin ortalarına turkuvaz renkli çiniler kakılmıştır **(Şekil 92).**

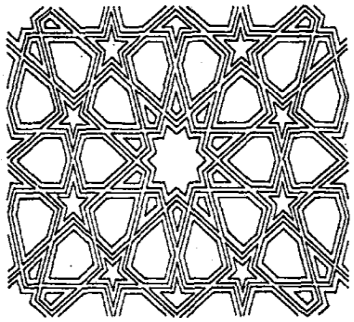
Şekil 92 (A. Karaçağ'dan)

Alçı kaplamanın iki yanında üstte bulunan iki pano, palmet ve rumilerle bezenmiş bitkisel süslemeli bir bordürle çevrelenmiştir **(Şekil 93).**

Şekil 93 (A. Karaçağ'dan)

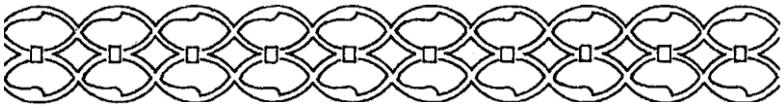
Panoların yüzeyleri kırık çizgilerin oluşturduğu on kollu yıldızlardan oluşmuş geometrik kompozisyonlarla bezenmiştir. Yıldızların kol yüzeylerinde rumi ve palmetlerle kabartmalar işlenmiştir. Ayrıca, on köşeli yıldızlara ve on kollu yıldızların birleşme noktalarında yer alan beş köşeli yıldızlara turkuvaz renkli çiniler kakılmıştır **(Şekil 94).**

Şekil 94 (A. Karaçağ'dan)

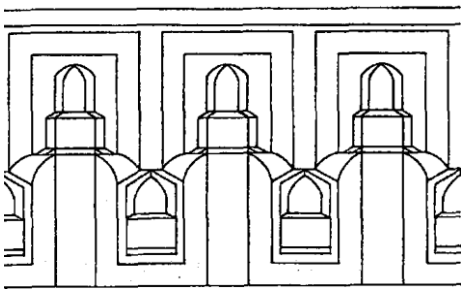
Üstte bulunan panoların hemen altında nişler yer alır. Her iki yanda bulunan nişler, diagonal çizgilerden oluşmuş yarım daire profilli şeritlerle çevrelenmiş olup, sağ bölümde bulunan nişler, bu şeritlerle birlikte ayrıca rumilerden oluşmuş bitkisel bir bordürle kuşatılmıştır.

Her iki yanda, sol bölümde alt kısımda yer alan büyük nişin duvarında bulunan nişlerle, sağ bölümde yer alan büyük nişin duvarını süsleyen bordür, basit rumilerin birbirleriyle alt üst geçme yapmasıyla oluşmuş bitkisel bir kompozisyonla süslenmişlerdir **(Şekil 95, Resim 51, 53).**

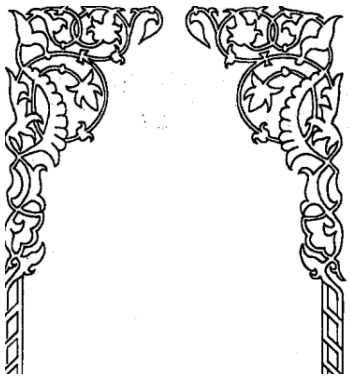
Şekil 95 (A. Karaçağ'dan)

Bu nişler dıştan, iki sıra mukarnastan oluşmuş bir bordürle kuşatılmışlardır. Mukarnas sıralarının aralarında yer yer turkuvaz çiniler kakılmıştır **(Şekil 96).**

Şekil 96 (A. Karaçağ'dan)

Her iki yanda yer alan nişlerin köşelik kısımları birbirlerinden farklıdır. Solda üst kısımda bulunan nişlerin köşelikleri palmet ve dilimli rumilerden oluşmuş bitkisel kompozisyonla bezenmiştir **(Şekil 97).**

Şekil 97 (A. Karaçağ'dan)

Alt bölümde bulunan nişlerin köşeliklerinde ise, yarım palmetlerle yaprak ve çiçeklerden oluşan bitkisel süsleme bulunmaktadır. Aynı süslemeyi maşalıkların üzerindeki nişlerin köşeliklerinde de görmek mümkündür **(Şekil 98).**

Şekil 98 (A. Karaçağ'dan)

Sağ bölümde üstte bulunan nişlerin köşelikleri, yarım palmetlerle dilimli rumilerin oluşturduğu bitkisel kompozisyonla süslenmişlerdir. Alt bölümde yer alan geniş nişin kemer köşeliği, üç dilimli palmetlerle dilimli rumilerin bir arada oluşturdukları kompozisyondan meydana gelmiştir **(Şekil 99).** Bu nişin duvarı, kırık çizgilerden oluşmuş sekiz ve on iki kollu yıldızların birlikte kullanıldıkları bir geometrik kompozisyonla süslenmiştir.

Şekil 99 (A. Karaçağ'dan)

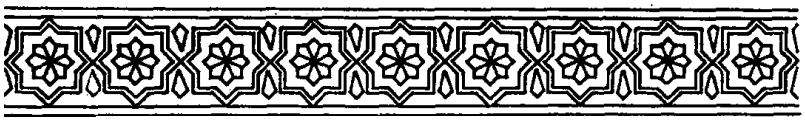
Her iki yanda görülen nişlerin kemerleri aşağıdan yukarıya doğru üç kademe halinde daralan dilimli kemerler olup, biçim olarak birbirlerine göre farklılıklar göstermektedirler.

Hünkar mahfili doğu odasının duvarını kaplayan alçı süsleme, üç bölümden oluşur (Resim 54). Ortada ocak yer alır. İçbükey formdaki ocak nişi yedi köşeli bir yaşmakla kapatılmıştır. Yaşmağın her köşesi yukarıda daralarak pramidal bir külah oluşturmaktadır. Köşelerin üzeri balıksırtı (diyagonal) şeklinde motifle işlenmiş iki şerit halinde birbirlerinden ayrılmışlardır. Yaşmağın yüzeyi üç dilimli palmetlere benzeyen motifler dizisinden oluşmuş olup, bu motifler, rumi, palmet, çiçek ve yaprak desenleriyle süslenmişlerdir. Köşelerde ise kuş figürlerine rastlanmaktadır **(Şekil 100, Resim 55).**

Şekil 100 (A. Karaçağ'dan)

Ocağın etrafını üç yönden iki bordür çevrelemektedir. İçteki bordürde, yan yana dizilen sekiz köşeli yıldızlardan meydana gelen geometrik motif olup, bu motiflerin aralarına damla motifi işlenmiştir **(Şekil 101).** Bu bordür aynı zamanda sağ ve sol bölümde bulunan kaplamalardaki panoları da kendi içlerinde çevrelemektedir **(Resim 57)**.

Şekil 101 (A. Karaçağ'dan)

Üzeri zigzaglar yapan kırık çizgilerden oluşmuş dışta bulunan bordür de, hem ocağı hem de alçı duvar kaplamasının etrafını üç yönden kuşatmıştır **(Şekil 102).**

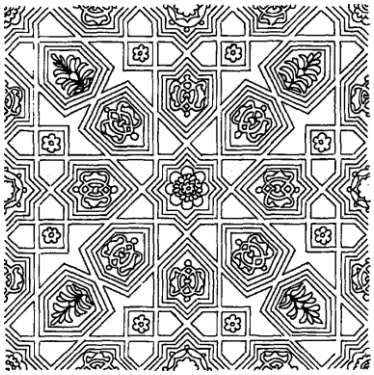
Şekil 102 (A. Karaçağ'dan)

Alçı kaplamada toplam yedi pano bulunur. Sağ ve sol bölümlerde ikişer tane bulunan dikdörtgen şeklindeki dört panonun yüzey süslemesi aynıdır. Panoların yüzeylerinde, üç dilimli palmet motifleri vardır. Bu motifler, rumi, palmet, çiçek ve yaprak desenleriyle süslenmişlerdir. Köşelerde ise kuş figürlerine rastlanmaktadır **(Şekil 103).**

Şekil 103 (A. Karaçağ'dan)

Duvar yüzeyini süsleyen alçı kaplamalardaki diğer üç panonun da süslemeleri birbirinin aynıdır. Kırık çizgiler ve karelerle meydana gelmiş sekiz kollu yıldızlarla sekiz ve dört köşeli yıldızlardan oluşmaktadır. Yıldızların kol aralarındaki yüzeyler, rumi, palmet ve çeşitli yaprak motifleri ile işlenmiştir **(Şekil 104, Resim 56).**

Şekil 104 (A. Karaçağ'dan)

Her iki bölümde yer alan panolar, sekiz köşeli yıldızların bir araya gelmesiyle oluşan geometrik kompozisyonlu bir bordürle dıştan kuşatılmışlardır.

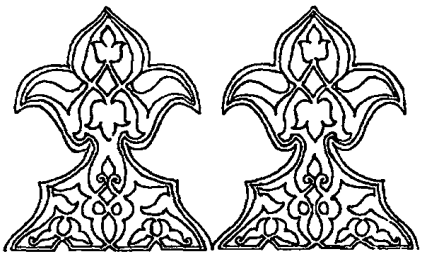
Her pano, kendi içinde iki bordürle yeniden çerçevelenmiştir. İç kısımda yer alan bordür, dilimli rumilerle üç dilimli palmetlerin bir arada oluşturdukları bitkisel kompozisyonla süslenmiştir **(Şekil 105).**

Şekil 105 (A. Karaçağ'dan)

Dışta kalan bordür ise, üzeri balıksırtı (diyagonal) şeklinde motifle işlenmiş bir şeritle kuşatılmıştır. Sağ tarafta bulunan sivri kemerli dikdörtgen şeklindeki nişte herhangi bir süsleme görülmez.

Hünkar mahfili batı odasının duvarını kaplayan alçı süsleme, üç dilimli palmetlerin aralarına rumi motifinin işlenmesiyle oluşmuş bir tepelikle taçlandırılmıştır **(Şekil 106, Resim 58).**

Şekil 106 (A. Karaçağ'dan)

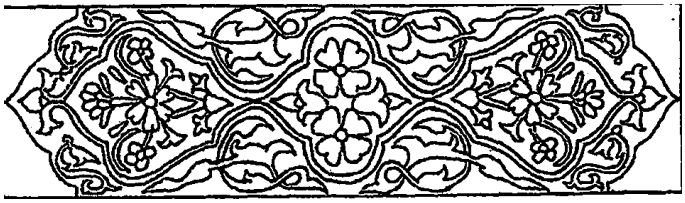
Tepeliğin hemen altında iki sıra bordür alçı kaplamayı üç yönden kuşatmıştır. Daha dar olan dıştaki bordürde, balıksırtı (diyagonal) şeklinde motifle işlenmiş iki şerit halinde süsleme yapılmıştır. Bu şeritler alçı kaplamaları alttan da kuşatarak yukarıya doğru devam eder ve ortada yer alan ocağın da etrafını çevirirler. Diğer bordür, duvar yüzeyinde bulunan bordürlerden daha geniş tutulup, kaplamayı yukarıdaki şerit gibi dolanmaktadır.

Bordürün yüzeyi, üç dilimli palmetlerle dilimli rumilerin oluşturduğu bitkisel kompozisyonla süslenmiştir **(Şekil 107).**

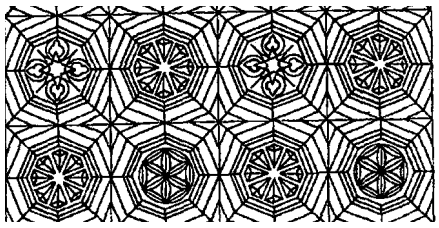
Şekil 107 (A. Karaçağ'dan)

Alçı duvar kaplaması üç bölümden oluşmaktadır. Ortada ocak yer alır. Yarım daire şeklindeki bir nişe sahip olan ocağın altı köşeli bir yaşmağı vardır. Yaşmağın her köşesi yukarıya doğru daralarak pramidal bir külah oluşturmaktadır. Yaşmağın yüzeyi üç dilimli palmetlere benzeyen motiflerin sıralanmasından meydana gelmiş olup, bu motifler; rumi, palmet, çiçek ve yaprak desenleriyle süslenmişlerdir **(Şekil 108, Resim 60).**

Şekil 108 (A. Karaçağ'dan)

Ocak yaşmağının köşelikleri, sekizgenlerden meydana gelen geometrik kompozisyonla süslenmiştir. Sekizgenlerin merkezlerine, şekilleri birbirinden farklı motifler işlenmiştir **(Şekil 109).**

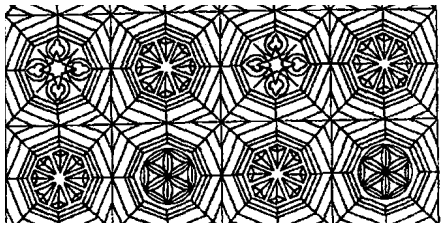
Şekil 109 (A. Karaçağ'dan)

Ocak, bitkisel süslemeli bir bordürle üç yönden çevrelenmiştir. Bordürün yüzeyi, üç dilimli palmetlerle dilimli rumilerin yan yana dizilmesiyle oluşmuş bir süslemeye sahiptir **(Şekil 110).**

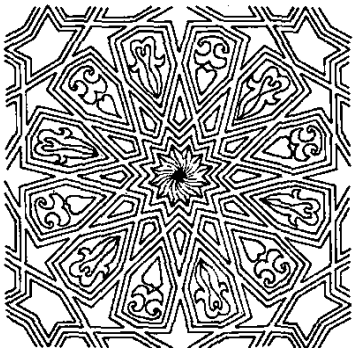
Şekil 110 (A. Karaçağ'dan)

Alçı kaplamada sol ve sağda olmak üzere toplam altı pano bulunur. Panoların yüzeylerinde iki farklı geometrik süsleme kullanılmıştır. En üst ve en alttaki panoların yüzeyi, sekizgenlerden meydana gelmiş olup, içlerinde yaprak ve üçgen kabartmalarıyla süslenmiştir. Bu panolarda bordür kullanılmamıştır **(Şekil 111, Resim 59, 61).**

Şekil 111 (A. Karaçağ'dan)

Her iki bölümde ortada yer alan panoların yüzeyi, kırık çizgilerden meydana gelen on iki kollu yıldızların oluşturduğu geometrik motifle süslenmiştir. Yıldızların kol araları rumi ve palmetlerle işlenmiş olup, yıldızların merkezlerinde kalan on iki köşeli yıldızlar ise çark-ı felek kabartmasıyla hareketlendirilmiştir **(Şekil 112).**

Şekil 112 (A. Karaçağ'dan)

Kare şeklindeki bu panolar, üç dilimli palmetlerle dilimli rumilerin yan yana sıralanmasıyla oluşmuş bitkisel bir süslemeye sahiptir **(Şekil 113, Resim 62).**

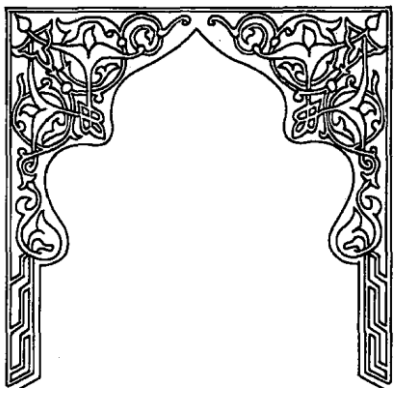
Şekil 113 (A. Karaçağ'dan)

En altta yer alan panolar ise, basit rumilerden oluşan zincir şeklindeki bitkisel kompozisyondan oluşmuş bordürle süslenmişlerdir. Bu bordürle sol bölümde bulunan geniş nişin üzerinde yatay şekilde yer alan bordürde de aynı süsleme görülür **(Şekil 114).**

Şekil 114 (A. Karaçağ'dan)

Duvar kaplamasında sol ve sağ bölümde iki adet niş bulunur. Nişler, yüzeyleri balıksırtı (diyagonal) motifiyle süslenmiş bordürle kuşatılmışlardır. Sağdaki nişin köşeliklerinde herhangi bir süsleme yoktur. Niş sivri bir kemerle tamamlanmıştır. Soldaki nişin köşeliğinde, rumiler çeşitli şekillerde formlar geliştirerek süslemeyi oluşturmuşlardır **(Şekil 115).** Kemer, aşağıdan yukarıya doğru daralan üç dilimli bir form içerir.

Şekil 115 (A. Karaçağ'dan)

4.4. EDİRNE YILDIRIM CAMİSİ

Resim No: 63 - 70

Şekil No: 116 - 121

İnşa Tarihi: H. 799-802 / M. 1399-1400.

Yaptıran: Yıldırım Bayezid.

Mimarı: Belli değildir.

İnceleme Tarihi: 2010

Yeri: Edirne merkezinde Yıldırım Bayezid Mahallesi'nde, Tunca Nehri'ne yakın bir yerdedir.

Plan ve Mimarisi: Cami büyük kubbenin örttüğü merkezi bir plan ile bu mekana dört taraftan açılan tonozlu eyvanların meydana getirdiği haç şeklinde bir plan gösterir. Merkezi kubbeye dört taraftan açılan eyvanlardan doğudakinin güney ve kuzeyine eklenen iki tabhane odası ile zaviyeli cami grubuna girer. Planı, girişinin doğuda olması ve mihrabın yapının eksenine uymaması gibi özelliklerinden dolayı Edirne'deki diğer örneklerden farklıdır. Yapının kuzeydoğu köşesinde minaresi bulunur **(Çizim 5)**.

Tarihçesi ve geçirdiği onarımlar: Doğudaki giriş bölümüyle farklı bir plan şeması olan caminin orijinal olup olmadığı tartışılmıştır[148]. A. Kuran yapının orijinalinde bir kilise olabileceğini, I. Murat zamanında kiliseden camiye çevrildiğini kabul eder[149]. 18. yüzyılda onarım görmüştür. Yapının tabhane ocakları orijinaldir[150]. Ayrıca ocak süslemelerinde sonradan yapılmamış olduğunu gösterebilecek duman ve

[148] Abdullah Kuran, "Edirne'de Yıldırım Camii", *Belleten,* C. XXVIII, S. 111, Ankara 1964, s. 422; Ekrem Hakkı Ayverdi ise yapının her yönüyle orijinal bir Osmanlı yapısı olduğunu kabul eder. Bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, İ*stanbul Mimari Çağının Menşei, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, (1230-1402),* İstanbul 1989, s. 494.

[149] A. Kuran, *a.g.m.*, s. 426.

[150] Yıldız Demiriz, *a.g.e.*, s. 552.

is artıkları vardır[151]. 2006 yılında yapılan yenilemeyle ocakların tahrip edilmiş olan alt kısımları yapılmıştır.

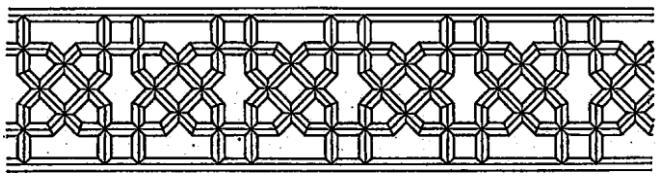
ALÇI SÜSLEME

Yapıdaki Yeri: Caminin kuzey ve güney tabhane mekanlarının duvarlarında yer alır **(Çizim 16,17)**.

Durumu: Kuzey tabhane mekanında bulunan ocağın büyük bir bölümü yenilenmiştir. Ocak panosu ve panoyu çevreleyen bordür ile ocağı çevreleyen bordürün üst kısmı orijinal olarak günümüze gelebilmiştir. Güney tabhane odasındaki ocağın büyük bir kısmı günümüze kadar korunmuştur. Ocağın tepelik kısmı ile alt kısmı yapılan restorasyonla yenilenmiştir.

Tekniği: Kalıplama tekniğinde alçak ve yüksek kabartma olarak yapılmıştır. Ocağın kenar bordürleri ve ocak panosunun yüzeyi yüksek kabartma, panoyu çevreleyen bordürler alçak kabartma olarak yapılmıştır[152].

Kompozisyon Özellikleri: Güney tabhane mekanının kuzey duvarı ortasına yerleştirilen ocak, üç yönden bir bordürle çerçevelenmiştir **(Resim 63)**. Bordürün yüzeyi birbiriyle çapraz eksenlerde dört köşeli yıldızlar oluşturacak şekilde kesişen sekizgenlerin meydana getirdiği geometrik kompozisyonla bezenmiştir. Sekizgenler üçgen profillidir **(Şekil 116, Resim 65).**

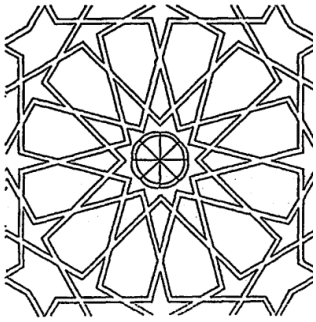

Şekil 116 (A. Karaçağ'dan)

[151] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.,* s. 97.

[152] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.,* s. 94.

Bordürün iki yanında diagonal çizgilerle oluşturulmuş yarım daire profilli şeritler sıralanmıştır. Ocağın sonradan yapılmış olan tepelik bölümünde rumi ve palmetlerden oluşmuş bitkisel kompozisyon yer alır. Tepeliğin altında bulunan kare şeklindeki panonun yüzeyi, geometrik kompozisyonla süslenmiştir. Kompozisyonda kırık çizgilerden oluşmuş on iki kollu dört yıldız; yıldızların merkezlerinde ise sekiz yapraklı rozet kabartmaları bulunmaktadır **(Şekil 117, Resim 64).**

Şekil 117 (A. Karaçağ'dan)

Ayrıca panonun üst kısmında, ocağı üç yönden çerçeveleyen geometrik kompozisyonlu bordürün aynısı yatay bir kuşak şeklinde işlenmiş olup yıldız kolları arasına çini kakılmıştır. Ocak panosunu dilimli rumilerin oluşturduğu örgü şeklinde bitkisel kompozisyonla bezenmiş bir bordür çevrelemektedir **(Şekil 118, Resim 65).**

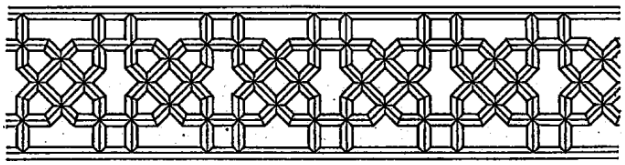

Şekil 118 (A. Karaçağ'dan)

Panonun hemen altında kemerin üzerinde dikdörtgen bir pano bulunur[153]. Panoda yer alan geometrik kompozisyon üstte bulunan panodaki süslemenin bir tekrarı şeklindedir **(Resim 64).** Bunun altında ocak nişini kapatan kemer yer alır. Ocağın yarım daire bir nişi vardır. Niş ve kemer sonradan yapılmış olup mermerdendir.

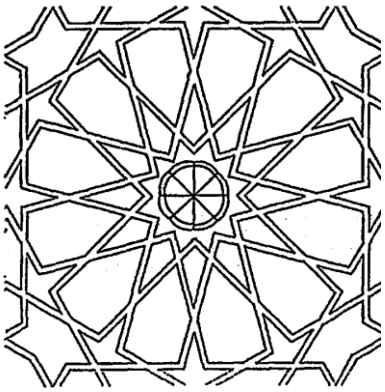
[153] Abdullah Karaçağ, araştırmasında bu panonun (aynı zamanda kuzey tabhane odasında bulunan ocaktaki panonun da) niş kemeri olduğunu yazmıştır. Bkz. Abdullah Karaçağ, *a.g.e.*, s. 95-96.

Kuzey tabhane mekanının güney duvarı ortasına yerleştirilen ocak, üç yönden bir bordürle çerçevelenmiştir **(Resim 66).** Bordürün yüzeyi güney tabhane odasında bulunan ocakta gördüğümüz gibi birbiriyle çapraz eksenlerde dört köşeli yıldızlar oluşturacak şekilde kesişen sekizgenlerin meydana getirdiği geometrik kompozisyonla bezenmiştir. Sekizgenler üçgen profillidir. Burada farklı olarak yıldız kolları arasına çini kakılmıştır **(Şekil 119, Resim 70).**

Şekil 119 (A. Karaçağ'dan)

Ocağın sonradan yapılmış olan tepelik kısmında rumi ve palmetlerden oluşmuş bitkisel kompozisyon yer alır **(Resim 68)**. Tepeliğin altında kare şeklinde pano bulunmaktadır. Panonun yüzeyi, güney tabhane odasında bulunan ocakta olduğu gibi geometrik kompozisyonla süslenmiştir. Kompozisyonda aynı şekilde kırık çizgilerden oluşmuş on iki kollu dört yıldız; yıldızların merkezlerinde ise sekiz yapraklı rozet kabartmaları bulunmaktadır. Yıldız kollarının arasına çini kakılmıştır **(Şekil 120, Resim 69).**

Şekil 120 (A. Karaçağ'dan)

Ocak panosunu dilimli rumilerin oluşturduğu örgü şeklinde bitkisel kompozisyonla bezenmiş bir bordür çevrelemektedir **(Şekil 121).**

Şekil 121 (A. Karaçağ'dan)

Panonun hemen altında yine aynı geometrik kompozisyonla süslenmiş, sonradan yapılmış olan dikdörtgen bir pano yer alır. Panonun yüzeyi aynı şekilde on iki kollu yıldız ve bu yıldızların merkezlerinde sekiz yapraklı rozet kabartmalarının bulunduğu geometrik kompozisyonla süslenmiştir **(Resim 67)**. Bunun altında ocak nişini kapatan kemer bulunur. Ocağın yarım daire bir nişi vardır. Niş ve kemer mermerden olup sonradan yapılmıştır.

4.5. EDİRNE GAZİ MİHAL CAMİSİ

Resim No: 71 - 76

Şekil No: 122 - 130

İnşa Tarihi: H. 825 / M. 1422.

Yaptıran: II. Murat devrinde akıncı beyi olarak bilinen Köse Mihal'in torunlarından Gazi Mihal Bey[154].

Mimarı: Belli değildir.

İnceleme Tarihi: 2010

Yeri: Tunca Nehri'nin sağ tarafında Gazi Mihal Köprüsü'nü geçince Kapıkule-Bulgaristan yolunun solundadır.

Plan ve Mimarisi: Yapı, Erken Osmanlı Dönemi zaviyeli camiler grubuna girmektedir. Ortada merkezi bir kubbe ile mihrabın önünü kaplayan, sivri kemerli tonoz ve yan kısımları kubbeyle örtülü mekanlardan ibarettir. Kuzeyde bulunan beş bölümlü son cemaat yeri esas yapıdan daha yüksektir ve camiye zengin bir görünüm kazandırmıştır. Yapının oldukça büyük bir avlusu vardır ve bu avlu ortasında şadırvan yer almaktadır. Caminin kuzeydoğu köşesinde minaresi bulunmaktadır **(Çizim 6)**.

Tarihçesi ve geçirdiği onarımlar: Edirne'deki alçı mihraplı Osmanlı camilerindendir. Mihrabın kavsara bölümünde yer alan dört sıra mukarnasın altında bu dizilişe uymayan iki sıra tahrip olmuş mukarnas dikkati çekmektedir. Aynı zamanda bu kısımlarda boya izleri de seçilmektedir. Bundan dolayı mihrap kısmında, mihrabın tamamı olmasa da en azından mukarnaslı kavsaranın bir şekilde tahrip olduğu ve yenilendiği söylenebilir. Fakat bu yenilenmenin tarihi hakkında herhangi

[154] M.T. Gökbilgin, *15-16. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası,* Vakıflar, Mülkler, Mukataalar, İstanbul 1952, s. 244.

bir bilgi yoktur[155]. 1961 yılında ve daha sonraki yıllarda yapılmış olan restorasyon çalışmalarında ise orijinaline ne derece sadık kalındığı bilinmemektedir[156].

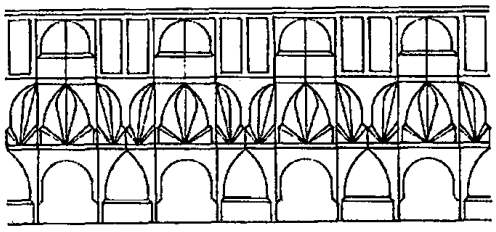
ALÇI SÜSLEME

Yapıdaki Yeri: Alçı süsleme kıble duvarı ortasındaki mihrapta bulunur **(Çizim 18)**.

Durumu: Caminin muhteşem ince dekorlu bir mihrabı vardır. Mihrap tamamıyla alçıdan yapılmıştır. Mihrabın alt kısmının su basması yüzünden alçıları dökülmüştür. Mihrap nişini ve kenar bordürlerini kaplayan parçaların büyük bölümü günümüze ulaşmamıştır. Üst bölümünde yer alan yıldızlar ve geometrik bölümlerden oluşan süsleme ise özgün olup alçı mihraplar hakkında bize çok güzel bilgiler vermektedir.

Tekniği: Kalıplama tekniğinde alçak kabartma olarak yapılmıştır. Yer yer kabaralarda ve mukarnaslarda yüksek kabartma görülmektedir[157].

Kompozisyon Özellikleri: Mihrap dıştan içe doğru farklı ölçülere sahip üç bordür tarafından çerçevelenmektedir. En dışta bulunan bordür, üç sıra mukarnas dizisinden meydana gelir **(Şekil 122, Resim 71).**

Şekil 122 (A. Karaçağ'dan)

[155] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.*, s. 158.

[156] Ayten Uzman, Edirne'de *İlk Osmanlı Camileri, Zaviyeli ve Yan Mekanlı Camiler, Tek Kubbeli Camiler,* (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi), İstanbul 1968, s. 10.

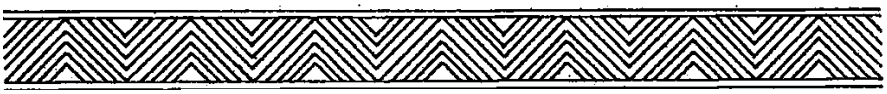
[157] Yıldız Demiriz, *a.g.e.*, s. 481.

Ortadaki bordür, diğer iki bordüre göre daha dar tutulmuştur. Bordürün yüzeyi, rumilerden oluşmuş bitkisel kompozisyonla süslenmiştir **(Şekil 123, Resim 74).**

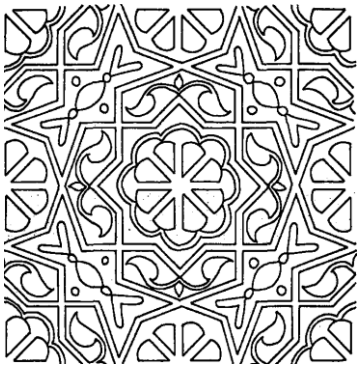
Şekil 123 (A. Karaçağ'dan)

En içte bulunan üçüncü bordür ise diğer iki bordüre göre daha geniş olup, iki kenarında yüzeyi kırık zikzak şeklinde çizgilerle süslenmiş yarım daire şeklinde şeritler sıralanmıştır **(Şekil 124).**

Şekil 124 (A. Karaçağ'dan)

Bordürün yüzeyi, kırık çizgilerin meydana getirdiği dört kollu yıldızlardan oluşan geometrik kompozisyonla süslenmiştir. Bu dört kollu yıldızların merkezlerinde sekiz köşeli yıldızlar ve sekizgenler görülmektedir. Sekizgenlerin aralarını rozet çiçekleri ve sekiz dilimli yapraklar doldurur. Bütün bordürler, kalın kırmızı konturlarla birbirlerinden ayrılır **(Şekil 125, Resim 75).**

Şekil 125 (A. Karaçağ'dan)

Mihrap alınlığı üç bordür tarafından çerçevelenmiştir. En dıştaki bordürün yüzeyi, dilimli rumilerden oluşmuş bitkisel kompozisyonla süslenmiştir **(Şekil 126).**

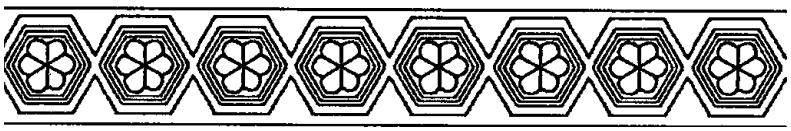
Şekil 126 (A. Karaçağ'dan)

İkinci bordür, üç dilimli palmet dizisinden meydana gelen bitkisel kompozisyonla süslenmiştir **(Şekil 127, Resim 76).**

Şekil 127 (A. Karaçağ'dan)

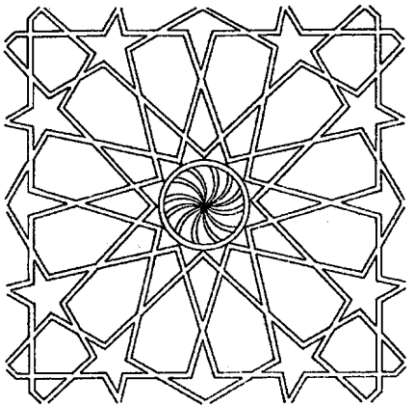
Diğer bordürde ise arka arkaya tekrarlanan altıgenlerden oluşmuş geometrik kompozisyonun ortasında altı yapraklı kabartmalı rozetlerle doldurulmuş bitkisel süsleme görülür **(Şekil 128, Resim 76).**

Şekil 128 (A. Karaçağ'dan)

Alınlıktaki pano, kırık çizgilerin meydana getirdiği iki tane on iki kollu ve aralarında yarım sekiz kollu yıldız örneklerini içeren geometrik kompozisyonla biçimlenmiştir. On iki kollu yıldızların merkezlerinde çark-ı felek motifiyle süslenmiş kabaralar görülmektedir **(Resim 76).**

Mihrap köşelik yüzeyi de alınlık panosu gibi kırık çizgilerin meydana getirdiği on iki kollu ve aralarında yarım sekiz kollu yıldız örneklerini içeren geometrik kompozisyonla süslenmiştir. Aynı şekilde on iki kollu yıldızların merkezlerinde çark-ı felek motifiyle süslenmiş kabaralar görülmektedir **(Şekil 129, Resim 73).**

Şekil 129

Mihrap kavsarası beş sıra mukarnas dizisinden oluşmuştur. Kavsara kısmının etrafını çevreleyen iki bordür, mukarnas sıralarını takip ederek basamaklar halinde kavsara tepe noktasına doğru kademelendirilmiştir. Daha geniş tutulan içteki bordür, üç dilimli palmet dizisinden meydana gelen bitkisel kompozisyonla süslenmiştir **(Şekil 130, Resim 72).**

Şekil 130 (A. Karaçağ'dan)

İkinci bordür ise diyagonal şekilde kesitlerden oluşmuş yarım daire profilli şeritlerle süslenmiştir. Kavsara kısmı ile mihrap nişi, iç bükey yarım daire formunda bir sıra silmeyle birbirinden ayrılmıştır.

4.6. ŞAH MELEK CAMİSİ

Resim No: 77 - 82

Şekil No: 131 - 136

İnşa Tarihi: H. 832 \ M. 1429.

Yaptıran: Yıldırım Bayezid'in oğlu Musa Çelebi'nin Amasya'da lalası olan Amasyalı Şah Melek Paşa tarafından yaptırılmıştır. Musa Çelebi, Rumeli'ye geçerken Şah Melek Paşa'yı da yanında götürmüş ve başa geçtiği zaman onu vezir ilan etmiştir. Şah Melek Paşa, Çelebi Mehmet'in itimadını kazanarak sonradan Rumeli Beylerbeyliği yapmıştır[158].

Mimarı: Bilinmiyor.

İnceleme Tarihi: 2010

Yeri: Edirne-Kapıkule yolunda Londra asfaltı olarak adlandırılan caddenin sol tarafından, Gazi Mihal Köprüsü'nün başında yer alır.

Plan ve Mimarisi: Cami, ortada büyük bir kubbe ile kuzeyde iki aynalı tonozun örttüğü dikdörtgen planlı bir yapıdır. Kuzeydoğusunda minaresi yer alır **(Çizim 7)**.

Tarihçesi ve geçirdiği onarımlar: Şah Melek Camisi orijinal durumunu yitirmiştir. 1963, 1965, 1966 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan yenileme çalışmalarında, yapının batı ve kuzey cepheleri ile doğu cephesinin tamamına yakın kısmı yenilenmiştir[159]. Şah Melek Camisi'nin kuzeydoğu köşesinde

---

[158] Doğan Kuban, *a.g.e.* 2007, s. 129.

[159] Bozkurt Ersoy, *"Edirne Şah Melek Camii'nin Tanımı ve Mimari Özellikleri Hakkında Düşünceler",* Arkeoloji- Sanat Tarihi Dergisi VI, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1992, s. 47.

yer alan minaresi orijinal değildir. Eski minare Balkan Harbi'nde 1910 yılında mermi isabetiyle yıkıldığı söylenmektedir[160].

Caminin güney cephesi ortasında bulunan alçı mihrap, günümüzde gelişigüzel bir biçimde yenilenmiştir. Köşelik kısmında bulunan yıldızlar, özgün halinde turkuvaz renkli çini mozaik olmakla birlikte bugün yüzeyleri boyanmıştır[161]. Aynalık kısmındaki orijinal yazılar silinmiştir[162].

ALÇI SÜSLEME

Yapıdaki Yeri: Kıble duvarı ortasına yerleştirilen mihrap **(Çizim 19)**.

Durumu: Orijinal haline sadık kalınarak yenilenmiştir. Süslemeler turkuvaz renkli çini mozaik olmakla birlikte bugün yüzeyleri boyanmıştır.

Tekniği: Kalıplama tekniğinde alçak kabartma[163] olarak yapılmıştır.

Kompozisyon Özellikleri: Mihrap; bitkisel ve geometrik kompozisyonlardan oluşmuş dört bordürle üç yönden kuşatılmıştır **(Resim 77).** En dıştaki bordür, kıvrık dallar üzerine nesih hatla[164] işlenmiş yazının tekrar etmesinden meydana gelmiştir **(Şekil 131, Resim 79).**

---

[160] O. Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi,* İstanbul 1940, s. 64.

[161] Bazı yayınlarda, (Aslanapa, *Osmanlı Devri…,* s.62; Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi*…, s.419) mihraptaki bu çinilerin kakma olduğu ifade edilmekle birlikte, bunlar sonradan değil mihrabın yapımı sırasında, alçı levhalar hazırlanırken kalıba yerleştirilmiştir. Bu konuda bkz., Bekir Eskici, *"Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Alçı Mihraplar",* Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Dergisi, S.XV/1, İzmir 2006, s.57-68 (s.62).

[162] Yıldız Demiriz, *a.g.e.*, s.508.

[163] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.,* s. 252.

[164] Abdullah Karaçağ, *a.g.e.,* s. 252. (Yıldız Demiriz bu süslemeyi sülüs yazı olarak ifade etmiştir. Bkz. Yıldız Demiriz, *a.g.e.*, s.507.

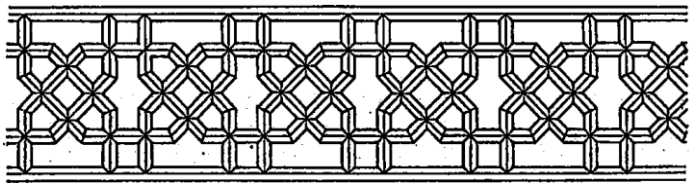
Şekil 131 (A. Karaçağ'dan)

Mihrabı üç yönden kuşatan ikinci bordür diğerlerinden daha dar olup, iki ince şeridin aralarında boşluk kalmayacak şekilde birbiriyle keşismesi sonucu meydana getirilen zencirek formudur **(Şekil 132).**

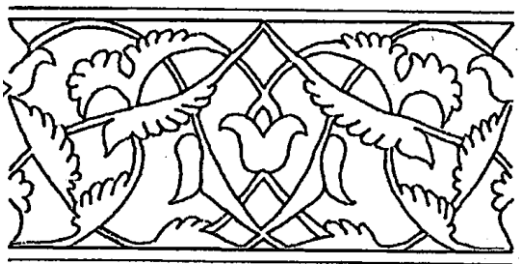
Şekil 132 (A. Karaçağ'dan)

Üçüncü bordürün yüzeyi ise, birbirleriyle çapraz eksenlerde dört köşeli yıldızlar oluşturacak şekilde kesişen sekizgenlerin meydana getirdiği geometrik kompozisyonla bezenmiştir. Sekizgenler üçgen profillidir **(Şekil 133, Resim 79).**

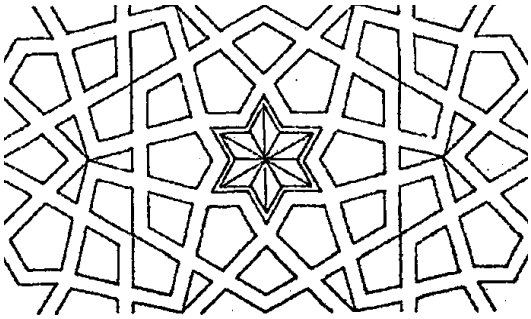
Şekil 133 (A. Karaçağ'dan)

Mihrabı kuşatan dördüncü bordür, mihrap köşeliğini çevrelemektedir. Bordür yüzeyi, palmetlerle ve bunların saplarına bağlanan dilimli rumilerin tekrarından oluşan bitkisel kompozisyonla süslenmiştir **(Şekil 134, Resim 79, 82)**.

Şekil 134 (A. Karaçağ'dan)

Alçı mihrabın dikdörtgen planlı ve üç cepheli olan niş kısmı sekiz sıra mukarnas kavsaralıdır**(Resim 78)**. Nişin yüzeyi geometrik motiflerle doldurulmuştur. Altıgenler ve karelerden oluşturulmuş geometrik kompozisyonda, altıgenlerin merkezlerinde altı köşeli yıldızlar ve bu yıldızların ortalarında ise yer yer kabartma şeklinde yıldız motifleri görülmektedir **(Resim 81).** Bu geometrik motifli yüzeyin iki yanında küp başlıklı, kare planlı birer sütunce yer alır **(Resim 82)**. Mihrabın kavsara kısmının etrafını çevreleyen alçıdan yapılmış bir silme, mukarnas sıralarını takip ederek basamaklar halinde kavsara tepe noktasına doğru kademelendirilmiştir **(Şekil 135)**.

Şekil 135 (A. Karaçağ'dan)

Mihrabın, köşelik kısmı geometrik motiflidir. Köşeliğin yüzeyi, kırık çizgilerin meydana getirdiği on iki kollu ve sekiz kollu yıldız örneklerini içermektedir. Yıldızların kolları arasındaki yüzeyler, lotus-palmet ve rumi-palmet birleşimi motiflerle süslenmiştir. Yıldızların merkezlerinde çark-ı felek motifiyle süslenmiş kabartmalar vardır. Mihrap köşeliğinde bulunan bu geometrik bölmelerin bir kısmı firuze çinilerle doldurulmuştur **(Şekil 136, Resim 80).**

Şekil 136 (A. Karaçağ'dan)

5. DEĞERLENDİRME

5.1. Alçının Yapıdaki Yeri ve Önemi

İslam Mimarisi'nin başlıca süsleme elemanlarından biri olan alçı işçiliği, Anadolu Türk Sanatı'nda en erken örneklerini Selçuklu Dönemi'nde vermiş, ancak bu dönemde saraylar dışında fazla ilgi görmemiştir. Anadolu Selçukluları izleyen Beylikler ve Erken Osmanlı dönemlerinde ise, başta camiler olmak üzere dini mimaride yaygınlık kazanmıştır.

Erken Osmanlı Dönemi'nde alçı, dini mimaride iç süsleme olarak geniş ölçüde kullanılmıştır. Bu devir yapılarında öncelikli olarak, zaviyeli camilerin tabhane mekanlarında ocaklı ve nişli duvarlar oluşturmak amacıyla geniş yüzeyler, alçıyla biçimlenmiş ve süslenmiştir. Bu mekanların bir duvarını kaplayan alçı süsleme, genelde üç bölümden oluşmaktadır. Tam ortada ocak veya kapı yer alır. İki yan bölümlerde ise, dikdörtgen veya kare şeklindeki panolar ve birbirinden farklı ölçülerde birkaç sıra halinde nişler bulunur. Bursa'da Yıldırım ve Yeşil camilerinde bu şekil alçı kaplamaları görmekteyiz. Alçı süsleme, Yıldırım Camisi'nde güney tabhane mekanlarında görülürken; Yeşil Camisi'nde bu bölümlerin dışında, kuzey tabhane mekanları ile hünkar mahfili odalarında görülmektedir. Edirne'de bu şekilde alçı süslemenin bulunduğu tek örnek Yıldırım Camisi'dir. Alçı, caminin güney ve kuzey tabhane mekanlarında yer almaktadır. Burada gördüğümüz alçı süsleme, Bursa Yıldırım ve Yeşil camilerinden farklı olarak doğrudan ocakta kullanılmıştır.

Alçı süsleme, ocaklı ve nişli duvar kaplamalarının dışında mihraplarda görülmektedir. Mihrapların; tepelik, çerçeve bordürleri, köşelik, alınlık, niş ve sütunceleri alçı süslemenin toplandığı bölümlerdir. Edirne'de Gazi Mihal ve Şah Melek camilerinin mihraplarında alçı süsleme görülmektedir. Gazi Mihal Camisi'nin mihrabının alt bölümü harap durumda olmasına karşılık, Şah Melek Camisi'nin mihrabı başarılı bir şekilde tamir edilmiştir.

Alçı mihraplar, Bursa'daki yapılarda da karşımıza çıkmaktadır. 14. yüzyıla tarihlenen Orhan Camisi'nin mihrabı ile 15. yüzyıla ait olan Nalbantoğlu ve

Bedrettin camilerinin mihrapları orijinallerinde alçı olup, sonradan boyanarak haklarında zor hüküm verilecek duruma gelmişlerdir. Tek örnek olarak Bursa Timurtaş Paşa Camisi'nde alçı süsleme, yapının cümle kapısının mukarnas yaşmağının altındaki üç sıra frizde karşımıza çıkmaktadır.

Bursa ve Edirne'deki camilerde görülen alçı süsleme, yapıların mihrap kısmında ve tabhane mekanlarındaki duvar kaplamalarında kullanılmıştır. Bursa'daki camilerde görülen alçı süsleme; tabhane mekanlarında birinci derecede önem taşırken, mihrap kısmında ikinci derecede önemlidir. Edirne'deki camilerde ise, bu durumun tam tersi olarak, mihrap kısmında birinci derecede önem taşımaktadır.

5.2. Teknik ve Süsleme Özellikleri

Her türlü desenin kolaylıkla işlenebileceği yumuşak bir malzeme olan alçı, Erken Dönem Osmanlı camilerinin iç mekan dekorasyonunda başlıca süsleme unsuru olmuştur. Bu dönem camilerinde alçı süsleme olarak en çok benimsenen teknik kalıplama tekniğidir. Bursa ve Edirne'deki camilerin tabhane mekanlarında veya mihraplarında yer alan alçı süslemelerde, alçak ve yüksek kabartma olarak bu teknik uygulanmıştır.

Camilerin alçı süslemelerinde nadir de olsa gördüğümüz bir başka teknik ajur tekniğidir. Erken Dönem Osmanlı camilerinde ajur tekniğinin etkilerinin görüldüğü tek örnek, Bursa Yeşil Camisi'nde bulunmaktadır. Caminin güneybatı tabhane mekanında bulunan alçı kaplamanın alınlık kısmında ajur tekniğinde yapılmış bir kabara bulunmaktadır.

Son olarak alçının kalemişiyle birlikte kullanılmasıyla ortaya çıkan malakari tekniği de Erken Osmanlı camilerinden Eski Bilecik Orhan Gazi İmaret'in kubbeye geçiş bölgesinde ve örtü sisteminde yer almaktadır[165].

[165] Yıldız Demiriz, *a.g.e.,* s. 22-23.

Erken Dönem Osmanlı camilerinde görülen alçı süsleme programını; bitkisel, geometrik, yazı, mukarnas ve figürlü süslemeler başlığı altında değerlendirmek mümkündür.

Geometrik süsleme, yapıların tabhane mekanlarında, panoları ve nişleri çevreleyen bordürlerde ve panoların yüzey motiflerinde; mihraplarda ise bordürlerde, köşelik ve niş gibi geniş yüzeylerde yoğun olarak kullanılmıştır.

Geometrik süsleme iki şekilde değerlendirilir. İlki genellikle zencirek, meander, zikzak gibi motiflerden meydana getirilen kompozisyonlardır. Bursa Yıldırım Camisi'nin tabhane mekanlarındaki alçı kaplamayı çevreleyen bordürler, yüzeyi zikzaklar yapan kırık çizgilerden meydana gelmiştir. Aynı geometrik süsleme Bursa Yeşil Camisi'nin hünkar mahfili doğu odasındaki bordürde ve Edirne Gazi Mihal Camisi mihrabını kuşatan bordürde görülmektedir. Zencirek motifi, Bursa Timurtaş Paşa Camisi'nin cümle kapısında görülmektedir. Kapının firizinde bulunan süslemede ikili zencireklerden oluşmuş geometrik kompozisyon yer alır. Aynı süsleme Bursa Yıldırım Camisi'nde güneydoğu tabhane mekanında panoları ve nişleri çevreleyen bordürlerde de kullanılmıştır. Zencirek motifinin değişik bir şekli Edirne Şah Melek Camisi'nin mihrap bordüründe karşımıza çıkar. Diğer motif olan meander ise, Bursa Yeşil Camisi'nde kuzeydoğu ve güneybatı tabhane mekanlarındaki alçı kaplamaların bordürlerinde görülmektedir.

Erken Dönem Osmanlı camilerinde görülen geometrik süslemenin ikinci şekli, çember yayları veya çokgenlerden oluşan düzenlemelerdir. Bursa Yıldırım Camisi tabhane mekanlarında alçı kaplamayı saran bordürlerde ve nişlerin aralarında, sekizgen şeklindeki geometrik düzenlemenin içinde, sekiz dilimli motifler yan yana sıralanmıştır. Aynı caminin tabhane mekanlarında yer alan geniş nişlerin aralarında ise, daha farklı bir biçimde yüzeyleri sekiz kollu ve sekiz köşeli yıldız motifleriyle süslenmiş geometrik kompozisyon yer almaktadır. Bursa Yeşil Camisi'nin güneydoğu tabhane mekanındaki kaplamada yer alan panoların yüzeylerinde ise sekiz kollu ve sekiz köşeli yıldızlardan oluşmuş değişik bir motifle karşılaşılmaktadır. Bu tür süslemelerin yanı sıra, çember yaylarından meydana gelen, sekiz köşeli yıldızlardan ve sekizgenlerden oluşmuş örnekleri de görmekteyiz. Bu

süslemeler Bursa Yeşil Camisi'nin tabhane mekanlarındaki duvar kaplamaların hemen hepsinde göze çarpmaktadır. Caminin güneydoğu tabhane mekanında nişlerin etrafını saran bordürde, güneybatı ve kuzeybatı tabhane mekanlarında ise panoların yüzeylerinde bu şekil süslemelere rastlamaktayız.

Edirne Yıldırım Camisi güney tabhane mekanında, ocağı çevreleyen bordürün yüzeyi birbiriyle çapraz eksenlerde dört köşeli yıldızlar oluşturacak şekilde kesişen sekizgenlerin meydana getirdiği geometrik kompozisyonla süslenmiştir. Aynı şekil kuzey tabhane mekanı bordüründe de görülmektedir. Bu motifin görüldüğü bir başka örnek ise Edirne Şah Melek Camisi'nin mihrabında karşımıza çıkmaktadır. Mihrabı çevreleyen bordürün yüzeyinde bu şekilde geometrik kompozisyon yer almaktadır.

Çokgenlerden oluşmuş bir diğer motif, on kollu yıldızların meydana getirdiği geometrik kompozisyondur. Bursa Yeşil Camisi'nin güneybatı ve kuzeydoğu tabhane mekanlarındaki kaplamalarda yer alan panoların yüzeyleri, on kollu yıldızların meydana getirdiği geometrik kompozisyonla süslenmiştir.

Son olarak altıgenlerden meydana gelmiş geometrik kompozisyonla karşılaşmaktayız. Örnek olarak, Bursa Yeşil Camisi'nin kuzeydoğu tabhane mekanında bulunan panonun yüzeyinde, kareler, altıgenler ve altıgenlerin merkezlerinde altı köşeli yıldızlardan oluşmuş geometrik kompozisyon yer almaktadır. Diğer bir örnek olan Edirne Şah Melek Camisi'nde de mihrap nişinin yüzeyi aynı geometrik motiflerle doldurulmuştur. Bu süslemede diğer örnekten farklı olarak altı köşeli yıldızların merkezlerinde yer yer kabartma şeklinde yıldız motifleri görülmektedir.

Geometrik süslemelere göre daha az yoğunluk gösteren bitkisel kompozisyonlar; rumiler, palmetler, lotuslar ve çiçek motifleriyle oluşturulmuşlardır. Bitkisel süslemeler mihraplarda ve duvar kaplamalarında daha çok, tepelik, bordür, ocak yaşmak panoları ve niş köşeliklerinde kullanılmışlardır. Bursa Yeşil Camisi'nin güney ve kuzey tabhane mekanlarının tepelik kısımları, lotus- palmetlerle süslenerek, adeta bir taç şeklini almışlardır. Yine Yeşil Camisi'nin hünkar mahfili batı odasının

duvarını kaplayan alçı süsleme, bu kez, rumi ve palmet motifinin işlenmesiyle oluşmuş bir tepelikle taçlandırılmıştır.

Bitkisel süsleme, tepeliğin dışında, bordürlerde yoğun bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Süsleme olarak tek başlarına rumiler ve rumilerle palmetlerin bir arada kullanılmasıyla oluşmuş bitkisel motifler görülmektedir. Bursa Yeşil Camisi'nin tabhane mekanlarının duvar kaplamalarında yer alan bazı panoların, ocakların ve nişlerin etrafı, farklı şekillerde rumilerin alt üst geçme yaparak oluşturdukları bitkisel süslemeli bordürlerle çerçevelenmiştir. Bir başka örnek olarak Edirne Yıldırım Camisi'nde güney ve kuzey tabhane mekanlarında yer alan ocakların panoları dilimli rumilerin oluşturduğu bitkisel kompozisyonla süslenmiş bir bordürle kuşatılmıştır. Aynı süsleme Edirne Gazi Mihal Camisi'nde mihrabı ve mihrap alınlığını çevreleyen bordürde görülmektedir. Diğer bordürde ise üç dilimli palmetlerden oluşmuş bitkisel kompozisyon yer almaktadır.

Bitkisel süsleme olarak rumilerle palmetlerin bir arada kullanılmasıyla oluşmuş kompozisyonlar yoğun bir biçimde camilerin tabhane mekanlarında ve az da olsa mihraplarda görülmektedir. Bursa Yıldırım Camisi'nin tabhane mekanlarında nişlerin aralarında üç dilimli palmetlerle çiçek motiflerinden oluşmuş bitkisel kompozisyonlar bordür halinde kullanılmıştır. Aynı caminin güneybatı tabhane mekanının duvar kaplamasındaki tüm panoları dıştan çevreleyen bordürlerde de aynı süsleme bulunmaktadır.

Palmetlerle rumilerin bir arada kullanıldıkları bir diğer örnek Bursa Yeşil Camisi'dir. Yapının güney ve kuzey tabhane mekanları ile hünkar mahfili odalarında yer alan bordürlerde palmet ve rumi motiflerinin çeşitli biçimlerde kompozisyonlar oluşturduğu görülmektedir. Edirne Şah Melek Camisi'nde mihrabı çevreleyen bordürde de bu şekilde süslemelere rastlamaktayız.

Bitkisel süsleme, bordürlerin dışında ocak yaşmak panolarında da karşımıza çıkmaktadır. Örnek olarak Bursa Yeşil Camisi'nin kuzey tabhane mekanları ile hünkar mahfili doğu odasında yer alan ocak yaşmaklarının yüzeyleri, dilimli rumilerle palmetlerin oluşturdukları bitkisel kompozisyonla süslenmiştir. Köşelerde

ise kuş figürlerine rastlanmaktadır. Aynı süsleme yine Yeşil Camisi'nin güneybatı tabhane mekanında niş sıralarının arasında yatay bir şekilde görülmektedir. Farklı örnek olarak; Yeşil Camisi hünkar mahfili batı odasında ocak yaşmağının yüzeyinde, üç dilimli palmetlerle, çiçek ve yaprak desenler bir arada kullanılmıştır.

Bitkisel süslemeyi son olarak niş köşeliklerinde görmekteyiz. Bursa'da Yeşil ve Yıldırım camilerinin, tabhane mekanları duvar kaplamalarında nişlerin köşelikleri, rumi ve palmetlerin yanı sıra çeşitli yaprak ve çiçeklerden oluşmuş farklı şekillerde biçimlendirilmiş bitkisel kompozisyondan meydana gelmişlerdir.

Erken Dönem Osmanlı camilerinde süsleme olarak bitkisel ve geometrik süslemelerin tek başlarına kullanıldıkları örneklerin yanı sıra bir arada kompozisyon oluşturdukları örnekleri de görmek mümkündür.

Camilerin, tabhane mekanlarında veya mihrap kısımlarında yer alan geometrik süslemelerin aralarında bitkisel süslemeler yer alır. Bursa Yeşil Camisi'nin kuzeybatı tabhane mekanının duvar kaplamasında yer alan panoların yüzeyleri on kollu yıldızlardan oluşmuş geometrik kompozisyonlarla süslenmiştir. Yıldızların kol yüzeylerinde rumi ve palmetlerle kabartmalar işlenmiştir. Edirne Gazi Mihal Camisi'nin mihrap alınlığı bordüründe altıgenlerden oluşmuş geometrik kompozisyonun ortasında bitkisel süsleme görülür. Bursa Yeşil Camisi'nin hünkar mahfili doğu odasında, yer alan panoların etrafını saran bordürlerde, sekiz köşeli yıldızlardan oluşmuş geometrik süslemenin aralarına damla motifi işlenmiştir. Yine aynı caminin kuzeydoğu tabhane mekanında da bu şekilde süsleme görülmektedir. Bursa Yıldırım Camisi tabhane mekanlarında yer alan panoların yüzeylerinde sekiz kollu ve sekiz köşeli yıldızların aralarında rumi, palmet ve çeşitli yaprak motiflerinden oluşmuş bitkisel süsleme kullanılmıştır. Edirne Gazi Mihal Camisi'nde mihrabı çevreleyen bordürlerden birinin yüzeyinde dört kollu yıldızların merkezlerinde sekizgenler görülmektedir. Sekizgenlerin aralarında rozet çiçekleri ve sekiz dilimli yapraklardan oluşmuş bitkisel kompozisyon yer almaktadır. Bursa Yeşil Camisi'nin tabhane mekanları ile hünkar mahfili batı odasında bulunan ocak ve kapı köşelikleri, sekizgenlerin oluşturdukları geometrik kompozisyonla süslenmiştir. Caminin kuzeydoğu tabhane mekanında ve hünkar mahfili batı odasında bulunan

panolarda da aynı süsleme görülmektedir. Güneybatı tabhane mekanında, alınlığın tam ortasında, yüksek kabartma şeklinde işlenmiş yarım küre formunda bir kabara bulunmaktadır. Kabaranın yüzeyinde, rumi ve palmetlerin meydana getirdiği bitkisel süsleme, sekiz köşeli yıldız şeklini almıştır.

Bursa Yıldırım Camisi'nin güneydoğu tabhane mekanı ile hünkar mahfili batı odasında yer alan panolarda, on iki kollu ve on iki köşeli yıldızların kol aralarına üç dilimli palmet motifleri kabartma şeklinde işlenmiştir. Yıldızların merkezleri ise çark-ı felek kabartmasıyla hareketlendirilmiştir. Aynı süsleme, Bursa Yeşil Camisi'nin güneydoğu tabhane mekanındaki panoların ve niş duvarının yüzeylerinde karşımıza çıkmaktadır.

Edirne'deki örneklere baktığımızda Yıldırım, Gazi Mihal ve Şah Melek camilerinde aynı şekilde on iki kollu yıldız motiflerini görmekteyiz. Yıldırım Camisi'nde güney tabhane mekanında panonun yüzeyinde görülen bu süslemede, farklı olarak yıldızların merkezlerinde sekiz yapraklı rozet kabartmaları bulunmaktadır. Gazi Mihal ve Şah Melek camilerinin mihrap alınlık panosu ve mihrap köşeliğinde de görülen bu süslemede yıldızların merkezlerine sekiz yapraklı rozet kabartmaları yerine çark-ı felek motifiyle süslenmiş kabaralar işlenmiştir. Bu şekil geometrik kompozisyondan oluşmuş bitkisel süsleme, Edirne'de Yıldırım ve Gazi Mihal camilerinde daha sade olmakla birlikte Şah Melek Camisi'nde son derece gösterişlidir. Ayrıca bu camide süslemelerin bir kısmı firuze çinilerle doldurulmuştur.

Geometrik süsleme ile bitkisel süslemenin bir arada kullanıldığı bir başka motif, yuvarlak kemercik dizisi içine işlenen rumi ve palmetlerden oluşmuş bitkisel kompozisyondur. Bu süsleme, Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanında bordür olarak görülmektedir. Bu süslemenin dışında yan yana sıralanmış kemercik dizisinin daha faklı bir şekli, caminin güneybatı tabhane mekanında karşımıza çıkmaktadır. Bu süslemede nişlerin aralarında yatay bir şekilde, yan yana sıralanmış sivri kemercikler bulunmaktadır. Tek fark olarak güneybatı tabhane mekanında bu kemerciklerin içlerine, rumi ve palmetlerden oluşmuş bitkisel motifin yerine, çini ile süsleme yapılmıştır.

Yazı, Osmanlı Dönemi'nde, duvar kaplamalarında bordür olarak görülen örneklerin yanı sıra, özellikle mihrapların bordür ve alınlık kısımlarında, vazgeçilmez süsleme öğelerinden biri olmuştur. Bursa Yeşil Camisi'nde kuzey tabhane mekanlarındaki alçı kaplamalar, sülüs hatla işlenmiş Kelime-i Tevhid yazısı içeren bir bordürle kuşatılmıştır. Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanındaki alçı kaplamanın kenar bordürü ile ocak panosunu kuşatan bordür, aynı şekilde sülüs yazının kullanıldığı yerlerdir.

Erken Dönem Osmanlı camilerinde gördüğümüz bir başka yazı çeşidi Şah Melek Camisi'nde karşımıza çıkmaktadır. Mihrabı üç yönden kuşatan bordürde, kıvrık dallar üzerine nesih hatla işlenmiş yazı görülmektedir. Yine bu dönemdeki alçı süslemelerde görülen üçüncü yazı türü kufi'dir. Osmanlı Dönemi yapılarında daha çok sülüs ve nesih yazının işlendiği bu süslemelerde kufi yazı, tek örnek olarak Bursa Yıldırım Camisi'nde karşımıza çıkmaktadır. Yapının güneydoğu tabhane mekanı alçı kaplamalarında, ocak panosunu kuşatan bordürde ve güneybatı tabhane mekanında ocağın iki kenarında bordür şeklinde görülmektedir.

Yazı yoğunluğunda olmasa da alçı süslemeciliğinin bir başka temasını mukarnaslar oluşturmaktadır. Mukarnas süsleme camilerin mihraplarında ve tabhane mekanlarındaki duvar kaplamalarını kuşatan bordürlerde karşımıza çıkmaktadır. Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında tepeliğin ve kenar bordürün mukarnaslarla süslendiği görülmektedir. Bursa Yeşil Camisi güney tabhane mekanlarındaki kaplamaları çevreleyen bordürlerde üç sıra halinde mukarnas süsleme görülmektedir. Bu biçimde mukarnas süsleme, Edirne Gazi Mihal Camisi mihrap bordüründe de karşımıza çıkmaktadır. Yeşil Camisi kuzey tabhane mekanlarındaki bordürlerde ise iki sıra halinde mukarnas süsleme kullanılmıştır.

Edirne'de Şah Melek ve Gazi Mihal camilerinin mihrap kavsara kısımlarında mukarnas süslemeye rastlanmaktadır. Gazi Mihal Camisi'nin mihrap kavsarası beş sıra mukarnas dizisinden oluşmuşken, Şah Melek Camisi'nin mihrabı sekiz sıra mukarnas kavsaralıdır.

Alçı süslemede son olarak az da olsa figürlü süslemeyi görmekteyiz. Figür olarak gördüğümüz kuş tasviri, zaviyeli camilerin tabhane mekanlarının duvar kaplamalarında kullanılmıştır. Bursa ve Edirne'de gördüğümüz camiler içerisinde tek örnek olarak Bursa Yeşil Camisi'ni verebiliriz. Yapının kuzey ve güney tabhane mekanları ile hünkar mahfili odalarının ocak yaşmaklarında bulunan kuş figürleri, rahatça görülemeyecek kadar küçük boyutludurlar.

Erken Osmanlı Dönemi'nde çini, bazı camilerde alçı ile bir arada kullanılan önemli bir süsleme elemanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bursa ve Edirne'deki camilerin genellikle tabhane mekanlarında bulunan duvar kaplamalarında ve mihraplarda alçının üzerine çini ile süsleme yapılmıştır. Bursa Yeşil Camisi'nin kuzeybatı tabhane mekanında yer alan bütün panoların yüzeylerine, yer yer turkuvaz renkte çiniler kakılmıştır. Panoların yanı sıra, geniş nişler ile ocak kısmını kuşatan mukarnasların aralarına yine turkuvaz renkte çiniler işlenmiştir. Aynı caminin kuzeydoğu tabhane mekanında geniş nişleri çevreleyen mukarnaslı bordürlerde de çini süsleme görülmektedir. Bursa Yıldırım Camisi'nin tabhane mekanları duvar kaplamalarında, panoların yüzeyleri, nişlerin kemer köşelikleri ile yatay ve dikey olarak yerleştirilen bordürleri çini süsleme ile işlenmiştir.

Edirne'de bulunan Yıldırım Camisi'nin tabhane mekanlarında da aynı şekilde alçı ve çini birlikte kullanılmıştır. Burada yer alan ocaklardaki geometrik panoların yüzeylerinde turkuvaz renkte çiniler görülmektedir. Ayrıca kuzeyde yer alan ocağın etrafını çevreleyen geometrik motifli bordürün aralarına da yine turkuvaz renkte çiniler işlenmiştir. Yine Edirne camilerinden Şah Melek Camisi'nin mihrabında alçı çini birlikteliği çarpıcı bir biçimde çözümlenmiştir. Yapının mihrabının köşelik kısmı geometrik motiflidir. Köşeliğin yüzeyi, kırık çizgilerin meydana getirdiği on iki ve sekiz kollu yıldızların aralarına çinilerle süsleme yapılmıştır. Mihrap orijinal haline sadık kalınarak yenilenmiş olup, turkuvaz renkli çini süslemelerin de yüzeyleri boyanmıştır.

6. SONUÇ

Tarihi bakımdan Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar geçen 153 yıllık bir zaman dilimini kapsayan Erken Osmanlı Dönemi, gerek mimari ve gerekse mimari süslemede kısıtlı imkanlara rağmen çok çeşitli yeniliklerin gerçekleştirildiği bir dönemdir. Bu dönemde alçı, iç mekanın süslemesinde önemli bir yer tutmuştur.

Bu çalışmada ele aldığımız eserler, 14 yüzyılın ilk çeyreğinden 15 yüzyılın ortalarına kadar uzanan geniş bir zaman diliminde inşa edilmiş olup çoğunluğu Bursa ve Edirne illerinde yoğunlaşmıştır. İç dekorasyon malzemesi olarak kullanılan alçı, Erken Osmanlı Dönemi içinde altı örnekte değerlendirilmiştir. İncelenen örneklerde, camilerin üç tanesinin tabhane mekanlarında, iki tanesinin mihraplarında ve bir tanesinin de cümle kapısında alçı süsleme kullanılmıştır. İncelenen örneklerde Bursa'daki camilerin ikisinde alçı süsleme tabhane mekanlarında yer alırken, birinde cümle kapısı frizinde görülmektedir. Edirne'deki camilerde ise iki yapıda mihraplarda gördüğümüz alçı süsleme, bir yapıda tabhane mekanlarında kullanılmıştır.

Bursa'daki camilerin tabhane mekanlarındaki alçı kaplamalarda, incelediğimiz yapılarda aynı kompozisyonla karşılaşılmaktadır. Alçı kaplama üç bölümden oluşup tam ortada ocak yer alır. Ocağın üzeri yaşmakla örtülmüştür. Bazı örneklerde farklı olarak ocağın yerine kapı kullanılmıştır. Edirne'deki bir caminin tabhane mekanlarında gördüğümüz düzenleme Bursa örneklerinden çok farklıdır. Buradaki kompozisyonda sadece ocak kullanılmıştır.

Bursa'da inceleme dışına aldığımız bazı camilerin mihrapları, orijinallerinde alçı olup, sonradan boyanarak haklarında zor hüküm verilecek duruma gelmişlerdir. Edirne'deki camilerde gördüğümüz alçı mihraplar orijinal hallerini korumuşlardır.

İncelemiş olduğum yapıların hepsinde alçı süslemeler kalıplama tekniğinde alçak ve yüksek kabartma olarak yapılmıştır. Tek örnek olarak Yeşil Camisi'nin

güneybatı tabhane mekanında alınlık kısmının ortasında ajurlu bir kabaradan bahsetmek mümkündür.

Süsleme olarak genelde kullanılan motifler, geometrik ve bitkisel kompozisyonlardır. Gerek camilerin tabhane mekanlarında gerekse de mihraplarda süsleme olarak bu motiflere daha çok ağırlık verilmiştir. Geometrik motifler, bütün mihrapların kavsara köşelikleri ile nişlerinde, yoğun olarak bordürlerde ve panoların yüzeylerinde kullanılmıştır. Panoların yüzeylerinde bazen tek başlarına bazen de bitkisel süslemeyle bir arada kullanılmıştır. Bitkisel süsleme ise bütün niş köşeliklerinde, nadir olarak bordürlerde ve kaplamaların tepelik bölümleri ile ocak yaşmak panolarında görülmektedir.

Yazı, Osmanlı Dönemi'nde, duvar kaplamalarında görülen örneklerin yanı sıra, özellikle mihrapların bordür ve alınlık kısımlarında, vazgeçilmez süsleme öğelerinden biridir. Osmanlı Dönemi yapılarında daha çok sülüs ve nesih yazının işlendiği bu süslemelerde az da olsa kufi yazı örneklerine rastlanmaktadır. Camilerin tabhane mekanlarında bordür olarak karşımıza çıkan yazı nadirde olsa mihrap bordürü şeklinde kullanılmıştır.

Mukarnas süsleme, alçı kaplamalarda bordür olarak, mihraplarda da hem bordür hem de kavsara bölümlerinde kullanılmıştır.

Kuş figürleri, zaviyeli camilerin tabhane mekanlarının duvar kaplamalarında nadir olarak kullanılmıştır. Bu da Osmanlı Dönemi'nde figürün pek tercih edilmediğini bizlere gösterir.

Sonuç olarak alçı, ekonomik, zaman ve malzeme yetersizliklerinin sonucunda tercih edilmiş bir iç dekorasyon malzemesidir. Diğer malzemelerden farklı olarak, alçıya bağlı geliştirilmiş bir motif ve kompozisyon düzeni yoktur. Taş ve çini gibi diğer malzemelerde kullanılmış olan motif ve düzenler alçıda da devam ettirilmiştir.

Erken Dönem Osmanlı camilerinde görülen alçı süsleme, 16. yüzyıldan itibaren yerini klasik örneklere bırakmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise yapıların tavan süslemelerinde kullanılmaya devam etmiştir.

7. KAYNAKÇA

Alp S. (1995). *Ahşap ve Alçı Süslemeciliğinde Çelebi Mehmet Dönemi Süsleme Repertuarı,* (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Altun, A. (1988). *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988.

Anonim (1983). *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski* Eserler, C.1, Ankara.

Arık, R. (2000). *Kubadabad Selçuklu Saray ve Çinileri,* İstanbul.

Arseven, C. E. (1970). *Türk Sanatı*, İstanbul.

Arseven, C. E. (1983). "Alçı", *Sanat Ansiklopedisi,* İstanbul.

Aslanapa, O. (1949). *Edirne'de Osmanlı Devri Abideleri,* İstanbul.

Aslanapa, O (1977). *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı,* Ankara.

Aslanapa, O. (1986). *Osmanlı Devri Mimarisi,* İstanbul.

Aslanapa, O. (1990). *Türk Sanatı,* Ankara.

Ayverdi, E. H. (1965). "Bursa'da Orhan Gazi Camii ve Osmanlı Mimarisinin Menşei Meselesi", *Vakıflar Dergisi,* S. IV. İstanbul.

Ayverdi, E. H. (1966). *İstanbul Mimari Çağının Menşei Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (1230-1402),* İstanbul.

Ayverdi, E. H.- İ. A. Yüksel (1976). *İlk 250 Senenin Mimarisi,* İstanbul.

Ayverdi, E. H. (1989). *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri,* C. 1, İstanbul.

Ayverdi, E. H. (1989). *İstanbul Mimari Çağının Menşei Osmanlı Mimarisinin İlk Devri Ertuğrul, Osman, Orhan Gaziler, Hüdavendigar ve Yıldırım Bayezid 630-805 (1230-1402)* C. I, (2. Basım), İstanbul.

Ayverdi, E. H. (1989). *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Murat Devri,* C.2, İstanbul.

Ayverdi, E. H. (1989). *Osmanlı Mimarisinde Fatih Devri,* C.3, İstanbul.

Baltacı, C. (1976). *XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri,* İstanbul.

Bakırer, Ö. (2001). *Onüç ve Ondördüncü Yüzyıllarda Anadolu Mihrapları, (2. Basım),* Ankara.

Baykal, K. (1950). *Bursa ve Anıtları,* Bursa.

Beşbaş, N.- Denizli, H. (1983). *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler III (Bursa İl Merkezi),* Ankara.

Büyükdığan, İ. (1991). "Edirne'nin kentsel gelişimi ışığında yeni yerleşim alanları ile tarihsel doku ilişkisi", *Mimar Sinan Üniversitesi Rektörlüğü Dünya şehircilik Günü Türkiye Daimi Komitesi,* İzmir.

Cantay, G. (2002). *Osmanlı Külliyelerinin Kuruluşu,* Ankara.

Çakmak, Ş. (1999). *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Taçkapılar,* Ankara.

Çetintaş, S. (1958). *Yeşil Cami ve Benzerleri Cami Değildir*, İstanbul.

Demiriz, Y. (1979). *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I, Erken Devir,* İstanbul.

Demiriz, Y. (1986). *Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler,* İstanbul.

Demiriz, Y. (2000). *İslam Sanatında Geometrik Süsleme,* İstanbul.

Dimand, M. S. (1958). *A Handbook of Muhammeden Art*, New York.

Ersoy, B. (1983). *Bergama'da Türk-İslam Anıtları (Cami ve Mescitler),* (E.Ü. Ed. Fak. Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi), İzmir.

Ersoy, B. (1992). "Edirne Şah Melek Camii'nin Tanıtımı ve Mimari Özellikleri Hakkında Düşünceler", *Arkeoloji – Sanat Tarihi Dergisi*, S.6, İzmir.

Eskici, B. (2001). *Ankara Mihrapları,* Ankara.

Eskici, B. (2006). "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Alçı Mihraplar", *Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Dergisi,* S. XV/1, İzmir.

Grabar, O. (1998). *İslam Sanatının Oluşumu,* çev. Nuran Yavuz, İstanbul.

Güreşsever, G.(1968). "İznik Çini Fırınları Kazısı Sırasında Çıkarılan Stuko Buluntular", *Sanat Tarihi Yıllığı, Sanat Tarihi Enstitüsü 1966-1968*, İstanbul.

Hassan,Ü.- Berktay, H.- Ödekan, A. (1988). *Türkiye Tarihi1"Osmanlı Devletine Kadar Türkler"* İstanbul.

İz, Y. (1964). *Anadolu Konya Sarayı Stukoları,* İstanbul.

Kaplanoğlu, R. (1994). *Bursa Anıtları Ansiklopedisi*, Bursa.

Karaçağ, A. (2002). *Beylikler Devri Mimarisinde Alçı Süslemeler,* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Konya.

Karaçağ, A. (2006). "Alçı Sanatı", Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (mimarlık ve Sanat), *T:C: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları*, C. 2, Ed. A. U. Peker, K. Bilici, Ankara.

Karpuz, H. (2001). *Anadolu Selçuklu Mimarisi*, Konya.

Kuban, D. (1958). *Osmanlı Mimarisinde İç Mekan Teşekkülü*, İstanbul.

Kuban, D. (1965). *Anadolu Türk Mimarisi Tarihi*, İstanbul.

Kuban, D. (1969). *Anadolu Medreseleri*, Ankara.

Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi,* İstanbul.

Kunt, M.-Yurdaydın, H.- Ödekan, A. (1988). *Türkiye Tarihi 2,"Osmanlı Devleti 1300-1600",* İstanbul.

Kuran, A. (1964). "Edirne'de Yıldırım Camii", *Belleten,* C.28, S.111, Ankara.

Kuran, A. (1964). *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami,* Ankara.

Meriç, R. M. (1963). "Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I,* İstanbul.

Mülayim, S. (1982). *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler – Selçuklu Çağı-,* Ankara.

Mülayim, S. (1984). "Selçuklu Palmet Motiflerinin Tipolojisi", *Anadolu (Anatolia)* XX, (1976-1977), Ankara.

Mülayim, S. (1989). "Erken Devir Türk Sanatı Araştırmaları*", Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi,* S. 5, İstanbul.

Mülayim, S. (1991). "Anadolu Türk Sanatında XIV. Yüzyıl", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi,* S. 10, İstanbul.

Mülayim, S. (1997). "Rumi Motifinin Zoomorfik Kökeni", *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri,* Ankara.

Ögel, B. (1991). *İslamiyet'ten Önce Türk Kültür Tarihi,* Ankara.

Ögel, S. (1987). *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı,* (2. Basım), Ankara.

Öney, G. (1971). *Ankara'da Türk Devri Yapıları*, Ankara.

Öney, G. (1973). "İran'da Erken İslam Devri Alçı İşçiliğinin Anadolu Selçuk Sanatında Akisleri" *Belleten,* C. 37, S.147, İstanbul.

Öney, G. (1984). "Gazneli Saray Süslemelerinin Anadolu Selçuk Saray Süslemelerine Akisleri", *Arkeoloji- Sanat tarihi Dergisi,* S. 3, İzmir.

Öney, G. (1989). *Beylikler Devri Sanatı, XIV-XV. Yüzyıl,* İstanbul.

Öney, G. (1992). *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları,* (2. Basım), Ankara.

Önkal, H. (1992). *Osmanlı Hanedan Türbeleri,* Ankara.

Özbek, Y. (2002). *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453),* Ankara.

Peremeci, O. N. (1939). *Edirne Tarihi*, İstanbul.

Sezgin, H. (1984). *Türk ve İslam Ülkeleri Mimarisine Toplu Bakış,* İstanbul.

Sözen, M. - Tanyeli, U. (1986). *Sanat Kavramları ve Terimleri Sözlüğü,* İstanbul.

Şahin, F. (1989). "Yeşil Cami Minaresi ve Unutulmuş Bir Çini Tekniği", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi,* S. 4, İstanbul.

Tanyeli, U. – Tanyeli, G. (1989). "Osmanlı Mimarlığında Devşirme Malzeme Kullanımı (16-18.yy.)", *Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi,* S. 4, İstanbul.

Top, M. (1997). *Erken Dönem Osmanlı Mihrapları (14.-15.yüzyıl),* (100. Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Van.

Turani, A. (1980). *Sanat Terimleri Sözlüğü*, Toplum Yayınları, 4. Baskı, Ankara.

Tüfekçioğlu, A. (2001). *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı,* Ankara.

Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı Tarihi,* C. l, Ankara.

Ülgen, A. S. (1938). "İznik'te Türk Eserleri", *Vakıflar Dergisi*, S. 1, İstanbul.

Ünal, R. H. (1982). *Osmanlı Öncesi Anadolu Türk Mimarisinde Taçkapılar,* İzmir.

Ünver, S. (1956). "Edirne'de Şah Melek Paşa Cami'i Nakışları Hakkında", *Vakıflar Dergisi*, S. III, Ankara.

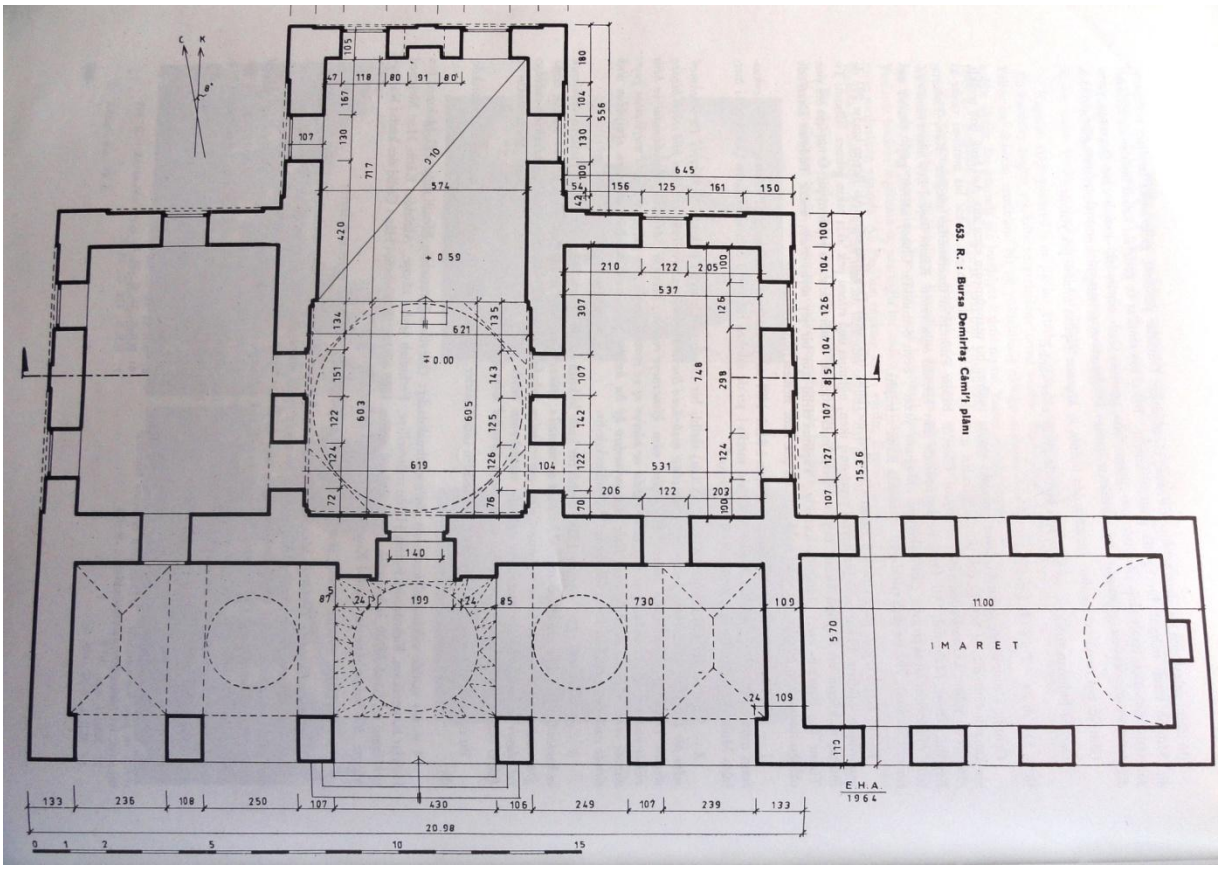
Yalman, B. (1984). *Bursa*, İstanbul.

Yetkin, S. K. (1970). *Türk Mimarisi,* Ankara.

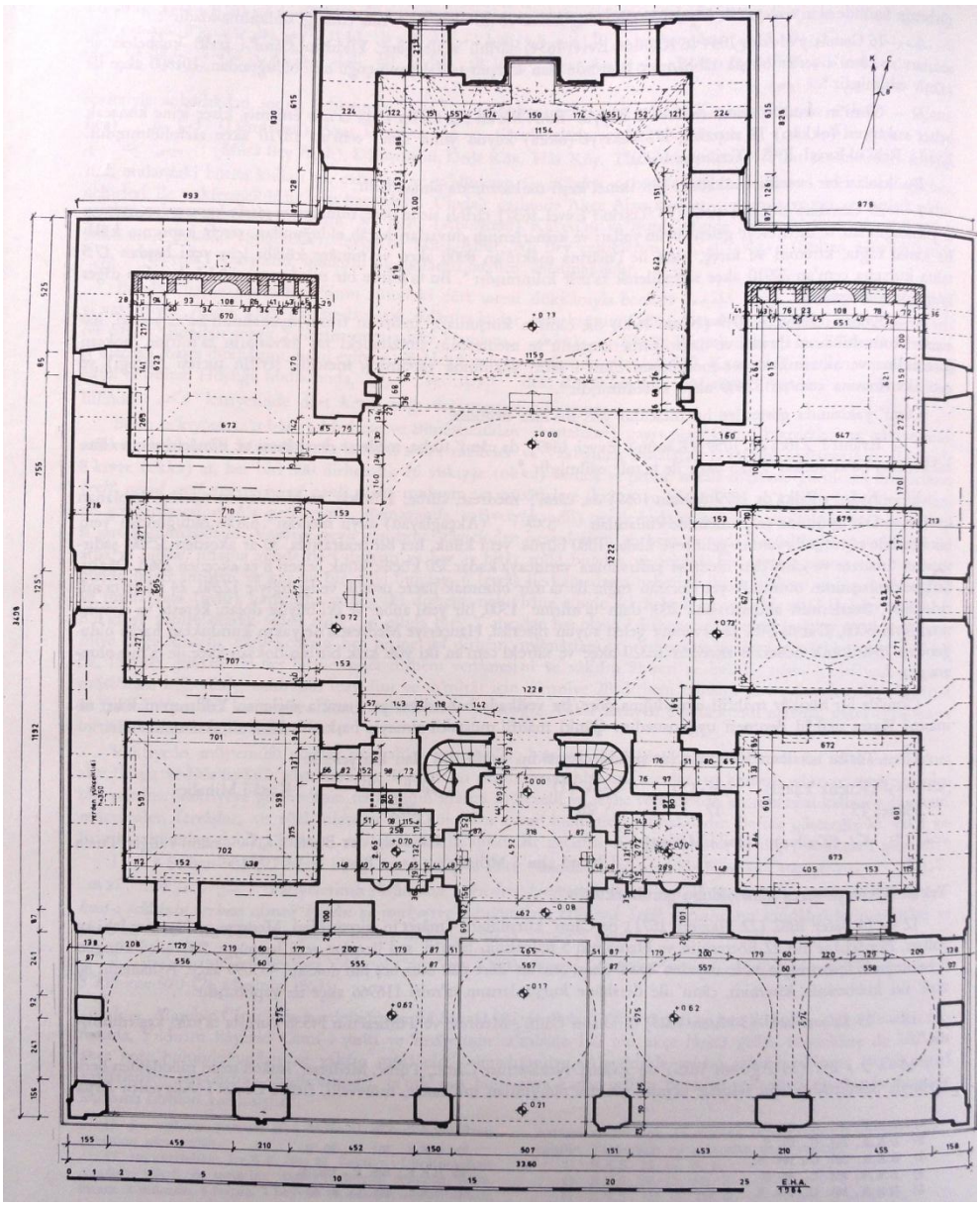
Yetkin, Ş. (1966-68). "Anadolu Selçuklularının Mimari Süslemelerinde Büyük Selçuklulardan Gelen Bazı Etkiler", *Sanat Tarihi Yıllığı II,* İstanbul.

Yetkin, Ş. (1981). "Konya'da Yeni Bulunmuş Figürlü Stuko Süslemeler ve Anadolu Türk Mimarisindeki Devamı", *Sanat Tarihi Yıllığı,* S. 9-10, Sanat Tarihi Enstitüsü 1979-1980, İstanbul.

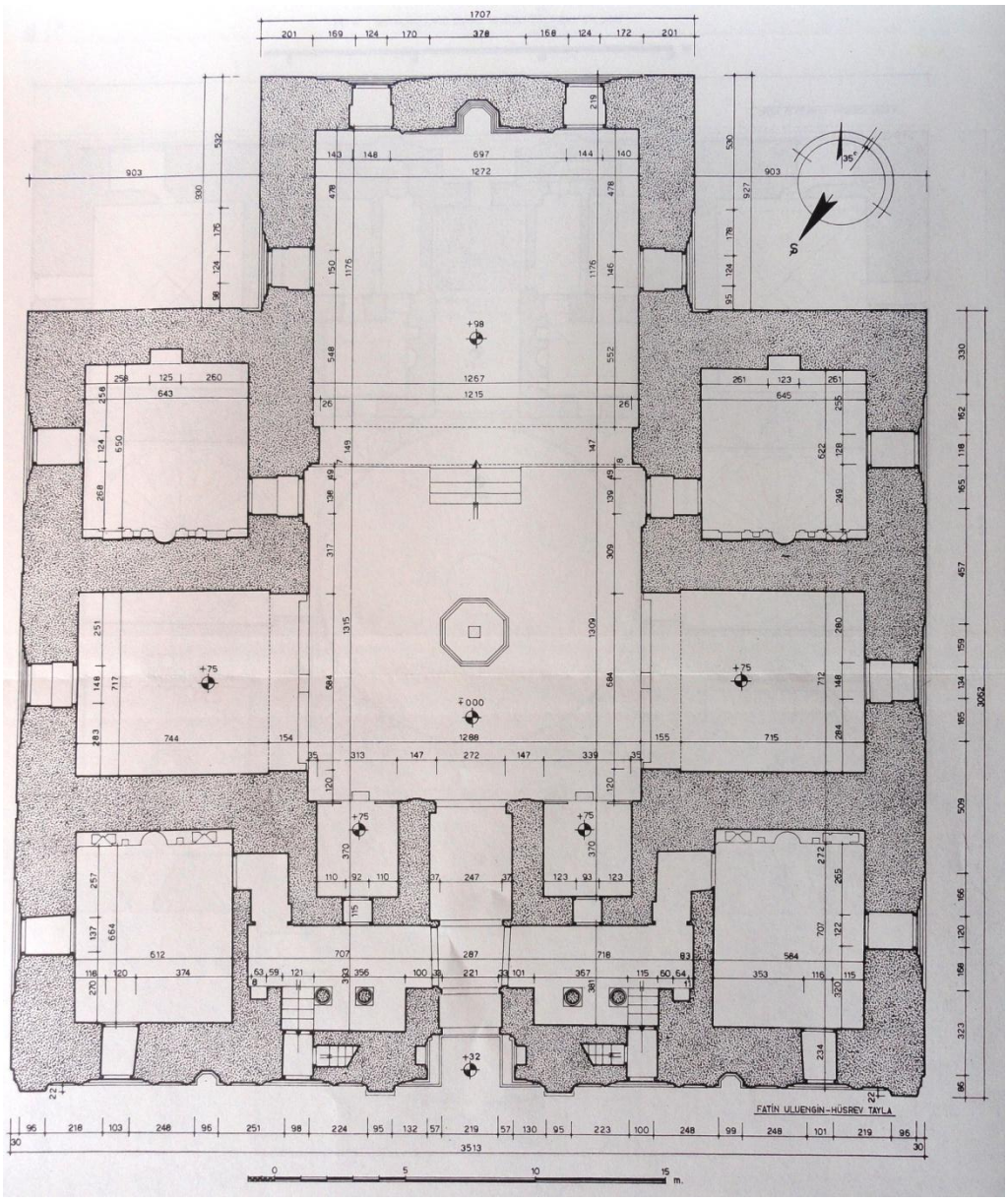
Yetkin, Ş. (1984). *İslam Ülkelerinde Sanat,* İstanbul.

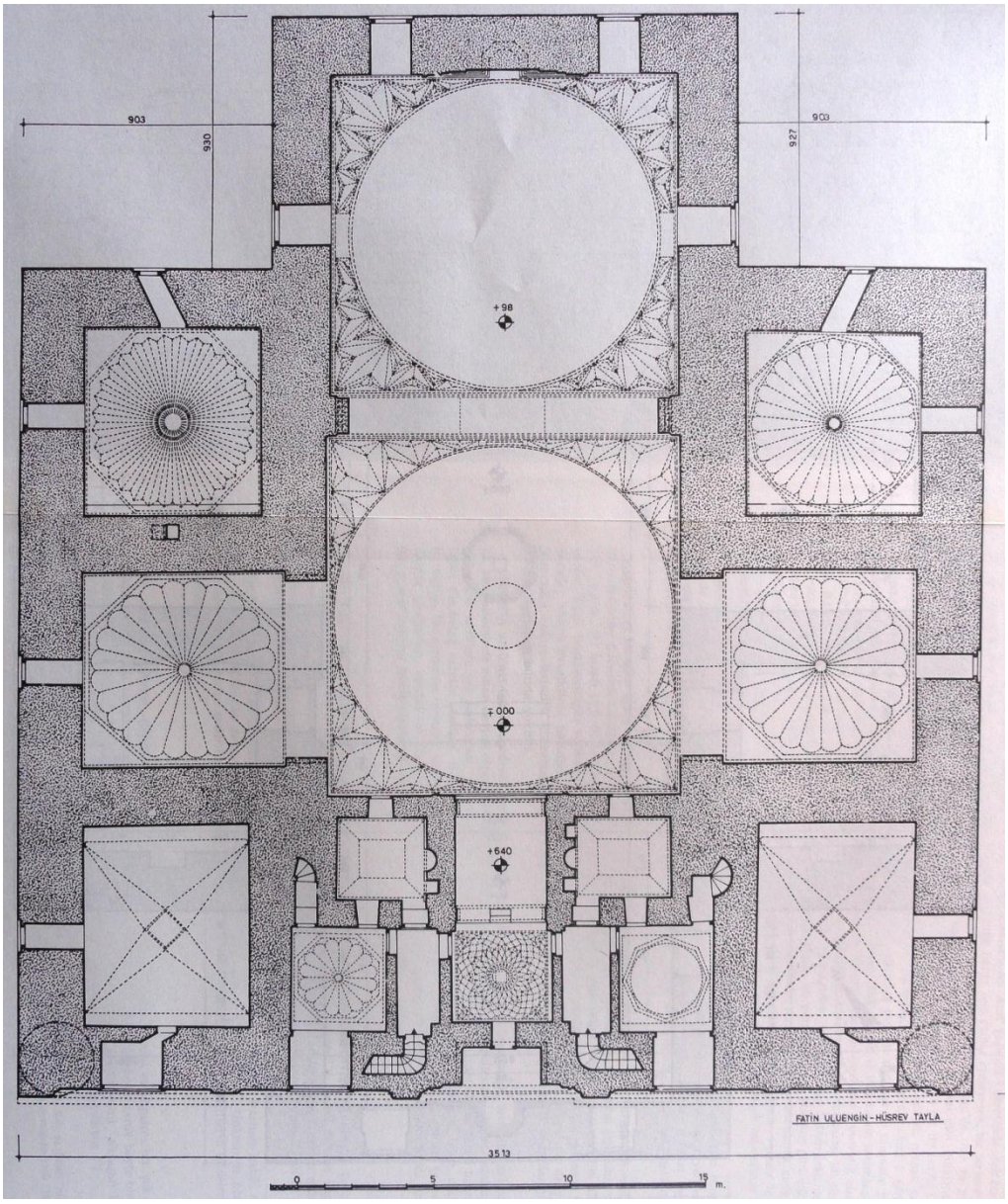
Çizim 1 Bursa Timurtaş (Demirtaş) Paşa Camisi Planı (E. H. Ayverdi'den)

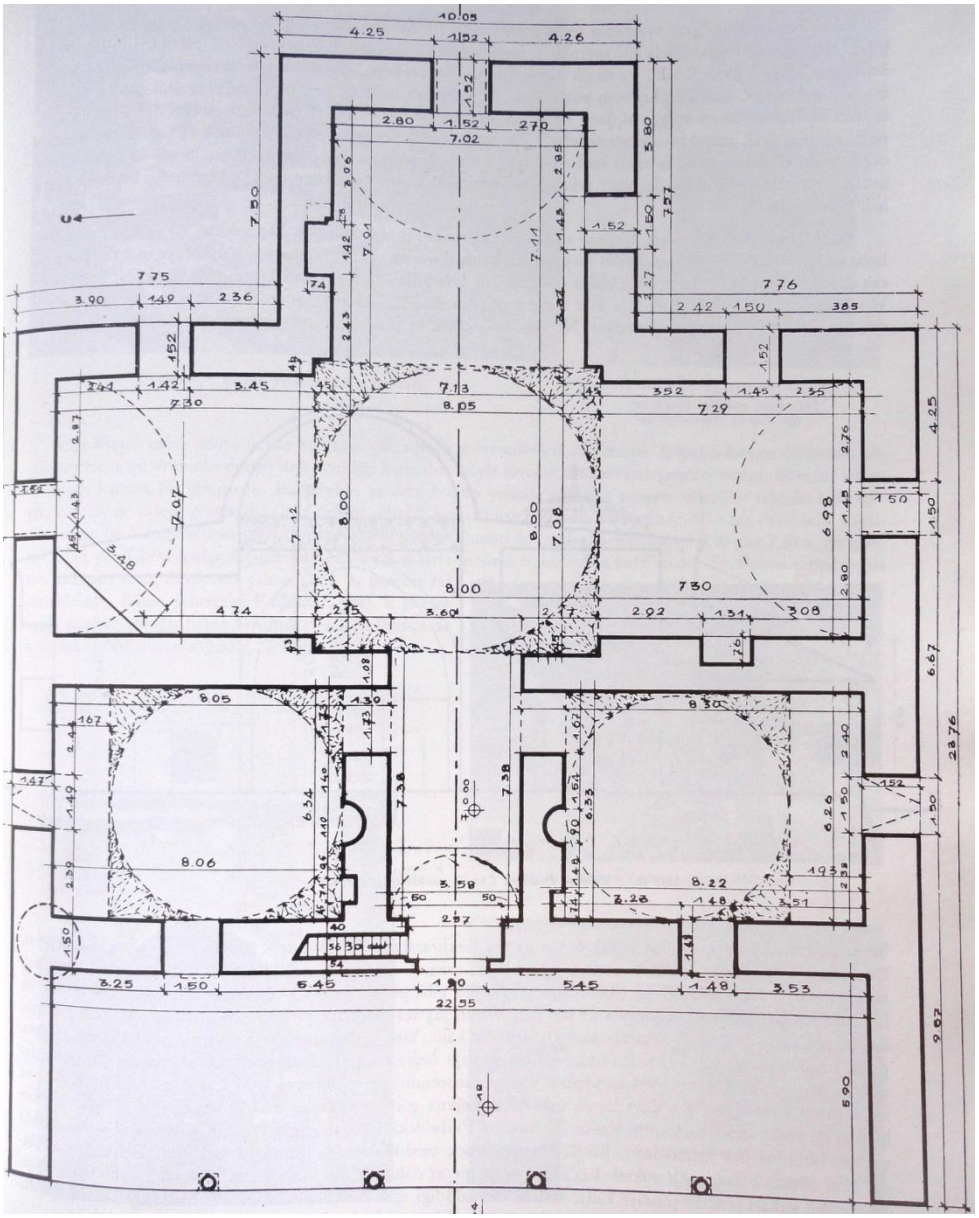
Çizim 2 Bursa Yıldırım Camisi Planı (E. H. Ayverdi'den)

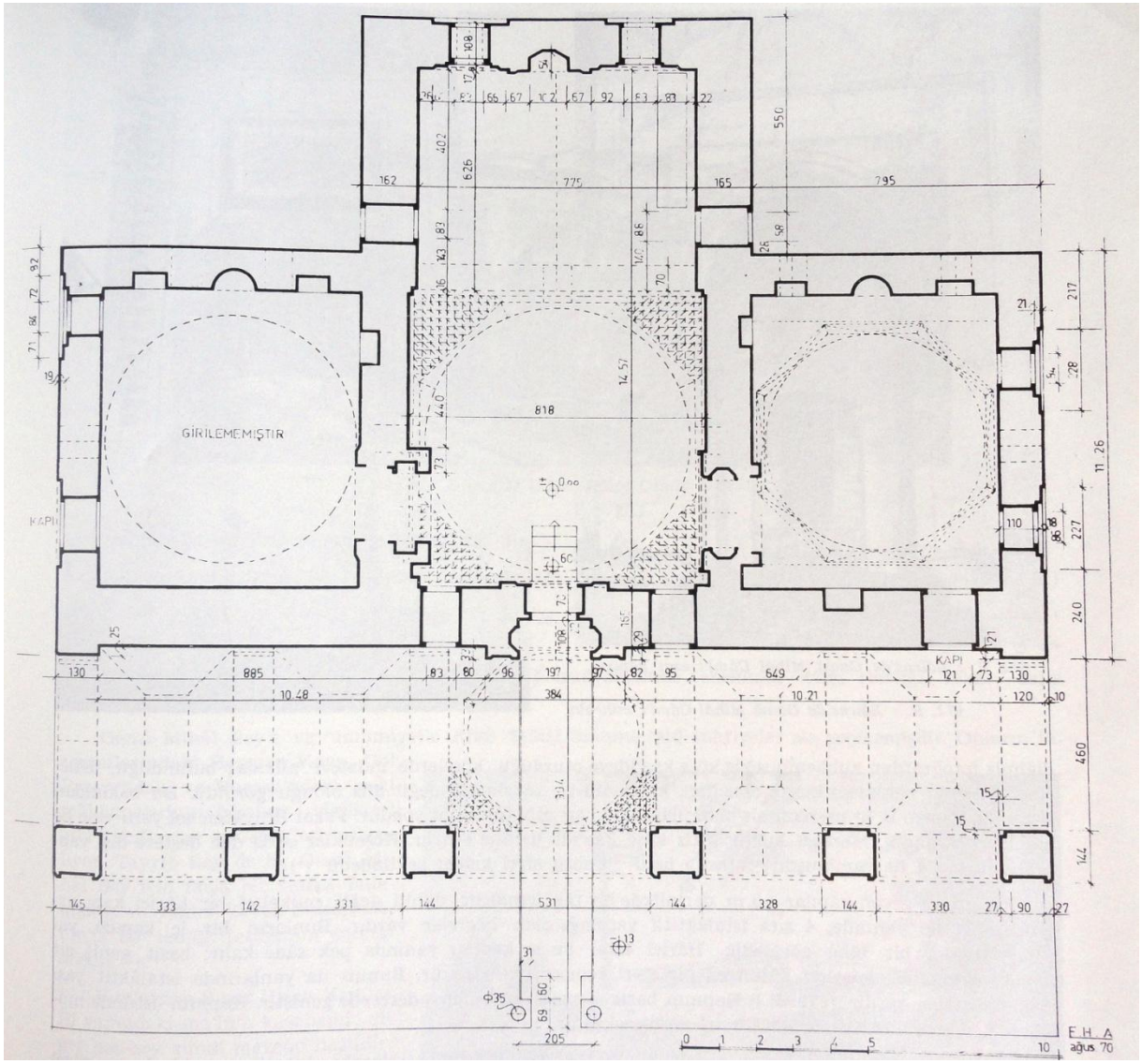
Çizim 3 Bursa Yeşil Camisi Zemin Kat Planı (E. H. Ayverdi'den)

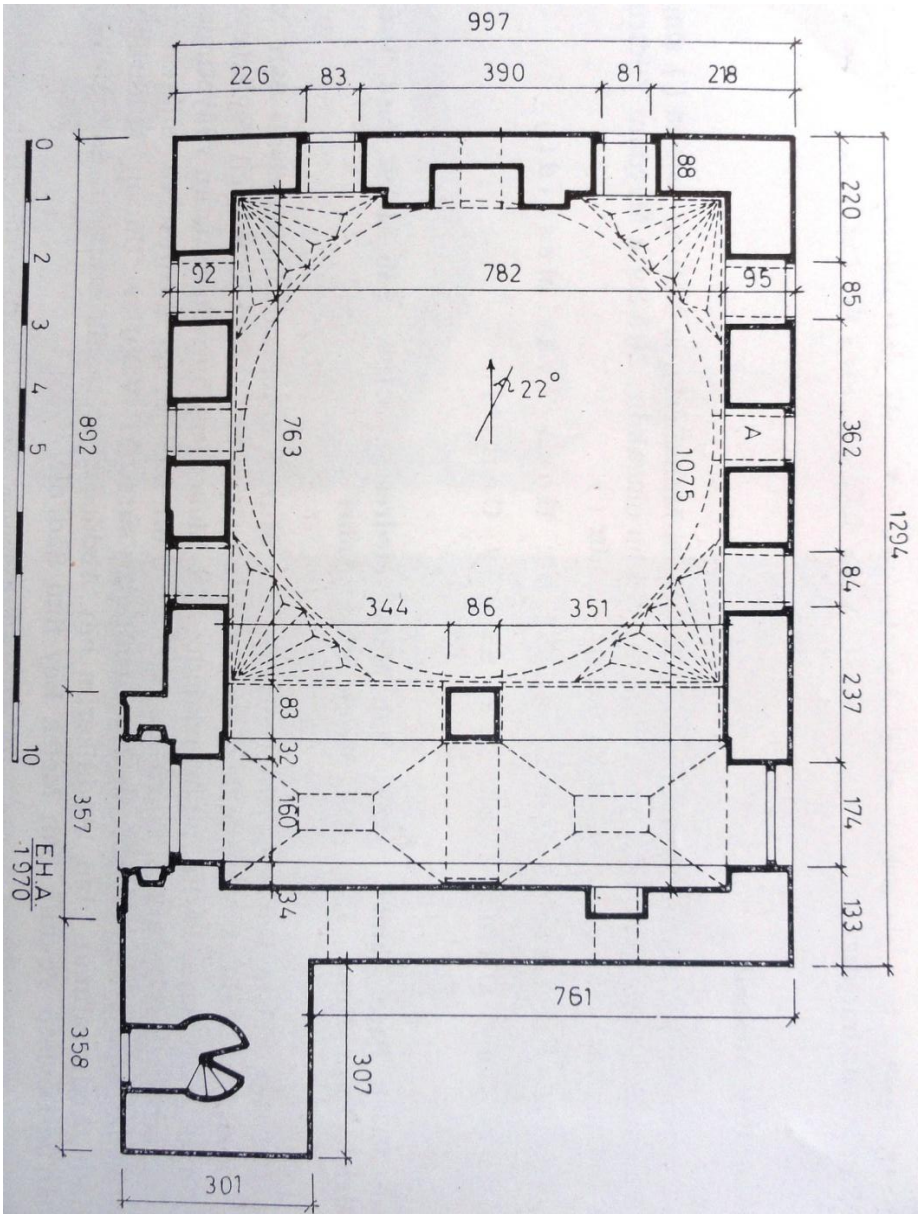
Çizim 4 Bursa Yeşil Camisi Üst Kat Planı (E. H. Ayverdi'den)

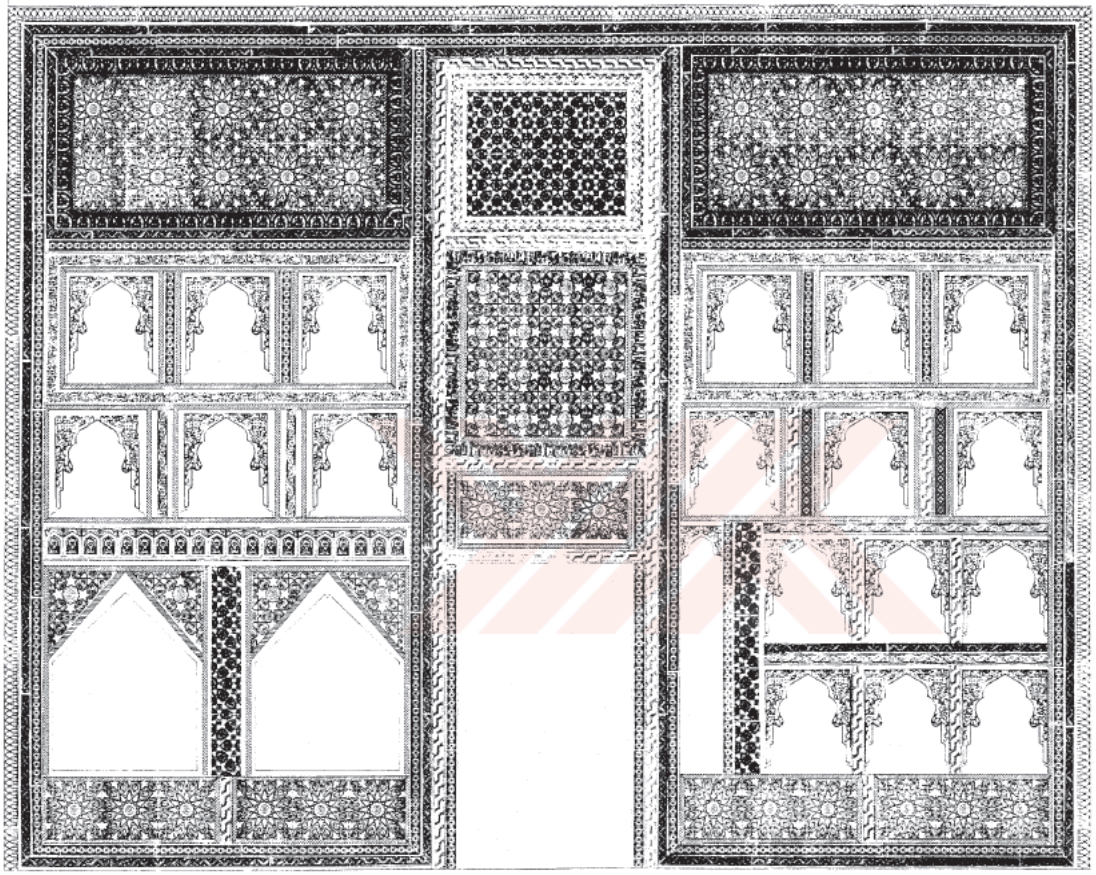
Çizim 5 Edirne Yıldırım Camisi Planı (E. H. Ayverdi'den)

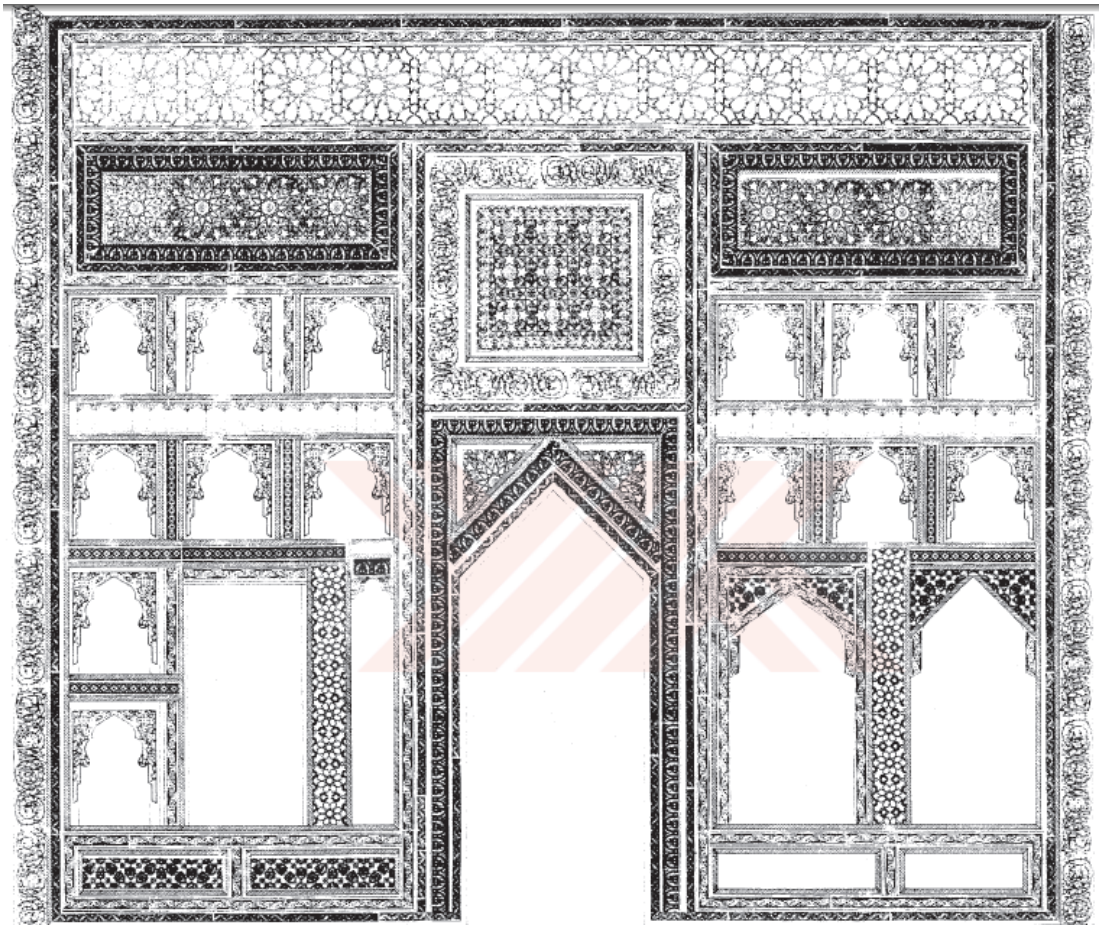
Çizim 6 Edirne Gazi Mihal Camisi Planı (E. H. Ayverdi'den)

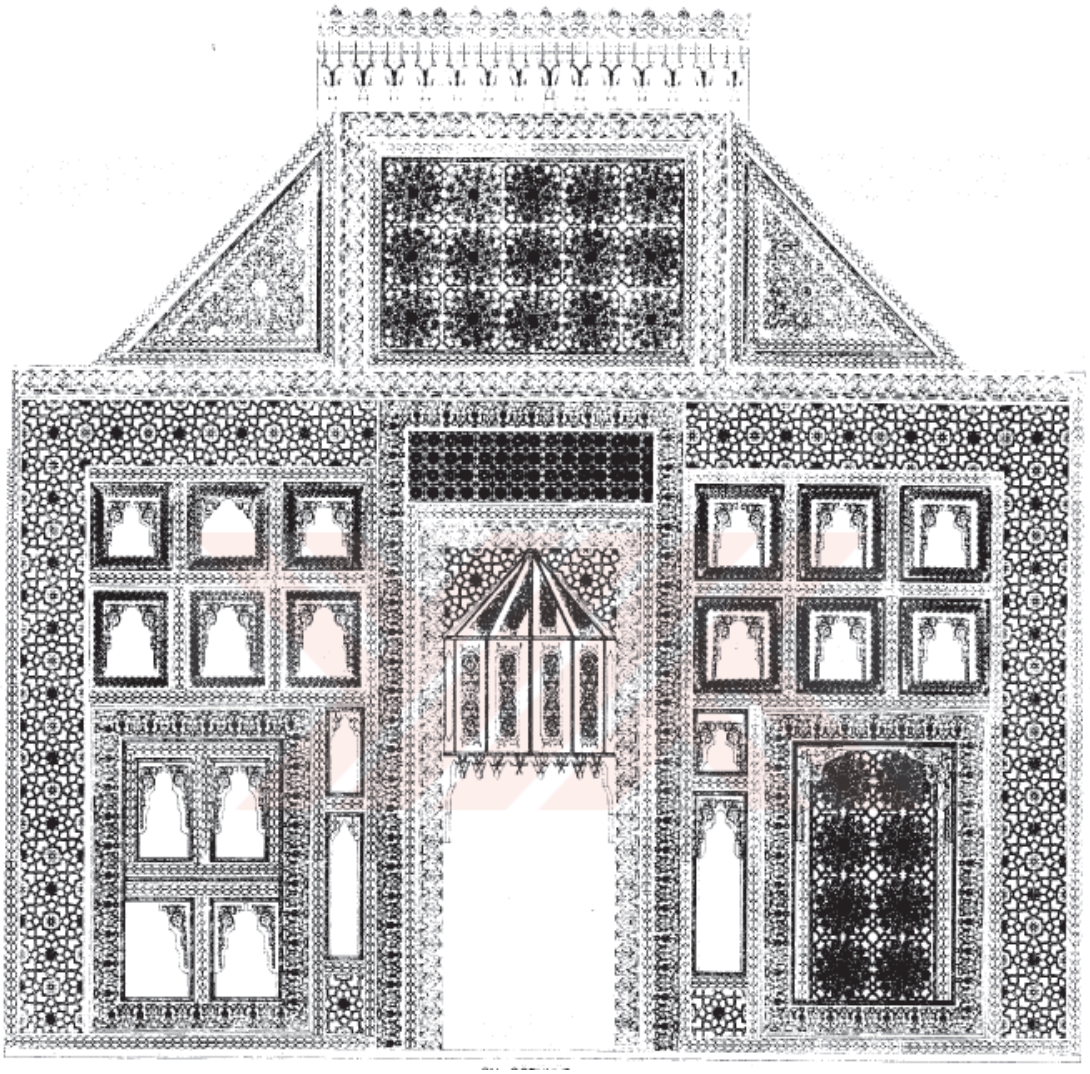
Çizim 7 Edirne Şah Melek Camisi Planı (E. H. Ayverdi'den)

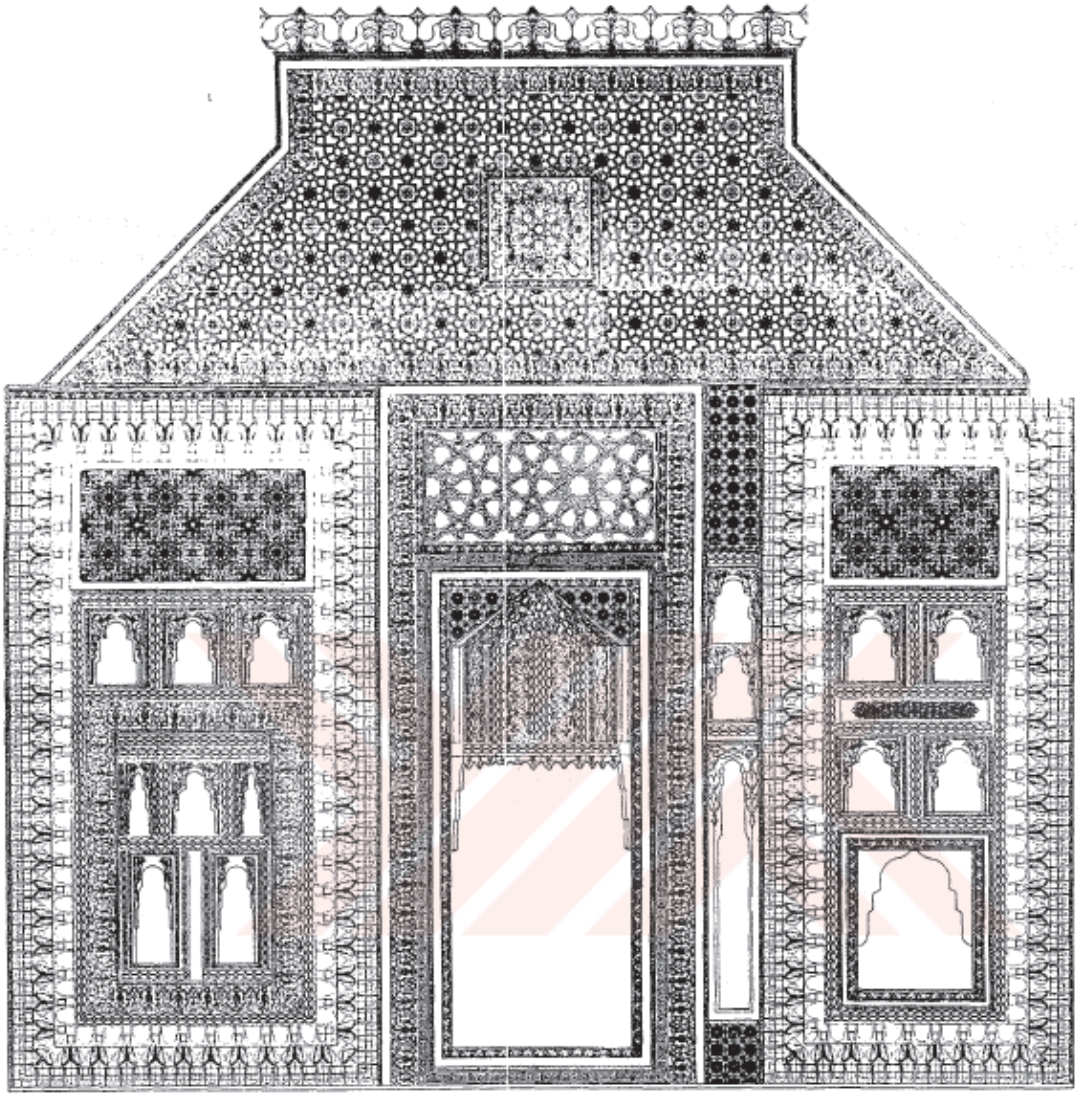
Çizim 8 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı (A. Karaçağ'dan)

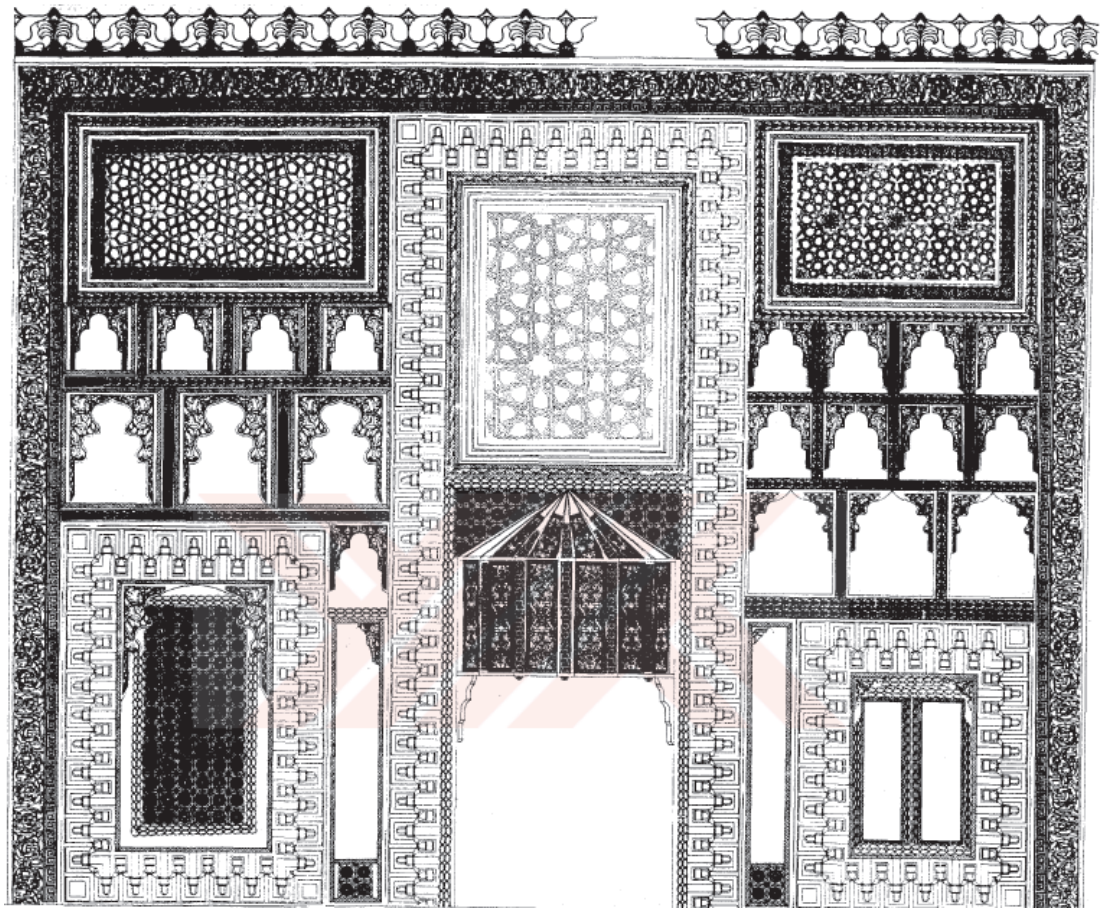
Çizim 9 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı (A. Karaçağ'dan)

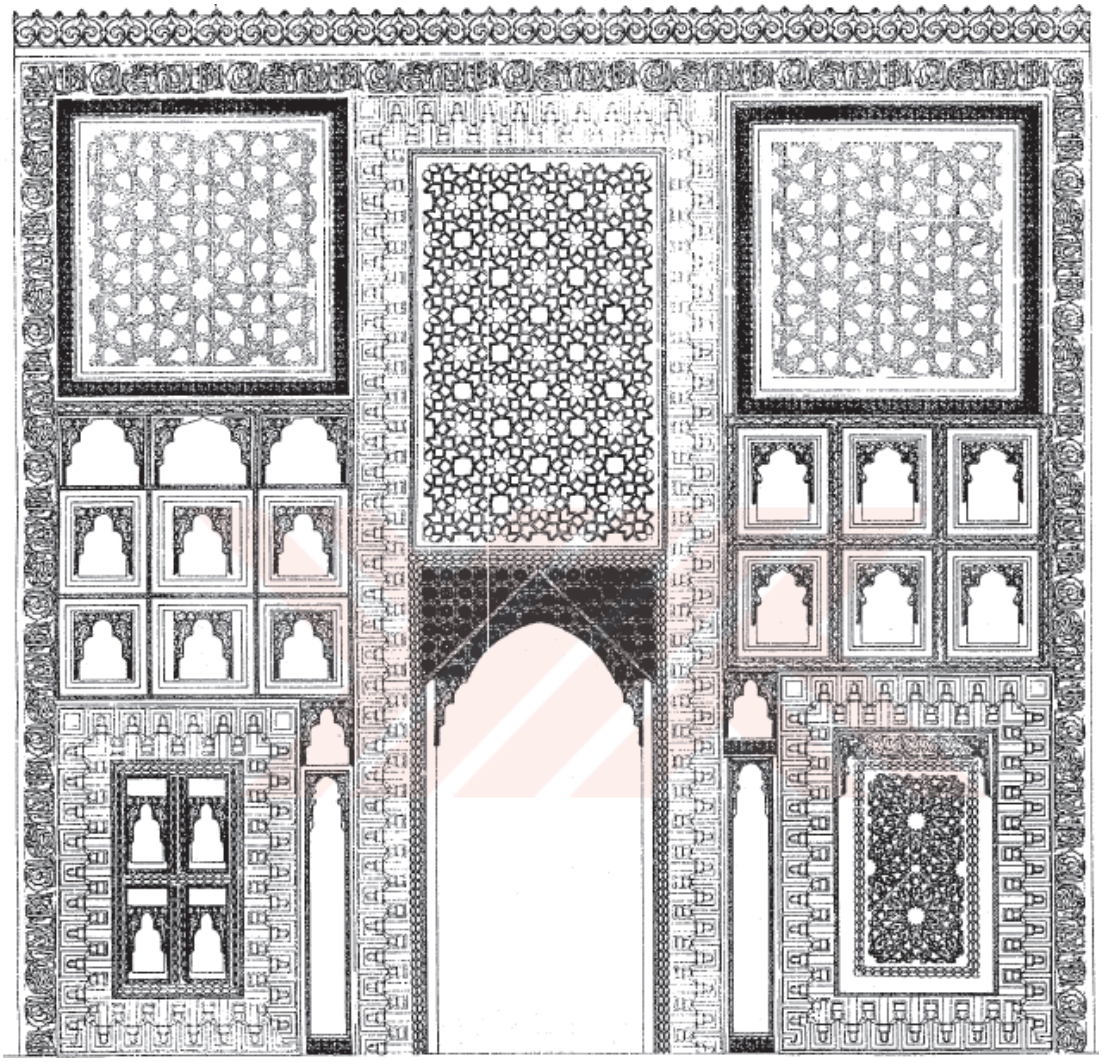
Çizim 10 Bursa Yeşil Camisi güneydoğu tabhane mekanı (A. Karaçağ'dan)

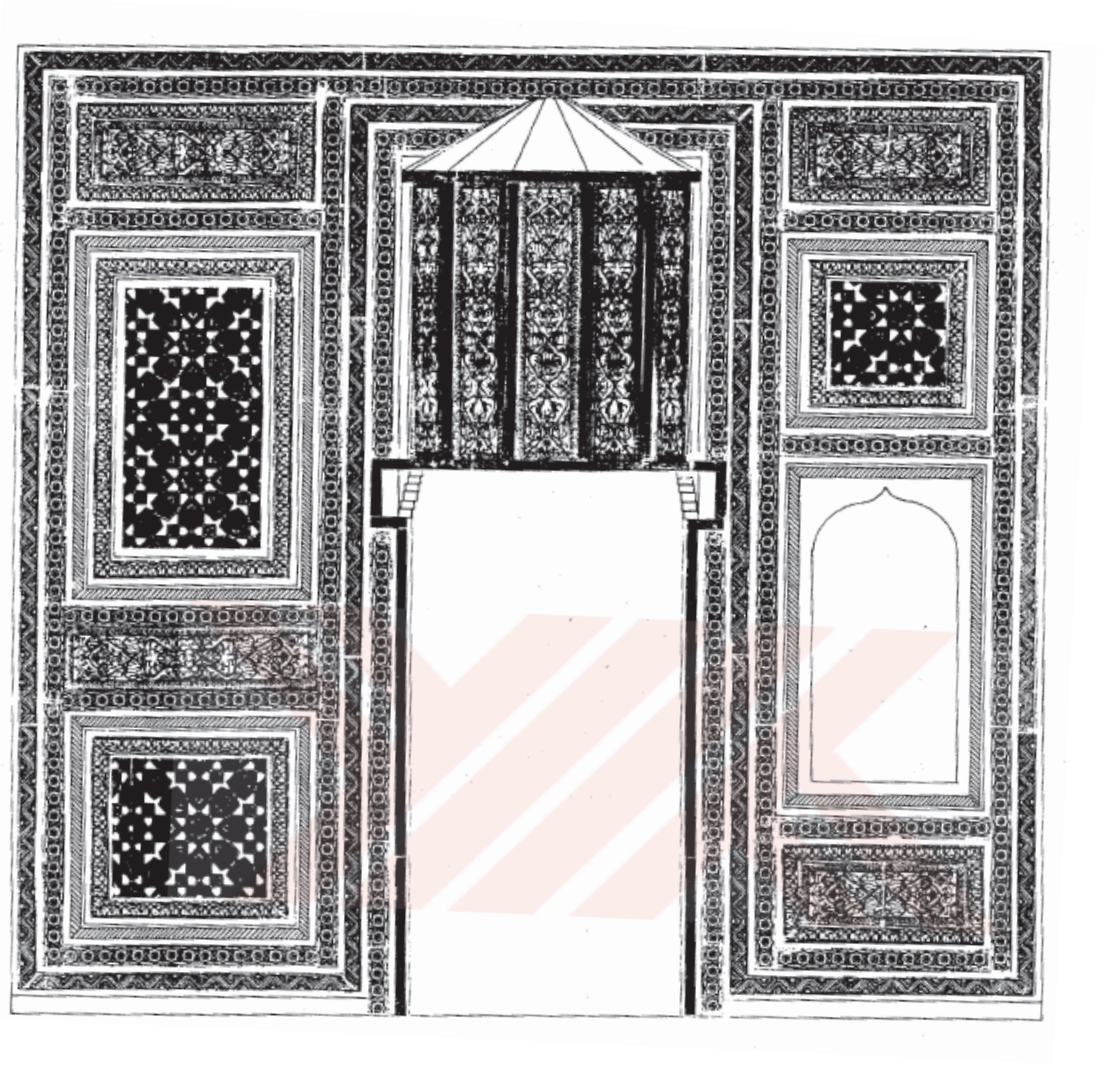
Çizim 11 Bursa Yeşil Camisi güneybatı tabhane mekanı (A. Karaçağ'dan)

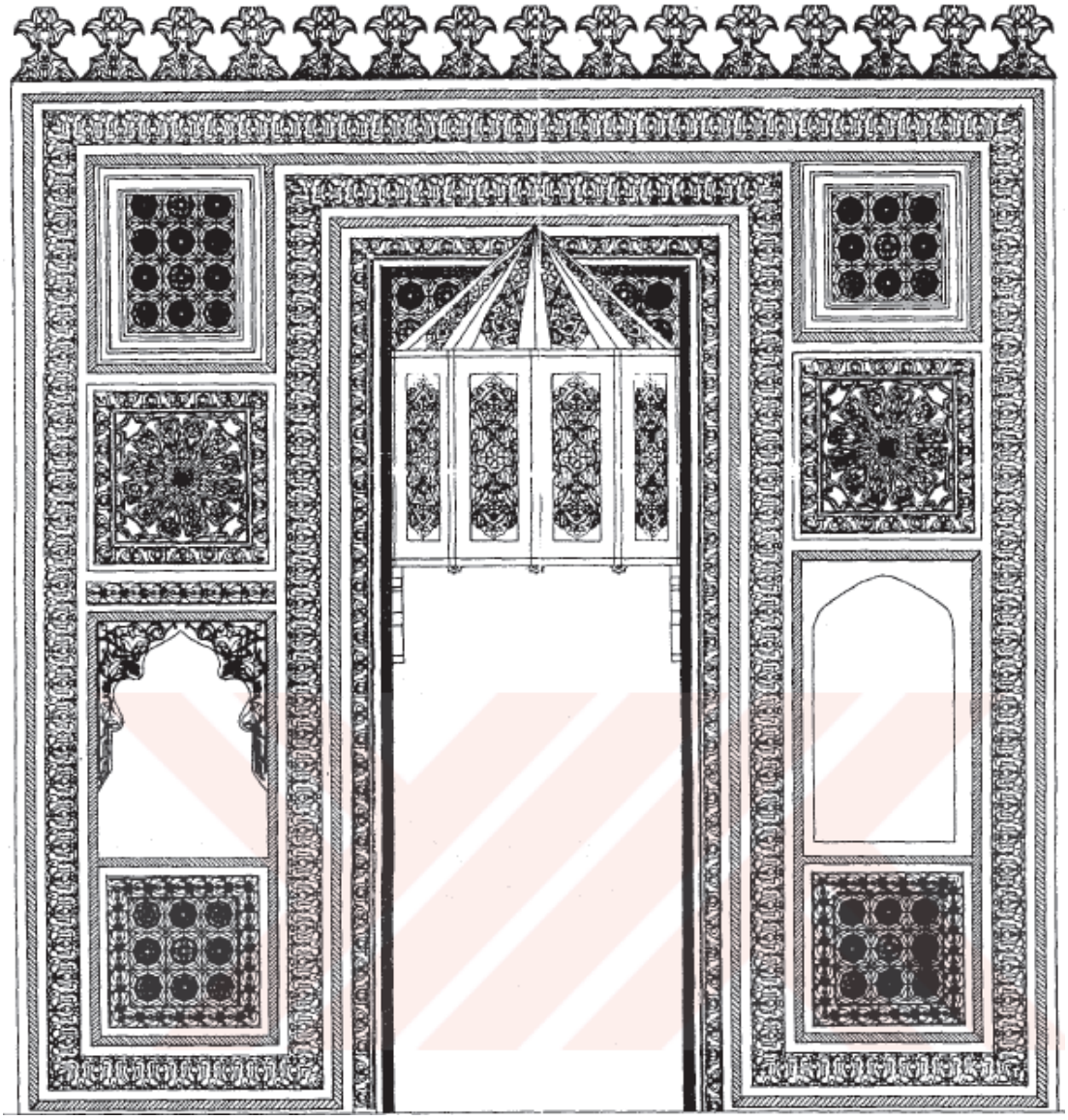
Çizim 12 Bursa Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanı (A. Karaçağ'dan)

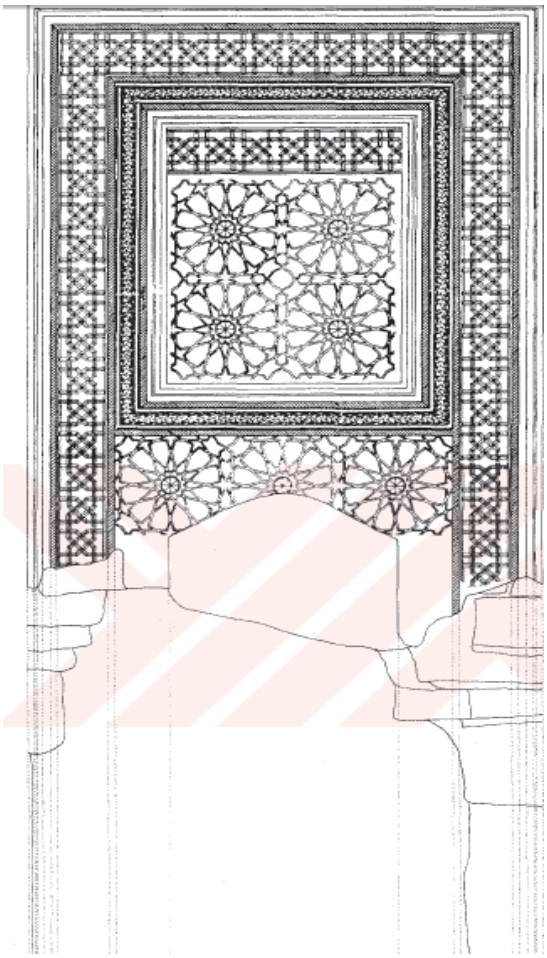
Çizim 13 Bursa Yeşil Camisi kuzeybatı tabhane mekanı (A. Karaçağ'dan)

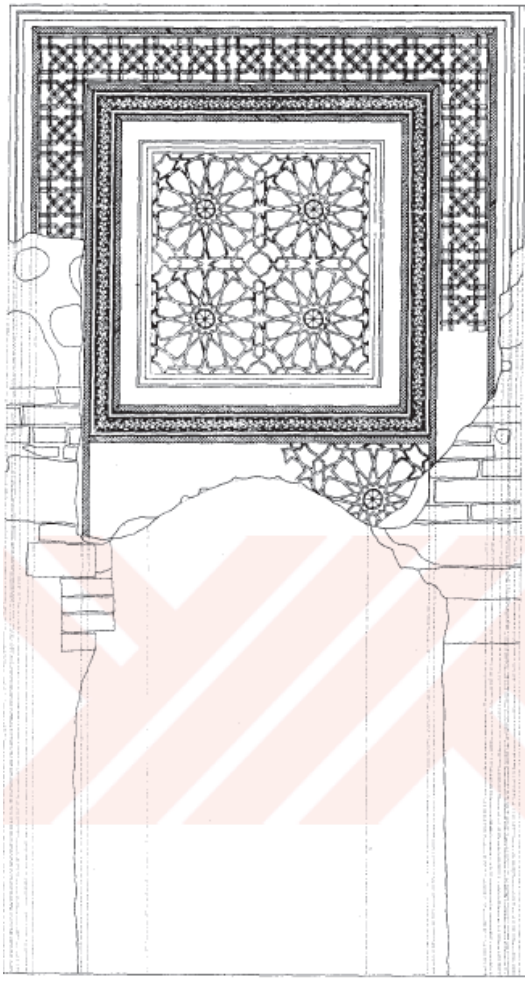
Çizim 14 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili doğu odası (A. Karaçağ'dan)

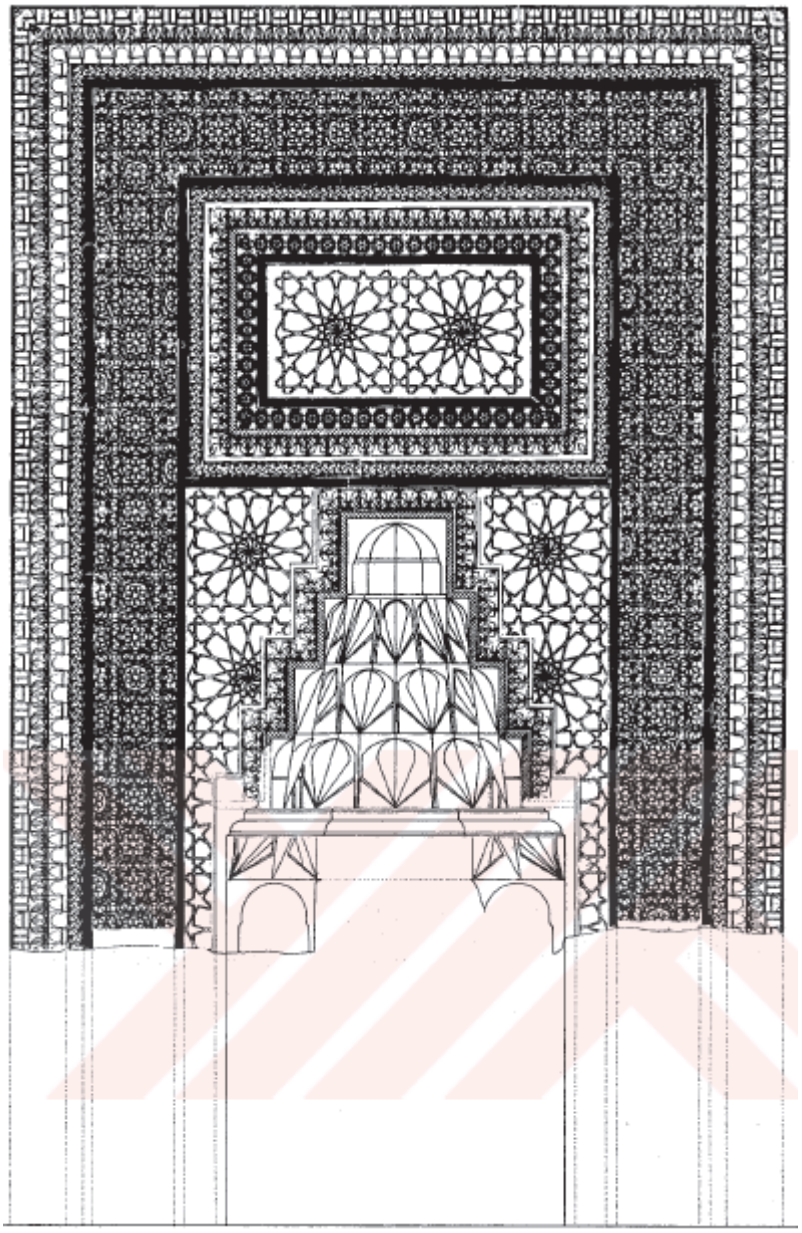
Çizim 15 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili batı odası (A. Karaçağ'dan)

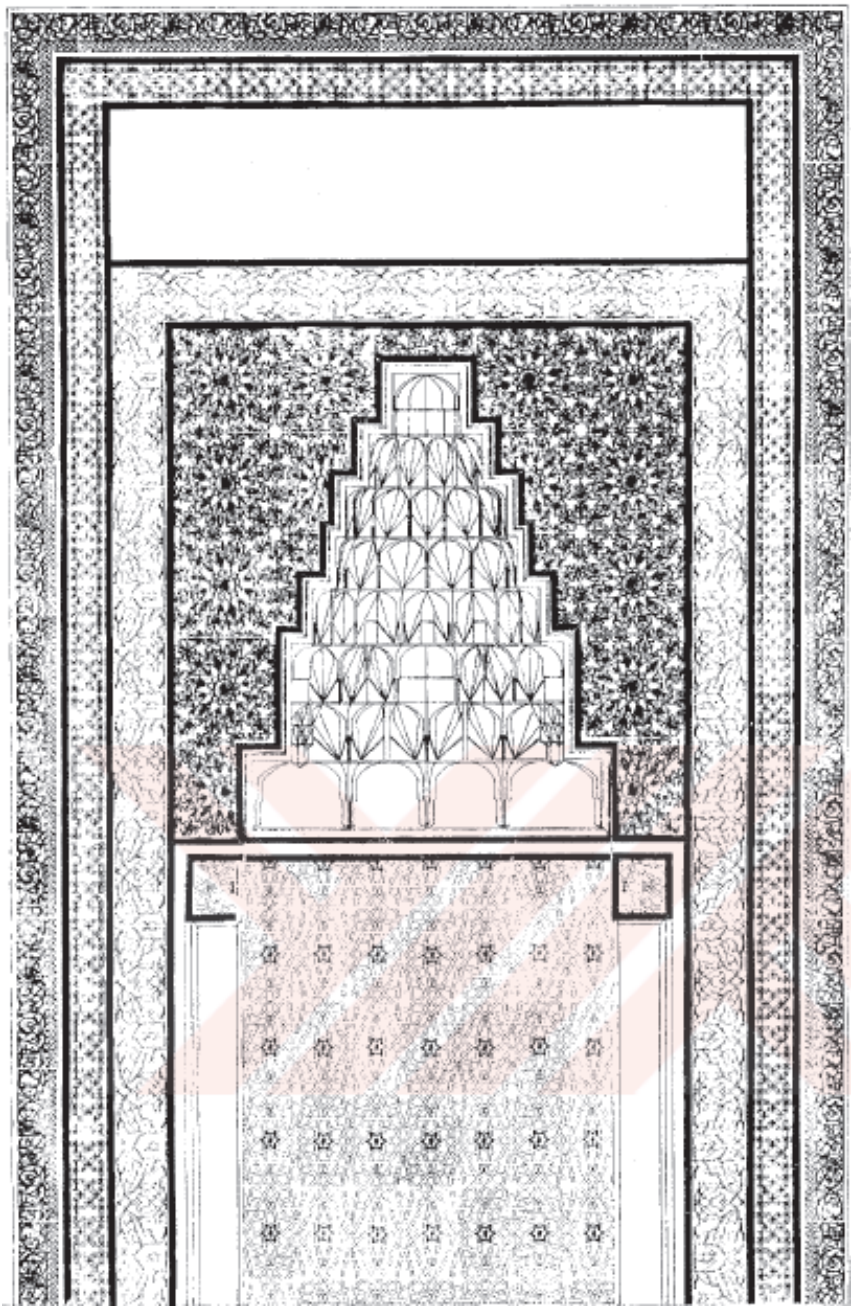
Çizim 16 Edirne Yıldırım Camisi güney tabhane mekanı (A. Karaçağ'dan)

Çizim 17 Edirne Yıldırım Camisi kuzey tabhane mekanı (A. Karaçağ'dan)

Çizim 18 Edirne Gazi Mihal Camisi mihrabı (A. Karaçağ'dan)

Çizim 19 Edirne Şah Melek Camisi mihrabı (A. Karaçağ'dan)

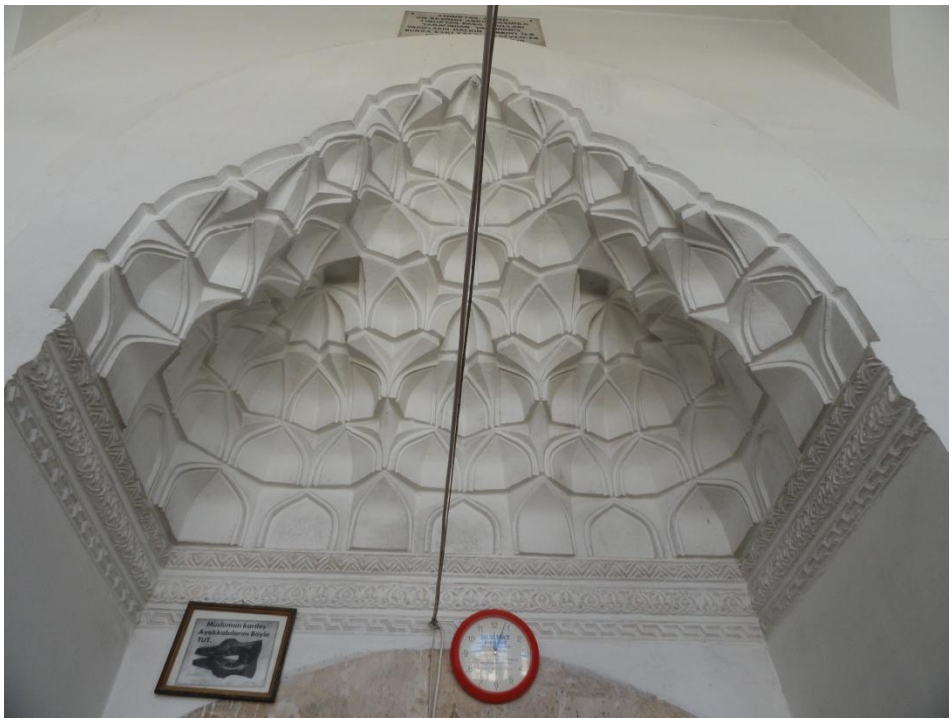
Resim 1 Bursa Timurtaş Paşa Camisi cümle kapısı genel görünüm

Resim 2 Bursa Timurtaş Paşa Camisi frizi

Resim 3 Bursa Timurtaş Paşa Camisi frizi detay

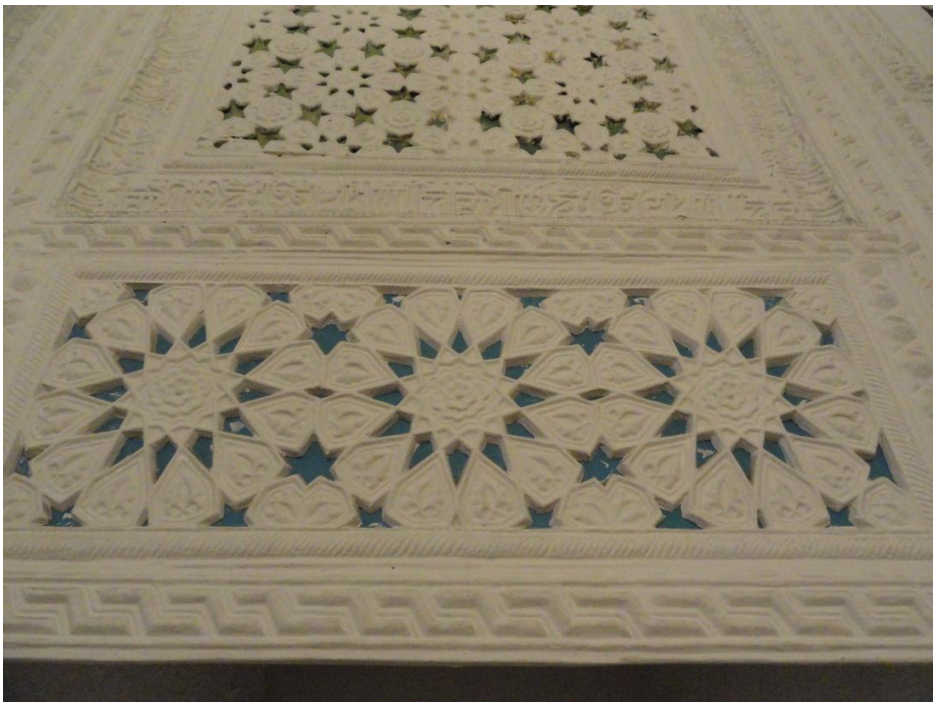
Resim 4 Bursa Timurtaş Paşa Camisi cümle kapısı frizi ve mukarnas kavsarası

Resim 5 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplaması genel görünüm

Resim 6 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasını kuşatan bordürler

Resim 7 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında ocağın üstünde yer alan panolar

Resim 8 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında ocağı çevreleyen bordürler

Resim 9 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında ocak kısmı ve sağ bölüm

Resim 10 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında sol bölüm

Resim 11 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında sağ ve sol bölümde bulunan pano ve nişler

Resim 12 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında sağ bölümdeki nişler ve maşalık

Resim 13 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında bulunan nişlerin köşelikleri ve bordürleri

Resim 14 Bursa Yıldırım Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında sol bölümde bulunan geniş niş

Resim 15 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplaması genel görünüm

Resim 16 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında sol bölüm

Resim 17 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında ocak kısmı ile sağ bölüm

Resim 18 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında ocağın üstünde yer alan pano

Resim 19 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında sağ bölümdeki geniş nişler

Resim 20 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında sağ bölümdeki geniş nişlerin köşelik kısımları ve bordürü

Resim 21 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasını kuşatan bordürler

Resim 22 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında ocak bölümünü kuşatan bordürler

Resim 23 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında bulunan panolar ve bordürler

Resim 24 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında sol bölümdeki nişler ve maşalık

Resim 25 Bursa Yıldırım Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında bulunan nişlerin köşelikleri ve bordürü

Resim 26 Bursa Yeşil Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında alınlık bölümü

Resim 27 Bursa Yeşil Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında alınlık panoları

Resim 28 Bursa Yeşil Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında sağ bölüm

Resim 29 Bursa Yeşil Camisi güneydoğu tabhane mekanında sağ bölümde bulunan geniş niş duvarı ve bordürü

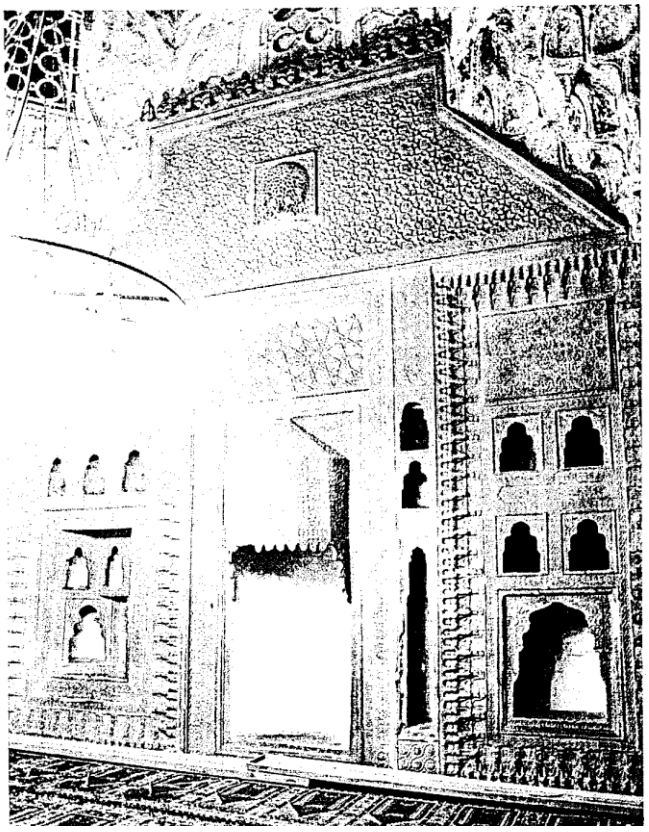
Resim 30 Bursa Yeşil Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında ocak bölümü

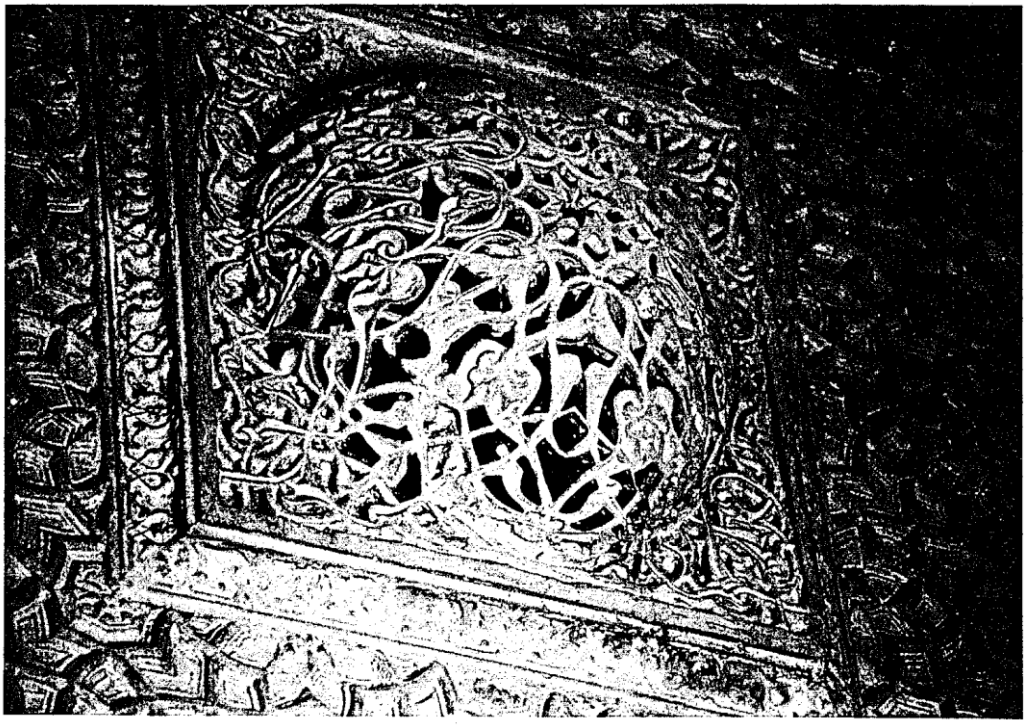
Resim 31 Bursa Yeşil Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında sol bölüm

Resim 32 Bursa Yeşil Camisi güneydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasını kuşatan bordürler

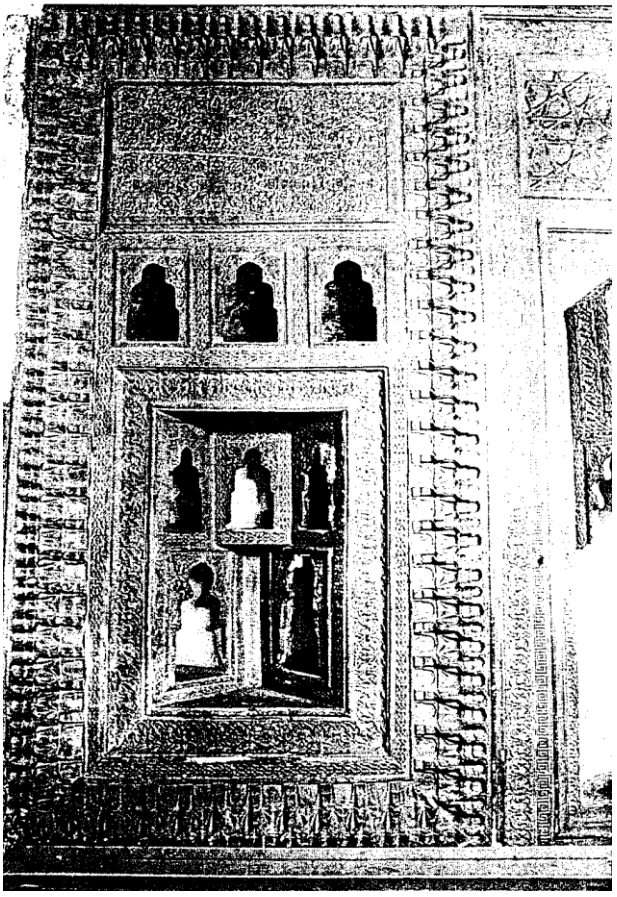

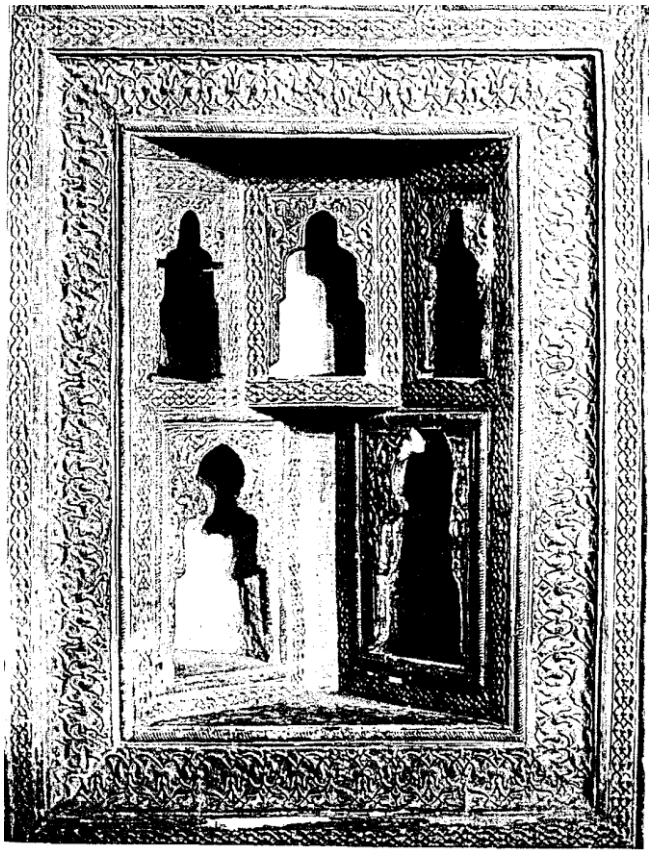
Resim 33 Bursa Yeşil Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplaması (A. Karaçağ'dan)

Resim 34 Bursa Yeşil Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında alınlıkta bulunan kabara (A. Karaçağ'dan)

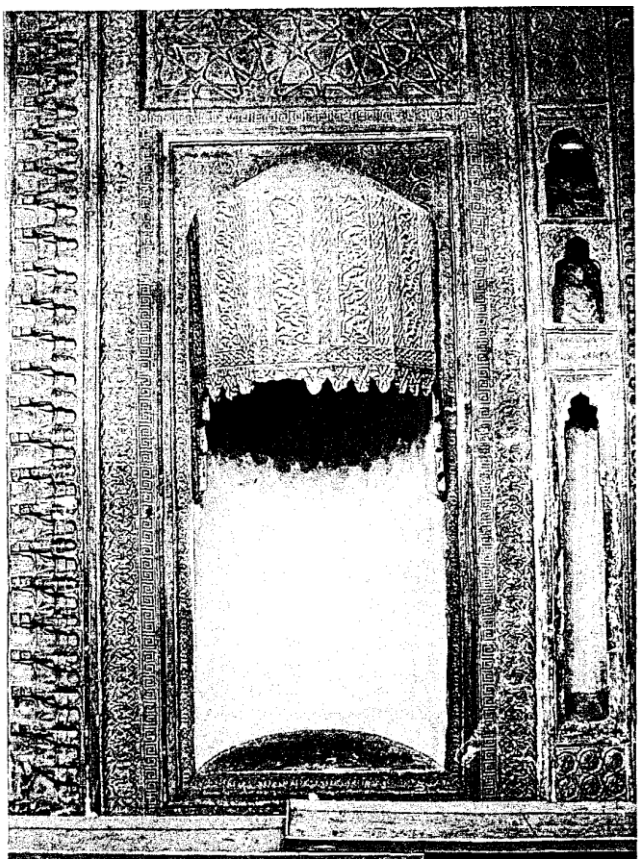
Resim 35 Bursa Yeşil Camisigüneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında sol bölüm (A. Karaçağ'dan)

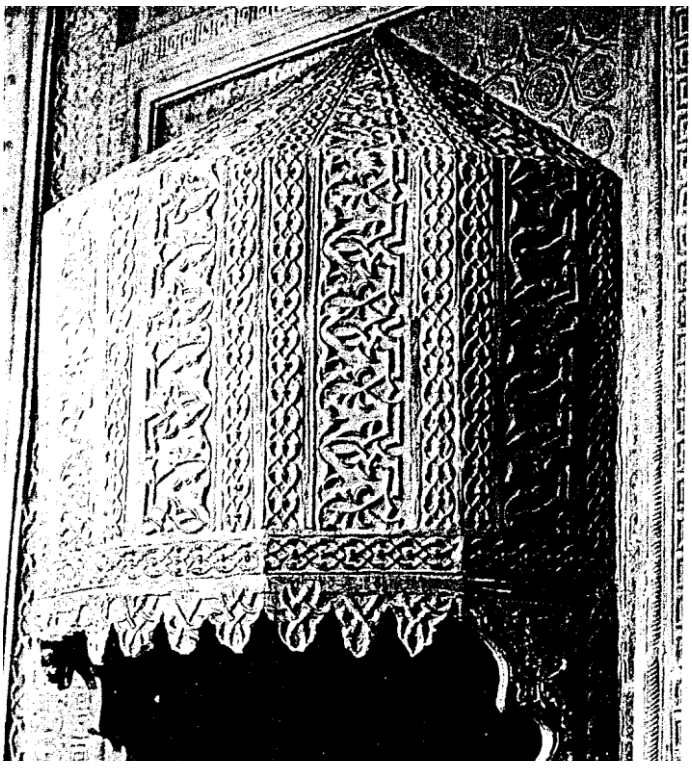

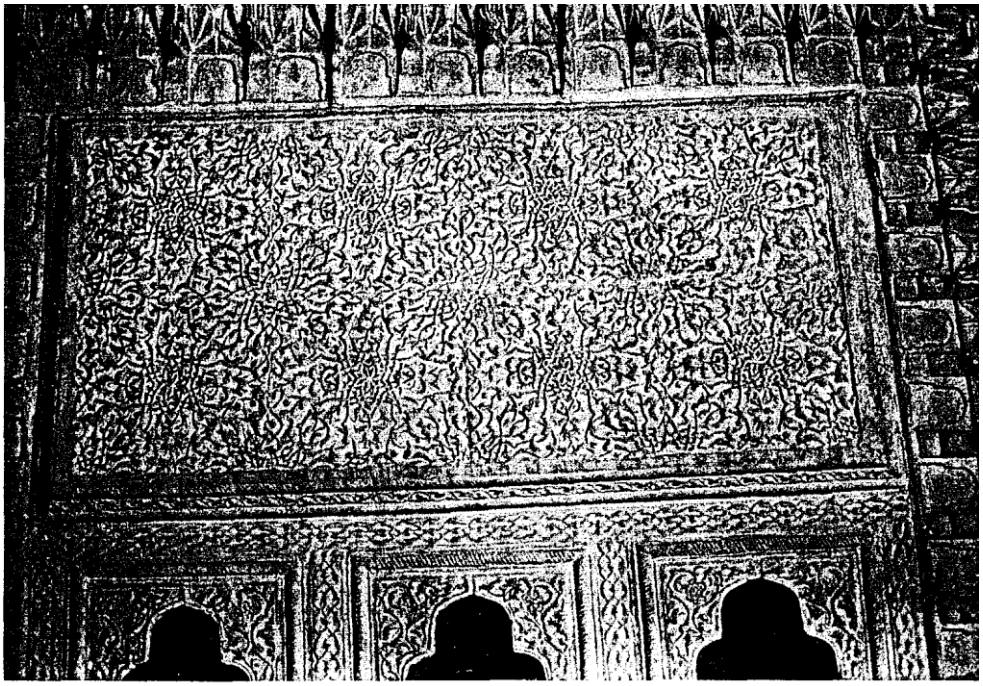
Resim 36 Bursa Yeşil Camisi güneybatı tabhane mekanı sol bölümdeki geniş niş (A. Karaçağ'dan)

Resim 37 Bursa Yeşil Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında ocak bölümü (A. Karaçağ'dan)

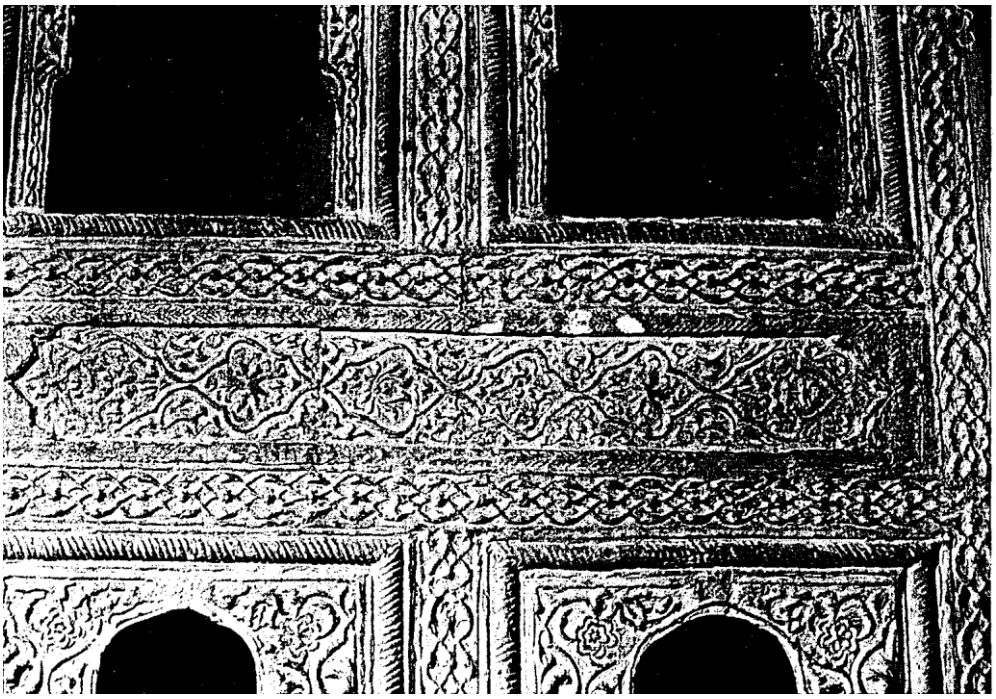

Resim 38 Bursa Yeşil Camisi güneybatı tabhane mekanında ocak yaşmağı(A. Karaçağ'dan)

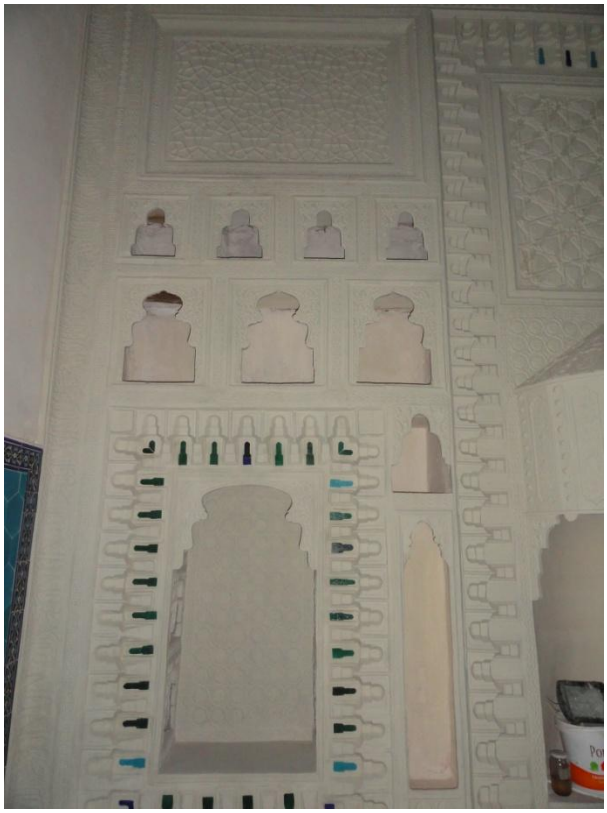
Resim 39 Bursa Yeşil Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında sağ ve sol bölümünde bulunan panolar (A. Karaçağ'dan)

Resim 40 Bursa Yeşil Camisi güneybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında sağ bölümde nişleri bölen kartuş (A. Karaçağ'dan)

Resim 41 Bursa Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanı duvar kaplaması genel görünüm

Resim 42 Bursa Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanı duvar kaplaması sol bölümü

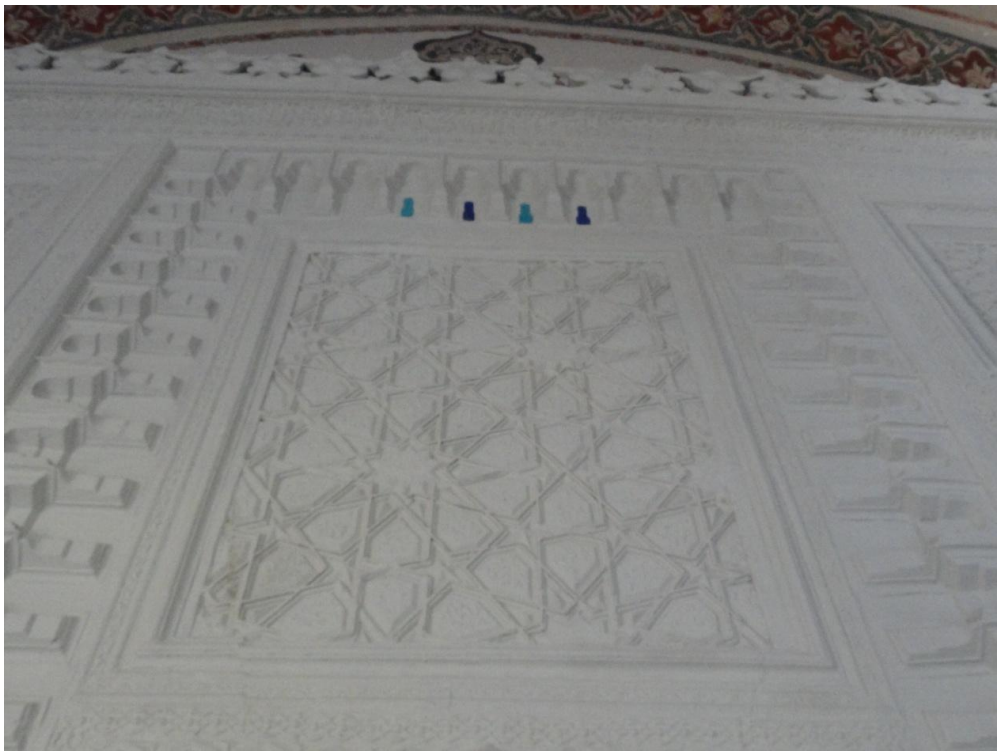
Resim 43 Bursa Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanında sol bölümde yer alan geniş niş ve maşalık

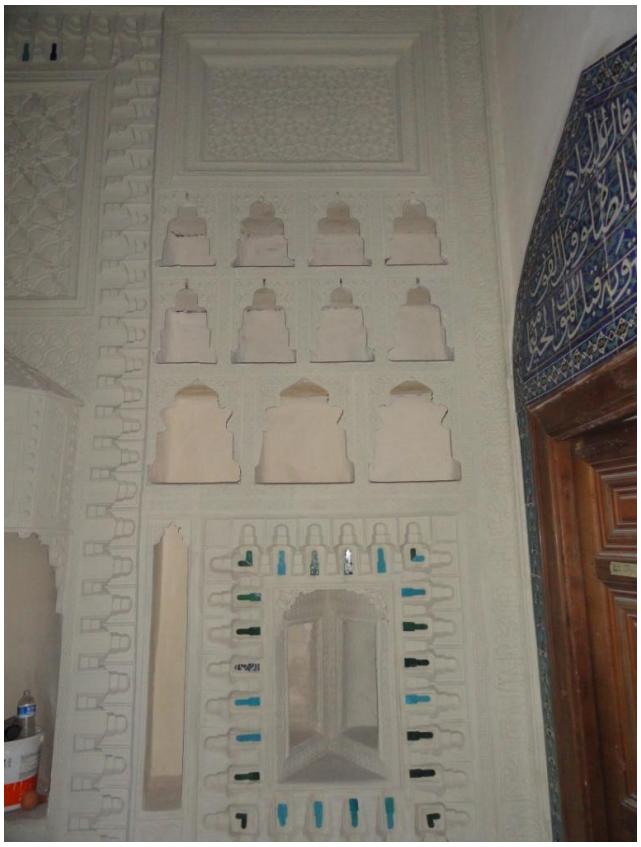
Resim 44 Bursa Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanı duvar kaplaması ocak bölümü

Resim 45 Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanı duvar kaplaması ocak yaşmağı ve bordürü

Resim 46 Bursa Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasında ocağın üstünde yer alan pano ve tepelik kısmı

Resim 47 Bursa Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanı duvar kaplaması sağ bölüm

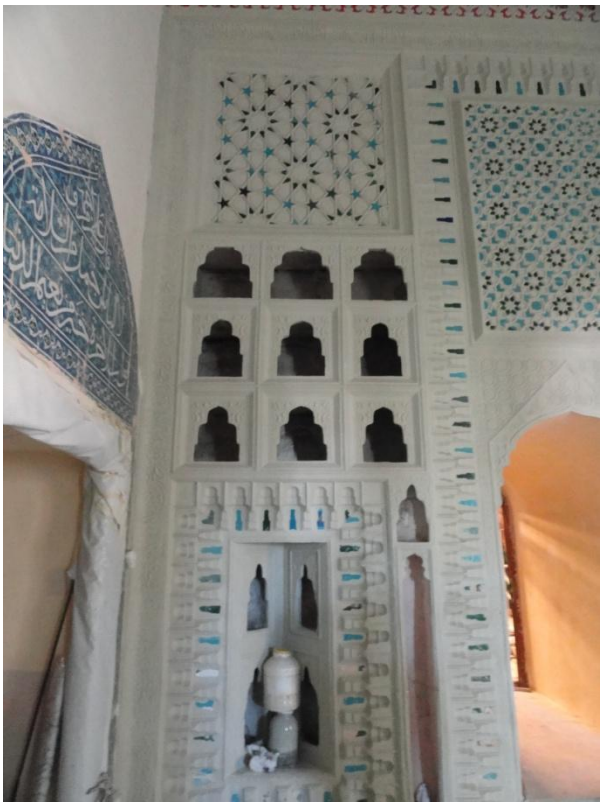
Resim 48 Bursa Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasının sağ bölümünde yer alan geniş niş ve maşalık

Resim 49 Bursa Yeşil Camisi kuzeydoğu tabhane mekanı duvar kaplamasını kuşatan bordürler

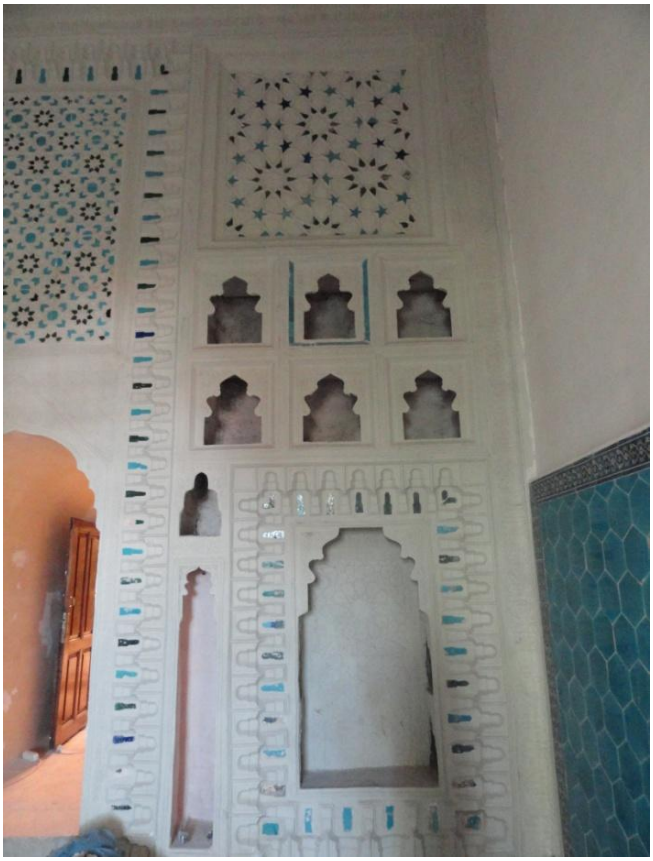
Resim 50 Bursa Yeşil Camisi kuzeybatı tabhane mekanı duvar kaplaması genel görünüm

Resim 51 Bursa Yeşil Camisi kuzeybatı tabhane mekanı duvar kaplaması sol bölüm ve orta bölüm

Resim 52 Bursa Yeşil Camisi kuzeybatı tabhane mekanı duvar kaplamasında kapı kemeri ve köşelik süslemesi

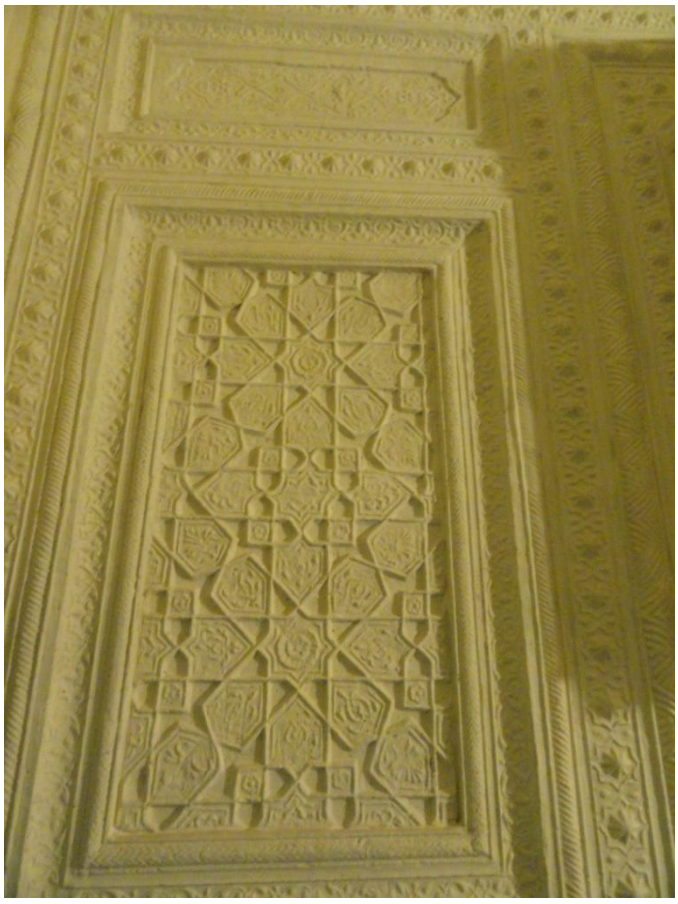
Resim 53 Bursa Yeşil Camisi kuzeybatı tabhane mekanı duvar kaplaması sağ bölüm

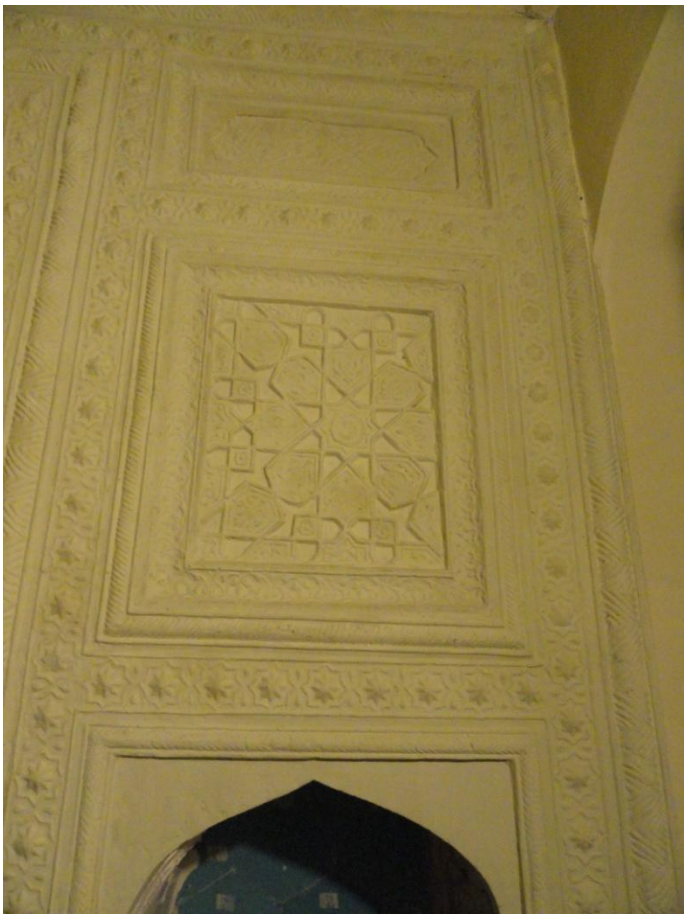
Resim 54 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili doğu odası duvar kaplaması genel görünüm

Resim 55 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili doğu odası duvar kaplaması ocak yaşmağı

Resim 56 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili doğu odası duvar kaplamasında sol bölümde bulunan panolar ve bordürleri

Resim 57 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili doğu odası duvar kaplaması sağ bölüm

Resim 58 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili batı odası duvar kaplaması genel görünüm

Resim 59 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili batı odası duvar kaplaması sol bölümdeki panolar

Resim 60 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili batı odası duvar kaplaması ocak yaşmağı

Resim 61 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili batı odası duvar kaplaması sağ bölüm

Resim 62 Bursa Yeşil Camisi hünkar mahfili batı odası duvar kaplamasını kuşatan bordürler

Resim 63 Edirne Yıldırım Camisi güney tabhane mekanında bulunan ocağın genel görünüşü

Resim 64 Edirne Yıldırım Camisi güney tabhane mekanında bulunan ocak kemerinin üstünde yer alan pano

Resim 65 Edirne Yıldırım Camisi güney tabhane mekanında bulunan ocak bordürleri

Resim 66 Edirne Yıldırım Camisi kuzey tabhane mekanında bulunan ocağın genel görünüşü

Resim 67 Edirne Yıldırım Camisi kuzey tabhane mekanında ocak kemerinin üstünde yer alan pano

Resim 68 Edirne Yıldırım Camisi kuzey tabhane mekanında bulunan ocağın alınlık, bordür ve tepelik kısmı

Resim 69 Edirne Yıldırım Camisi kuzey tabhane mekanında bulunan alınlık panosu

Resim 70 Edirne Yıldırım Camisi kuzey tabhane mekanında bulunan ocak bordürü

Resim 71 Edirne Gazi Mihal Camisi mihrap genel görünümü

Resim 72 Edirne Gazi Mihal Camisi mihrap kavsara ve köşelik kısmı

Resim 73 Edirne Gazi Mihal Camisi mihrap köşelik kısmı

Resim 74 Edirne Gazi Mihal Camisi mihrap bordürleri

Resim 75 Edirne Gazi Mihal Camisi mihrap bordürü detay

Resim 76 Edirne Gazi Mihal Camisi mihrabı alınlık panosu

Resim 77 Edirne Şah Melek Camisi mihrap genel görünümü

Resim 78 Edirne Şah Melek Camisi mihrap kavsara ve köşelik kısmı

Resim 79 Edirne Şah Melek Camisi mihrap köşelik ve bordürleri

Resim 80 Edirne Şah Melek Camisi mihrap köşelik kısmı

Resim 81 Edirne Şah Melek Camisi mihrap nişinin yüzeyi

Resim 82 Edirne Şah Melek Camisi mihrap sütunce ve bordürleri